

บทที่ 4

การต่อสู้ทางการเมืองโดยวิธีการประชาธิปไตยและวิถีทางของกฎหมาย

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 นั้น ที่แท้จริงไม่ได้กระทบกระเทือนถึงลักษณะการผูกขาดอำนาจทางการเมืองในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงกลุ่มบุคคลใช้อำนาจทางการเมืองจากสถาบันกษัตริย์มาเป็นคณะราษฎร (ข้าราชการพลเรือนและทหาร) โดยที่ได้นำเอาระบอบประชาธิปไตยมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมเพื่อโค่นล้มฐานอำนาจเดิมมาสู่รูปแบบของการใช้อำนาจแบบใหม่

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นจากกลุ่มชนชั้นนำ (ข้าราชการทหารและพลเรือน) เท่านั้น หากได้เกิดจากความต้องการของประชาชนไม่ (93 : 397) ด้วยเหตุดังกล่าวจึงไม่สามารถทำให้รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เกิดจากจิตสำนึกของประชาชนเป็นความจริงขึ้นมาได้ และถึงแม้ว่าหากคณะราษฎร (ผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง) จะมีเจตนาปรารถนาที่จะทำให้ประเทศมีการเปลี่ยนแปลงและปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอย่างแน่วแน่ก็ตามที่ รูปแบบการปกครอง เช่นว่านี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ทั้งนี้เพราะการที่คณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองไม่สามารถทำให้กระบวนการเมืองดำเนินจากล่างไปสู่นั่น ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ (94 : 12)

จากประวัติศาสตร์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2475-2490 นั้น ปรากฏว่าประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยตามหลักการประชาธิปไตยนั้นไม่ได้สัมผัสหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับกาใช้อำนาจทางการเมืองอย่าง "แท้จริง" แต่กลับเป็นเพียงการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองภายในกลุ่มคณะราษฎร (ระหว่างผู้นำฝ่ายทหารกับผู้นำฝ่ายพลเรือน) ...

การศึกษาถึงวิธีการประชาธิปไตยและวิถีทางของกฎหมาย เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง ฯลฯ ในบทนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาในลักษณะที่เป็น การรวบรวมเอาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละประเด็น ดังนั้นจึงอาจจะมีการหลื่อมล้ำกัน ของช่วงระยะเวลา ทั้งนี้เพราะในช่วงยุคสมัยหนึ่ง ๆ ย่อมที่จะเกิดเหตุการณ์ขึ้นหลาย ๆ อย่าง ในขณะที่เดียวกันได้ ภัยเหตุนี้เพื่อจะอธิบายในแต่ละประเด็นให้ชัดเจนจึงอาจ จะต้องมีการกล่าวย้อนหลังเพื่อที่จะชี้ให้เห็นประเด็นอย่างชัดเจน ดังจะได้ทำการศึกษาคงต่อไปนี้

4.1 ผลประโยชน์ทางการเมืองที่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้รับในฐานะสมาชิกของผู้ก่อการฯ (พ.ศ. 2475)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว ก็นับได้ว่า ดร.ปรีดี ได้เกี่ยวพันกับการเมืองในฐานะของกลุ่มชนชั้นนำผู้กุมอำนาจในการปกครอง ประเทศอันได้แก่ คณะราษฎรอย่างเต็มที่ กล่าวคือ หลังจากที่สามารรถเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสำเร็จแล้วนั้นก็เท่ากับว่าศูนย์อำนาจอันหมายถึงกลุ่มบุคคลผู้ใช้อำนาจได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมซึ่งคณะราษฎรก็เป็นกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มหนึ่งที่ได้มีส่วนร่วมในการกุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้ โดย ดร.ปรีดี มีบทบาทที่สำคัญในฐานะมันสมองของคณะราษฎรในฐานะที่เป็นผู้ดำเนินการในการจัดทำร่างเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองต่าง ๆ เช่น คำประกาศคณะราษฎร พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ตลอดจนแถลงการณ์ต่าง ๆ ฯลฯ

การศึกษาผลประโยชน์หรือความได้เปรียบในทางการเมืองของ ดร.ปรีดี ในฐานะสมาชิกผู้ก่อการฯ นั้น แนวทางที่น่าสนใจก็คือการศึกษาจากคำประกาศแถลงการณ์ ตลอดจนพฤติกรรมของ ท่านที่ได้ปฏิบัติในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ดังเช่น ในคำประกาศของคณะราษฎร ฉบับที่ 1 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในอันที่จะสร้างความชอบธรรมทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยกล่าวว่า

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ไต่ครองราชสมบัติสืบต่อพระเชษฐานั้น ในชั้นต้นราษฎรได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่ก็คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การณหาเป็นไปตามความหวังที่คิดไม่ กษัตริย์องค์ทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายตามเดิม ทรงแสดงถึงญาติวงศ์และคนสอพลอไรคุณงามความดีให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร... ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปลดปล่อยบ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้ในการตกต่ำในการเศรษฐกิจและความผิดเคื่องท่ามาหากิน ซึ่งราษฎรได้รู้กันทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้ การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์นี้มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส...

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่าประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง...

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา... ฉะนั้นจึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะคงอยู่ใต้อกฎหมายรัฐธรรมนูญการปกครองของแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร... (65 : 210)

จากคำประกาศของคณะราษฎรดังกล่าว ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่าเป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการที่จะต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นก็คือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนั้นการสร้างวามชอบธรรมทางการเมืองก็คือการโจมตีถึงข้อเสียของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และอีกในทางหนึ่งก็คือการประนีประนอม กล่าวคือ คณะราษฎรก็คงตระหนักถึงความสำคัญหรือความผูกพันของ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประชาชนชาวไทยในฐานะสัญลักษณ์ ซึ่งถ้าจะเปลี่ยนแปลง ระบอบการปกครองดัง กล่าวอย่างสิ้นเชิง ก็คงจะต้องได้รับการต่อต้านจนอาจจะทำให้การก่อการดังกล่าวได้ผลก็ไม่ได้ ในการนี้จึงได้เสนอแนวทางในการประนีประนอมโดยการเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ในเรื่องของรัฐธรรมนูญนั้น ถ้าศึกษาโดยละเอียดจะพบว่ารัฐธรรมนูญได้เป็นสถาบันที่นำมาใช้ในการสร้างความชอบธรรมในการปกครองประเทศของ คณะราษฎร ดังที่ได้อ้างถึงความสำคัญของรัฐธรรมนูญที่จะต้องมีในฐานะที่เป็นกฎหมายที่สำคัญที่สุดใน การปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย โดยการที่จะยกฐานะของราษฎรไปให้ เป็นสถาบันทางการเมืองที่มีความสำคัญอย่างสูงสุดคงจะเป็นไปได้อย่างยาก และก็คงจะเกิด กระแสต่อต้านอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้คณะราษฎรรวมไปถึง คร. ปรีดี จึงได้สร้างสถาบัน รัฐธรรมนูญขึ้น เพื่อเป็นการสร้างความชอบธรรมและคุลยอำนาจ โดยในกรณีที่จะพบว่า ในยุคสมัยดังกล่าวนี้รัฐธรรมนูญได้ถูกสร้างขึ้นให้เป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งในการ ปกครองประเทศภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยที่คณะราษฎรหรือแม้แต่ คร. ปรีดีต่างก็ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นสถาบันที่สำคัญต่อระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะได้กล่าวในโอกาสต่อไป

ก. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 นั้น นับ ได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของการเมืองไทยซึ่ง คร. ปรีดี มีส่วนสำคัญในการจัดทำขึ้น ดังนั้นถ้าได้มีการศึกษาถึงข้อบัญญัติบางประการที่ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติดังกล่าวก็เท่ากับ เป็นการอธิบายถึงวิธีการในการดำเนินการทางการเมืองของ คร. ปรีดี ได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (66 : 2-3)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มี พระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า
โดยที่คณะราษฎรได้ขอรองให้อยู่ใต้อาณัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามเพื่อ บ้านเมืองจะเจริญขึ้นและ
โดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของ คณะราษฎร
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้

หมวด 1
ข้อความทั่วไป

- มาตรา 1 อำนาจอสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย
มาตรา 2 ให้มีบุคคลและคณะบุคคลที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจแทน

ราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในรัฐธรรมนูญ คือ

1. กษัตริย์
2. สภาผู้แทนราษฎร
3. คณะกรรมการราษฎร
4. ศาล

จากบทบัญญัติที่ปรากฏในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 นั้น จะเห็นได้ว่าคณะราษฎรได้สามารถสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ตนเองได้เป็นผลสำเร็จ กล่าวคือ เป็นการประกาศหรือเผยแพร่ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนั้น ได้รับการยินยอมจากองค์พระมหากษัตริย์แล้ว และเป็นการทำให้คณะราษฎรเป็นกลุ่มบุคคลที่ได้รับการยอมรับและมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจในการปกครองประเทศ โดยมีรัฐธรรมนูญภายใต้พระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเครื่องรองรับในอำนาจอย่างถูกต้อง และอีกนัยหนึ่งก็คือการลดกระแสของการต่อต้านจากฝ่ายที่ยังคงจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ได้ในระดับหนึ่ง

ในอีกแง่หนึ่ง พระราชบัญญัติดังกล่าวก็มีนัยสำคัญในการลดบทบาททางการเมืองขององค์พระมหากษัตริย์ลง กล่าวคือ การบัญญัติให้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของราษฎร และนอกจากนั้นยังได้ระบุถึงผู้ใช้อำนาจการปกครองประเทศแทนราษฎรอันได้แก่ กษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎรและศาล ซึ่งเท่ากับว่าคณะราษฎรได้สร้างสถาบันใหม่เพื่อใช้อำนาจในการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตยตามที่คณะราษฎรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และสิ่งที่น่าศึกษาก็คือความสำคัญในทางการเมืองของสภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการราษฎร ทั้งนี้เพราะทั้ง 2 สถาบันนี้ก็คือ ผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริงในการปกครองประเทศนั่นเอง

ในค่านของคณะกรรมการราษฎรจากการศึกษา พบว่า แม้ว่าคณะกรรมการราษฎรจะมีบทบาทและทรงอำนาจทางการเมืองเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังคงขาดความชอบธรรมในการใช้อำนาจอยู่ดี กล่าวคือ ยังต้องอาศัยสถาบันรัฐสภาอันหมายถึงสภาผู้แทนราษฎรมาเป็นเครื่องรองรับความชอบธรรมของตน ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการราษฎรก็คือคณะรัฐมนตรีนั่นเอง แม้ว่าคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) ซึ่งแต่งตั้งจากสมาชิกคณะราษฎรนั้น จะมีอำนาจในการปกครองประเทศภายหลังจากการเปลี่ยนแปลง

การปกครองก็ตามที่ แต่เพื่อความชอบธรรมในการปกครอง ก็จะต้องมีสถาบันนิติบัญญัติรองรับความชอบธรรมดังกล่าว ซึ่งก็ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว

มาตรา 28 คณะกรรมการมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภา (66 : 8)

จากบทบัญญัติดังกล่าวนี้ถ้าไม่ได้ศึกษาอย่างละเอียดแล้วก็จะดูเหมือนว่าสภาผู้แทนราษฎรสามารถควบคุมการดำเนินงานของคณะกรรมการราษฎรได้เป็นอย่างดี แต่โดยข้อเท็จจริงแล้ว จะพบว่าทั้งสภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการนั้นก็คือสถาบันเดียวกันในทางปฏิบัตินั่นเอง ทั้งนี้เพราะแม้ว่าสภาผู้แทนราษฎรจะสามารถควบคุมและดูแลสามารถถอดถอนกรรมการราษฎรหรือบุคคลในรัฐบาลได้ก็ตามที่ แต่จากข้อเท็จจริงที่ว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งได้รับการแต่งตั้งนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมหรืออย่างน้อยก็มีความคิดเห็นที่สนับสนุนคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง (คณะราษฎร) ดังนั้นจึงเท่ากับว่าสภาผู้แทนราษฎรก็คือเครื่องรองรับความชอบธรรมให้แก่คณะกรรมการราษฎร ทั้งนี้เนื่องด้วยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ว่า มาตรา 23 การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้นให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ... (66 : 8)

จากข้อบัญญัติดังกล่าว จึงทำให้คณะกรรมการราษฎรสามารถควบคุมเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรได้เป็นผลสำเร็จ เมื่อเป็นเช่นนั้นการดำเนินการบริหารและปกครองประเทศของคณะกรรมการราษฎรในส่วนที่จะต้องได้รับความยินยอมของสภาผู้แทนราษฎรนั้นจึงไม่ได้ประสบปัญหาแต่อย่างใด (แต่ในระยะต่อมาจากความขัดแย้งภายในสมาชิกผู้ก่อการจึงทำให้เกิดปัญหาในการช่วงชิงอำนาจและสภาผู้แทนราษฎร และวิถีทางของกฎหมายก็ถูกเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจดังกล่าวด้วย)

นอกจากนั้น บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังได้ให้อำนาจแก่คณะราษฎรในการบริหารปกครองประเทศอย่างมากมาย ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติที่ว่า

มาตรา 31 ให้เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง

สิ่งใดซึ่ง เป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎรหรือกระทำไปโดยรัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ (66 : 8)

จากการศึกษาพบว่า บทบัญญัติซึ่งได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 นั้น ได้ให้อำนาจแก่คณะกรรมการราษฎรในการบริหารประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งโดยทางปฏิบัติแล้วฝ่ายนิติบัญญัติก็เป็นเครื่องสร้างความชอบธรรมในการปกครองให้แก่คณะฝ่ายบริหาร (คณะกรรมการราษฎร) นั้นเอง

บทบัญญัติที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. 2475 นั้น โดยเนื้อแท้ก็คือการกำหนดฐานะและบทบาท ตลอดจนสร้างความชอบธรรมแก่อำนาจในการปกครองประเทศของ คณะราษฎร ซึ่งก็คงจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่า คร.ปรีดี ก็จะต้องมีส่วนร่วมในเสี้ยวแห่งประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นเป็นอย่างมาก และนอกจากจะศึกษาถึงการสร้างฐานอำนาจให้แก่คณะราษฎรในการใช้อำนาจปกครองประเทศ สืบต่อจากสถาบันกษัตริย์ ที่ปรากฏออกมาในรูปแบบของคณะกรรมการราษฎร ซึ่งก็คือคณะรัฐมนตรีในระยะต่อมา โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นเครื่องรองรับความชอบธรรมทางการเมืองแล้ว สถาบันนิติบัญญัติถูกนำเอามาใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนความชอบธรรมให้แก่ คณะกรรมการราษฎร อันเป็นส่วนหนึ่งของคณะราษฎร โดยมี คร.ปรีดี ในฐานะของ มั่นสมอง คณะราษฎรเป็นผู้ดำเนินการอยู่ ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในโอกาสต่อไป

ข. การเสริมสร้างฐานอำนาจทางการเมืองโดยวิธีการประชาธิปไตยและวิถีทางของกฎหมายในภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (2475-2481)

เมื่อกล่าวถึงระบอบการปกครองประชาธิปไตยแล้ว อำนาจนิติบัญญัติก็เป็นอำนาจหนึ่งซึ่งจะขาดเสียมิได้ในฐานะที่สถาบันดังกล่าวเป็นสถาบันที่มีอำนาจในการออกกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติต่าง ๆ ฯลฯ นอกจากนั้นสถาบันนิติบัญญัตียังมีบทบาทในฐานะเป็นสถาบันที่สามารถวางดุลย์อำนาจกับสถาบันบริหาร (คณะรัฐมนตรี) ซึ่งจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับรูปแบบของประชาธิปไตยที่นำมาใช้ในสังคมนั้น ๆ แต่อย่างน้อยฝ่ายบริหาร (รัฐบาล) ก็คงจะไม่สามารถบริหารปกครองประเทศได้หากปราศจากความร่วมมือหรือความไว้วางใจจากฝ่ายนิติบัญญัติ เช่น ในกรณีของการอนุมัติงบประมาณซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินการบริหารประเทศ ฯลฯ

ในกรณีของประเทศไทย เมื่อคณะราษฎรสามารถทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สำเร็จแล้ว ก็ได้สถาปนาสถาบันนิติบัญญัติซึ่งเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยขึ้น แต่ในกรณีนี้แม้ว่าคณะราษฎรจะได้จัดตั้งสถาบันนิติบัญญัติ (รัฐสภา) และกำหนดบทบาทและฐานะของรัฐสภาคล้ายคลึงกับนานาประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยก็ตาม แต่โดยเนื้อหาของข้อบัญญัติที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของกลุ่มชนชั้นนำผู้มีอำนาจปกครองประเทศในขณะนั้นอันได้แก่คณะราษฎรว่ามีจุดประสงค์อื่นนอกเหนือไปจากการเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ จากลักษณะและรูปแบบของรัฐสภาที่คณะราษฎรได้จัดตั้งขึ้นนั้น ได้กลับกลายเป็นเพียงสถาบันที่สร้างความชอบธรรมในการบริหารปกครองประเทศของคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) และยิ่งไปกว่านั้นผลกระทบจากสภาพการณ์ดังกล่าวก็คือมิได้ก่อให้เกิดพัฒนาการทางการเมืองในแง่ของการเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยโดยเนื้อหาแต่อย่างใด กล่าวคืออำนาจที่แท้จริงในการปกครองประเทศก็ยังคงอยู่ในกำมือของกลุ่มคณะราษฎรอยู่ที่นั่นเอง

พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ได้บัญญัติถึงอำนาจและหน้าที่ของรัฐสภา อันหมายถึงสภาผู้แทนราษฎรเอาไว้อย่างกว้าง ๆ กล่าวคือได้มีการกล่าวถึงอำนาจและหน้าที่ที่คล้ายคลึงกับสถาบันนิติบัญญัติในประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยโดยทั่วไป ดังเช่น ข้อบัญญัติที่ปรากฏในมาตรา 9 ที่ว่า "สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศและมีอำนาจประชุมกันตลอดจนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้หรือแม้แต่ในมาตรา 8 บัญญัติไว้ว่า (66 : 4)

มาตรา 8 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย
พระราชบัญญัตินั้น เมื่อมีมติโดยประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้
ถ้ามติโดยมีมติประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม
ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภา เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภา

ลงมติขึ้นตามมติเดิม กษัตริย์ไม่เห็นพ้องควย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นไว้บังคับ เป็นกฎหมายได้

จากข้อบัญญัติในพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก นั้น จะเห็นได้ว่าสภาผู้แทนราษฎรนั้นมีอำนาจอย่างมากมาโดยเฉพาะอำนาจในการควบคุมดูแลการดำเนินการบริหารประเทศของคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) ได้ และถ้าสภาผู้แทนราษฎรที่คณะราษฎรได้จัดตั้งขึ้นนั้นจะสามารถดำเนินการหรือปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ สามารถวางดุลย์อำนาจกับฝ่ายบริหาร (คณะกรรมการราษฎร) ได้อย่างเต็มที่ แต่ในกรณีนี้ข้อเท็จจริงก็คือสภาผู้แทนราษฎรก็คือสถาบันในความชอบธรรมให้แก่คณะกรรมการราษฎร ดังนั้นสภาผู้แทนราษฎรหาได้สามารถปฏิบัติภารกิจได้ตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงตามหลักการประชาธิปไตยไม่ อีกทั้งยังได้มีการผูกขาดอำนาจในสภาโดยพิจารณาจากรัฐธรรมนูญที่ว่า (66 : 4-5)

มาตรา 10 สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นไปตามกาลสมัยดังนี้

สมัยที่ 1

นับแต่วันที่ใช้รัฐธรรมนูญนี้เป็นต้นไป จนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่งในคณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน จัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน 70 นาย เป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ 2

ภายในเวลา 6 เดือน หรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล 2 ประเภท ทำกิจการรวมกันคือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า 100,000 คน ให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนขึ้นอีก 1 นาย ทุก ๆ 100,000 นั้น เศษของ 100,000 ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก 1

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนคนขาดให้ผู้ที่มิได้เลือกบุคคลใด ๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ 3

เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่งและอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

นอกจากนั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ก็ได้กล่าวถึงในเรื่องของสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎรและอายุของสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมีความคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งเท่ากับเป็นการผูกขาดอำนาจของคณะราษฎรอย่างน้อยก็เป็นเวลา 10 ปี และเป็นการเสริมสร้างฐานอำนาจแก่กลุ่มคณะราษฎร ในทางรัฐสภาให้มั่นคงยิ่งขึ้น ในการนี้จึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวกับอายุและสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎร กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พ.ศ. 2475 ได้ยกเลิกความในมาตรา 65 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 ในส่วนที่เกี่ยวกับอายุของสภาผู้แทนราษฎรที่ให้คงมีสมาชิกประเภทที่ 2 (จากการแต่งตั้ง) อยู่เป็นเวลา 10 ปี (66 : 20) และได้ขยายเวลาดังกล่าวออกไปเป็น 20 ปี (66 : 23) ซึ่งทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 กับรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พ.ศ. 2483 ต่างก็มิได้มีความแตกต่างกับบทพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 (รัฐธรรมนูญฉบับแรก) ในส่วนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ที่มาจากการแต่งตั้งเท่าใดนัก เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนบุคคลผู้แต่งตั้งจากคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารมาเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่อำนาจในการจัดตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ก็ยังคงเป็นของคณะราษฎรในทางปฏิบัติอยู่ดี

จากการศึกษาทำให้เข้าใจถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริงของคณะราษฎรซึ่งคร. ปรีดี จะต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการทางการเมืองดังกล่าวด้วยอย่างแน่นอนว่ามีเจตนารมณ์อย่างไร โดยในส่วนของ การเสริมสร้างประชาธิปไตย โดยเนื้อหาที่แท้จริงแล้วก็คงจะไม่ได้ประสบความสำเร็จในแง่ของเนื้อหา แต่อย่างใด กล่าวคือ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่บรรดาคณะราษฎรได้สร้างหรือทำขึ้นนี้เป็นเพียงการนำเอารูปแบบของมันมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

มาสู่ระบอบประชาธิปไตยโดยคณะราษฎรก็คือกลุ่มชนชั้นนำที่กุมอำนาจในการปกครองประเทศในโอกาสต่อมา ซึ่งสามารถที่จะวิเคราะห์ได้ดังนี้คือ

ก) ในส่วนของ การผูกขาดอำนาจของราษฎรในทางรัฐสภานั้น จะเห็นได้ว่าจากบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ตลอดจนรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พ.ศ. 2483 นั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งเป็นสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งนั้นโดยทางปฏิบัติแล้วก็คือผู้ที่ให้ความสนับสนุนแก่คณะราษฎรโดยส่วนใหญ่ (ทั้งที่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และเพียงแต่เห็นด้วยกับการกระทำของคณะราษฎรก็ตามที่) จะพบว่า คณะราษฎรเองก็ยอมรับว่า ในจำนวนสมาชิกประเภทที่ 2 จำนวน 78 คน ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2476 (67 : 167-169) โดยผลแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 นั้น ปรากฏว่ามีจำนวนถึง 47 คน ที่เป็นฝ่ายของคณะราษฎรผู้ก่อการ (66 : 140)

นอกจากนั้น จากบทเฉพาะกาลซึ่งรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พ.ศ. 2483 ได้ระบุเอาไว้ว่า (66 : 23)

มาตรา 53 ให้ยกเลิกความในมาตรา 65 แห่งรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทยและใช้ความต่อไปนี้แทน

"มาตรา 65 ตั้งแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไทยชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็นกำหนดเวลาสี่สิบปี สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกสองประเภทมีจำนวนเท่ากัน

(1) สมาชิกประเภทที่ 1 ได้แก่ ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติ มาตรา 16 และมาตรา 17

(2) สมาชิกประเภทที่ 2 ได้แก่ ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่าง

เวลาที่ไซบัพัญญติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช 2475"

ผลของบทเฉพาะกาลซึ่งได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้น ได้ทำให้
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง ได้รับการขยายอายุของสมาชิกภาพจาก
10 ปี เป็น 20 ปี กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475
ได้บัญญัติเกี่ยวกับอายุของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 เอาไว้ดังนี้
(66 : 23)

มาตรา 65 เมื่อราษฎรมีสหิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภา
ผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษา
สามัญมากกว่าจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าคงไม่เกินสิบปี นับแต่วันไซ
พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผนดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475
สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท มีจำนวนเท่ากัน

(1) สมาชิกประเภทที่ 1 ได้แก่ ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตาม
เงื่อนไขในบทบัญญัติมาตรา 16, 17

(2) สมาชิกประเภทที่ 2 ได้แก่ ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้น
ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่าง
เวลาที่ไซบัพัญญติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม
พุทธศักราช 2475

จากการเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญที่ถูกร่างขึ้น ทำให้พบว่าคณะราษฎร
ซึ่งเป็นผู้จัดทำรัฐธรรมนูญเพื่อปกครองประเทศนั้นมีเจตนารมย์ที่จะผูกขาดอำนาจ
ในการปกครองประเทศอย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการกำหนด
อายุของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 เอาไว้ เกี่ยวกับเกณฑ์การรู้หนังสือ
ของประชาชนที่จะต้องเกินครึ่งหนึ่งหรืออย่างน้อยเป็นเวลา 10 ปี จึงจะยกเลิก
สมาชิกา ประเภทที่ 2 และยิ่งไปกว่านั้น ยังได้มีการขยายระยะเวลาการดำรง
ตำแหน่งของสมาชิกา ประเภทที่ 2 ออกไป เป็น 20 ปี โดยมีใ้กล่าวถึง
เกณฑ์การรู้หนังสือของประชาชนอีกต่อไป ก็เท่ากับเป็นการแสดงถึงเจตนารมย์
ในการรักษาไว้ซึ่งอำนาจเพื่อให้ตกอยู่ในมือของคณะราษฎรนั่นเอง

ยิ่งไปกว่านั้น การที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้จำนวนสมาชิกของสภาประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 มีจำนวนเท่ากันก็เท่ากับว่าถ้าคณะราษฎรสามารถควบคุมสมาชิกประเภทที่ 2 เอาไว้ได้แล้ว โอกาสที่รัฐบาล(คณะราษฎร) จะพ่ายแพ้ต่อมติที่ประชุมของสภาผู้แทนก็เป็นไปได้อย่างยิ่ง

ข) ในเรื่องของการชำระการประจํา นั้น จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญซึ่งจัดทำขึ้นโดยคณะราษฎรมิได้มีบทบัญญัติห้ามมิให้ข้าราชการประจำเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในกรณีนี้ก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งดำรงตำแหน่งทั้งข้าราชการประจำ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ตลอดจนดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี (ในขณะนั้น) และในประเด็นนี้แม้แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชบันทึกเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ว่ามีจำนวน 78 คน ซึ่งคณะราษฎรก็สนองตอบพระราชบันทึกเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวว่าในจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 นั้น มีผู้ก่อการเพียง 47 คน และในส่วนตัวบุคคลก็ได้คัดเลือกเอาบุคคลที่เป็นชั้นสัญญาบัตร จะมีที่ไม่ใช่สัญญาบัตรอยู่คนหนึ่งคือนางมังกรสามเสน แต่ผู้นี้ก็เคยได้รับราชการในตำแหน่งยกกระบัตรเมืองมาแล้ว ซึ่งพอจะเทียบได้กับชั้นสัญญาบัตร" (65 : 383) จึงสามารถเป็นเครื่องพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีในการที่คณะราษฎรมิยอมให้ข้าราชการประจำเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง โดยที่คณะราษฎรได้ยึดถือแนวทางปฏิบัติดังกล่าวก็คือลบล้างภาวะของความเฉยชื่อนี้ เพราะถึงแม้ว่าคณะราษฎรจะสามารถควบคุมอำนาจในการปกครองประเทศเอาไว้ได้ แต่ในกรณีที่คณะราษฎรไม่ได้รับความสนับสนุนจากข้าราชการประจำ (โดยเฉพาะทหาร) แล้ว เสถียรภาพและความมั่นคงในอำนาจของคณะราษฎรที่จะทำการปกครองประเทศก็อาจจะเกิดความสั่นคลอนขึ้น

ในประเด็นของการชำระการประจําเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองนั้น จากสภาพพื้นฐานทางการเมืองของไทยนั้น จะพบว่าข้าราชการประจำนั้นได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ ถึงแม้จะเห็นได้ชัดเจนจากบทบาทของเสนาบดีตระกูลขุนนาง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเมืองไทยอย่างมากมายมหาศาล และแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2521) จะห้ามมิให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมืองก็ตาม แต่ข้าราชการประจำก็ยังคงมีอิทธิพลและบทบาทที่ครอบงำการเมืองไทยอยู่ดีจนทำให้ผู้เขียนชาวญ บางท่านเรียกกระบวนนี้ว่า "อำมาตยาธิปไตย" ซึ่งความหมายของมันก็คือการที่ระบบการเมืองถูกครอบงำโดยข้าราชการประจำนั่นเอง

ยิ่งไปกว่านั้น จากสภาพข้อเท็จจริงที่ว่า คณะราษฎรหรือผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเกือบทั้งหมดมาจากข้าราชการประจำทั้งสิ้น (รวมทั้ง คร. ปรีดีค้าย) ซึ่งความสำเร็จในครั้งนั้นก็คงจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากความร่วมมือจากฝ่ายทหาร และถึงแม้คณะราษฎรจะกระทำการได้สำเร็จก็ตามที สถานการณ์ทางการเมืองก็ยังมีได้ตกอยู่ในความควบคุมของคณะราษฎรโดยทั้งหมดแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะกระแสของการคิดค้นและการตอบโต้ก็ยังคงมีอยู่ในระดับที่สูงอยู่ ด้วยเหตุนี้การที่คณะราษฎรทอดทิ้งข้าราชการประจำโดยเฉพาะทหารมิให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองก็คงจะเป็นไปได้อย่างยาก แต่ความจำเป็นของคณะราษฎรดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยอย่างมหาศาล ทั้งนี้เพราะตราบโศกที่ข้าราชการประจำยังคงมีบทบาทต่อการเมืองแล้วพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยก็คงจะไม่สามารถมีขึ้นได้อย่างแน่นอน

ค) บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญซึ่งร่างขึ้นโดยคณะราษฎร ซึ่ง คร. ปรีดี มีส่วนร่วมในการร่างด้วยนั้น มิได้ทำให้สถาบันพรรคการเมืองอันเป็นสถาบันที่สำคัญต่อการพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยได้มีพัฒนาการ กล่าวคือ แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะมีได้ห้ามการจัดตั้งพรรคการเมืองก็ตาม(แต่ก็เท่ากับห้าม)โดย คณะราษฎรได้ผูกขาดการจัดตั้งพรรคการเมือง ในลักษณะของกลุ่มอิทธิพลที่รวบรวมกลุ่มบุคคลที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองคล้ายคลึงกันเพียงกลุ่มเดียว ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง (69 : 75) และการที่ไม่ได้มีพรรคการเมืองใดที่สามารถจะมีอิทธิพลได้ เทาเทียมกับคณะราษฎร ในกรณีนี้ มิได้มีการจัดตั้งอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มิได้มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการโดยถูกต้องตามกฎหมายพรรคการเมือง (69 : 64) ก็ยิ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้คณะราษฎรสามารถปกครองประเทศได้อย่างสะดวก

ในเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า การที่คณะราษฎรได้ยินยอมให้ข้าราชการประจำเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้นั้นก็เท่ากับเป็นการลดกระแสต่อต้านของข้าราชการประจำที่มีต่อคณะราษฎรได้อย่างดี นอกจากนั้นคณะราษฎรก็ได้พยายามที่จะจัดตั้งสาขาของสมาคมทั่วทุกจังหวัด ทั่วราชอาณาจักร และได้เปิดรับสมาชิกจากบุคคลทุกสาขาอาชีพไม่ว่าจะเป็นข้าราชการทหาร พลเรือน กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ (70 : 196) ซึ่งในเรื่องนี้แม้ว่าในภายหลังพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในฐานะนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งห้ามมิให้ข้าราชการทั้งพลเรือนและทหารรวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมือง และถ้าข้าราชการผู้ใดได้สมัครแล้วมิได้ทำการลาออกและ

ไม่ได้แสดง หลักฐานการลาออกต่อผู้บังคับบัญชาแล้วก็จะไม่อนุมัติให้จ่ายเงินเดือนให้ (71 : 145-146) แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าคำสั่งห้ามดังกล่าวก็ได้ถูกยกเลิกไป ทั้งนี้ เพราะคำสั่งดังกล่าวถือได้ว่าเป็นคำสั่งที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งระบุไว้ในมาตรา 14 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2475 ที่ว่า "ภายในบังคับกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เศษสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ." (66 : 12)

นอกจากนั้นรัฐธรรมนูญก็ได้ระบุห้ามมิให้ข้าราชการประจำดำรงตำแหน่งทางการเมือง ในการนี้จึงเท่ากับคำสั่งซึ่งพระยามโนปกรณนิติธาดาได้สั่งไปนั้นเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้วหากคำสั่งของพระยามโนปกรณฯ จะมีผลบังคับใช้ได้จริง มันก็จะเป็นเพียงการสกัดกั้นการขยายองค์กรพรรคการเมืองของ คณะราษฎร เท่านั้น แต่อำนาจทางการเมืองของคณะราษฎรในฐานะของพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียวในขณะนั้น ก็ยังคงมีอยู่อย่างเต็มที่ และที่สำคัญก็คือแม้รัฐธรรมนูญจะได้ระบุให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ก็ตามที แต่จากบทบัญญัติที่กำหนดเอาไว้เกี่ยวกับวิธีการดำเนินการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นวิธีการโดยอ้อมนั้นก็ไม่ได้สามารถทำให้เกิดการก่อตั้งพรรคการเมือง หรือสร้างพัฒนาการของพรรคการเมืองอื่นใดนอกจากพรรคการเมืองซึ่งอยู่ในรูปแบบของ คณะราษฎรเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น ในทางตรงกันข้ามกรรมวิธีการดำเนินการเลือกตั้ง ก็ยังทำให้คณะราษฎรสามารถสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงในฐานะของพรรคการเมืองมากยิ่งขึ้น ซึ่งกรรมวิธีในการดำเนินการเลือกตั้งมีดังนี้คือ (66 : 5-6)

มาตรา 12 การเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 ที่ 2 ให้ทำดังนี้

1. ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนเพื่อคณะเลือกตั้งผู้แทนตำบล
2. ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล
3. ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร

เนื่องจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญได้กล่าวถึงอายุของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ที่ให้มีอายุ 10 ปี ตลอดจนมีการแก้ไขเป็น 20 ปีนั้น ทำให้เข้าใจได้ว่า คณะราษฎรได้ให้ความสำคัญแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 เป็นอย่างมาก และที่สำคัญก็คือจำนวนสมาชิกของสภาทั้งสอง ซึ่งมีจำนวนเท่ากัน เมื่อเป็นเช่นนี้ความสำคัญของสมาชิกสภาประเภทที่ 1 จึงมีอยู่น้อยมาก (แต่ในระยะหลัง คร.ปรีดี ได้ให้ความสำคัญกับสมาชิกสภา

ประเภทที่ 1 มาก โดยนำมาเป็นเครื่องต่อสู้กับฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามในทางรัฐสภา) และจากการดำเนินการวิธีการเลือกตั้งซึ่งเป็นการดำเนินการทางอ้อมโดยอ้างถึงเกณฑ์การรู้หนังสือของประชาชนก็เป็นเครื่องพิสูจน์ถึงเจตนารมณ์ของ คณะราษฎรที่มีต่อประชาชน ซึ่งในประเด็นนี้ การจัดตั้งองค์กรพรรคการเมืองที่มาจากการสนับสนุนของประชาชน คงจะกระทำไต่ยาก ดังนั้นนอกจากการดำเนินการจัดตั้งพรรคการเมืองโดยออกมาในรูปแบบของคณะราษฎรแล้ว พรรคการเมืองอื่น ๆ ก็มิได้เกิดขึ้นหรือไม่มีนัยสำคัญทางการเมืองมากเท่าใด ในระยะต้น ๆ ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (จะเห็นได้ว่าการต่อสู้โดยกลไกของรัฐสภานั้นเริ่มประสบผลสำเร็จเมื่อคณะราษฎรเกิดความแตกแยกกันขึ้น)

จะเห็นได้ว่า ในประเด็นของเรื่องพัฒนาการของพรรคการเมืองไทยในระยะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วนั้นมิได้มีพัฒนาการใด ๆ เกิดขึ้น ยกเว้นแต่การจัดตั้งและผูกขาดการดำเนินการในค่านพรรคการเมืองโดยคณะราษฎร ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า เป็น "พรรคคณะราษฎร" ที่มีฐานสนับสนุนจากข้าราชการประจำโดยส่วนใหญ่และประกอบกับในระยะหลังคณะราษฎรได้กระทำการออกกฎหมายต่าง ๆ ในลักษณะที่เป็นการป้องกันการทำลายอำนาจของคณะราษฎร หรือการต่อต้าน เช่น พระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 ขึ้น ก็จะกล่าวไปในโอกาสต่อไป จึงทำให้พัฒนาการของพรรคการเมืองอื่น ๆ เกิดขึ้นไต่ยาก และปัจจัยเหล่านี้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยของไทยไม่ได้มีการพัฒนาเท่าที่ควร

การที่คณะราษฎรมินยอมให้ข้าราชการประจำเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง โดยเฉพาะในยุคเริ่มแรกนั้น นับได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นทั้งนั้นนอกจากจะเป็นการสร้างฐานแห่งอำนาจให้มั่นคงแล้วยังจำเป็นต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของข้าราชการประจำมาใช้ในการปกครองประเทศด้วย เพราะกลุ่มข้าราชการประจำ (แม้แต่คณะราษฎร) ก็ล้วนแต่ประกอบด้วยปัญญาชนซึ่งเป็นผลผลิตของระบบราชการทั้งสิ้น ดังนั้นสถาบันข้าราชการจึงเป็นเพียงสถาบันเดียวที่คณะราษฎรจะต้องอาศัยความสนับสนุน การแต่งตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 หรือแม้แต่การแต่งตั้งข้าราชการประจำให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีนั้นนับได้ว่าเป็นมาตรการแก้ไขเฉพาะหน้าที่จำเป็นเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้กลับกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้สถาบันทางการเมือง เช่น สภาผู้แทนราษฎรอันส่งผลกระทบต่อพรรค

พรรคการเมืองซึ่งจะต้องได้รับฐานสนับสนุนจากประชาชนไม่ได้มีการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า
ทั้งนี้โดยที่คณะราษฎรได้อ้างถึงความไม่พร้อมในด้านของประชาชนที่จะปกครองตนเองได้
(โดยอ้างถึงเกณฑ์การรู้หนังสือ) แต่ที่จริงแล้วก็คือการที่ผู้ปกครองประเทศมีความห่วงใยใน
เสถียรภาพและความมั่นคงในอำนาจของตนเองมากกว่าสิ่งอื่นใด (72 : 11-13)

นอกจากบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งได้เป็นฐานรองรับความชอบธรรม
ในการปกครองประเทศของคณะราษฎร ซึ่งก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า คร.ปรีดี จะต้อง
มีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์ทางการเมืองในช่วงนั้นด้วยอย่างแน่นอนแล้ว คณะราษฎร
ก็ยังได้อาศัยมาตรการทางค่านิยมมาขึ้นเพื่อใช้ในการรักษาอำนาจของตนให้มั่นคง
ยิ่งขึ้น กล่าวคือ ได้มีการนำเอาพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ
พ.ศ. 2476 ซึ่งเท่ากับเป็นการป้องกันมิให้เกิดการต่อต้านการปกครองของคณะราษฎร
อันเป็นการใช้อำนาจที่เป็นลักษณะค่อนข้างเป็นเผด็จการอย่างมาก ทั้งนี้เพราะด้วย
บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติที่คณะราษฎรสามารถที่จะกำจัดฝ่ายตรงข้ามที่มีความเห็นที่ไม่
ยินยอมหรือ ยอมรับในรูปแบบการปกครองของคณะราษฎรได้อย่างเต็มที่ โดยพระราช
บัญญัติฯ ดังกล่าวนั้นมีลักษณะดังนี้คือ (73 : 278-279)

มาตรา 3 ผู้ใดกระทำการก่อกวนประการใด ๆ เป็นปฏิปักษ์ต่อหรือเพื่อให้
ประชาชนเสื่อมความนิยมหรือหวาดหวั่นต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรสยาม แม้อการกระทำดังกล่าวมาแล้วจะเป็นเพียงทางความคิด
หรือทำความตกลง หรือจะเตรียมการก็ตาม หานานาผู้นั้นมีความผิดของ
ระวางโทษตั้งแต่สามปีจนถึงยี่สิบปี หรือปรับตั้งแต่ 500 บาทจนถึง 5,000 บาท
หรือทั้งจำทั้งปรับ...

มาตรา 4 เพื่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน เมื่อเจ้าหน้าที่กระทรวง
มหาดไทยรายงานวามบุคคลใดดำเนินการอันจะเป็นเหตุก่อให้เกิดความผิดตาม
มาตรา 3 ข้างต้น ให้กระทรวงมหาดไทยส่งเรื่องให้คณะกรรมการซึ่งคณะ
รัฐมนตรีจะแต่งตั้งขึ้นเพื่อไต่สวนวินิจฉัย ถ้าเห็นว่ามีมูลก็ให้ทำความเห็น
เพื่อให้บุคคลนั้นอยู่ภายในเขตที่อื่นมีกำหนดใดเป็นเวลาไม่เกินสิบปี และให้
กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจสั่งการให้เป็นไปตามความเห็นนั้น ...

มาตรา 6 บุคคลที่ถูกสั่งให้อยู่ภายในเขตที่อื่นมีกำหนด และได้ไปอยู่ใน
เขตที่อื่นตามคำสั่งแล้ว ภายหลังอาจร้องขอให้กระทรวงมหาดไทยคำริที่จะ
เพิกถอนคำสั่ง เช่นวามมาแล้วนั้นได้ เมื่อยอมรับรองว่า

- 1. จะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ
- 2. จะเผยแพร่สนับสนุนความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ...

จากบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะเห็นได้ว่าอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติ นั้นอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และโดยที่พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 (74 : 635) ซึ่งภายหลังจากที่ คร. ปรีดีสามารถเดินทางกลับประเทศไทยและพ้นมลทินเกี่ยวกับเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติไปแล้ว คร. ปรีดีก็ได้รับการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2477 จนกระทั่งถึงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 (67 : 187) จากข้อเท็จจริงดังกล่าวทำให้พบว่า คร. ปรีดี ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยก็คงจะไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบในอำนาจหน้าที่นี้ได้ จึงทำให้ คณะราษฎรและโดยเฉพาะ คร. ปรีดี ได้รับประโยชน์จากผลแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้โดยตำแหน่งเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะความอาศัยบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ รัฐบาล โดยเฉพาะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองมาก แต่จากสภาวะการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น แม้ว่า คร. ปรีดีจะสามารถกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองได้เป็นอย่างดีก็ตามแต่ผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองมากขึ้นอย่างแท้จริงก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ซึ่งในระยะต่อมาได้กลายมาเป็นคู่ต่อสู้ทางการเมืองที่สำคัญของ คร. ปรีดี อันหมายถึงความแตกแยกของคณะราษฎรระหว่างฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารนั่นเอง)

ยิ่งไปกว่านั้นภายหลังจากที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษา วัชระรรมนุษย์แล้ว ปรากฏว่าในวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2477 ได้มีการจับกุมกบฏจำนวน 16 คน และได้ทำการตั้งข้อหาบุคคลเหล่านั้นในฐานะที่เป็นกบฏล้มล้างรัฐธรรมนูญและได้ คัดสินพวกกบฏ โดยเนรเทศไปอยู่ในขอบเขตที่กำหนดจำนวน 7 คน โดยตั้งแต่ 5 ปี ถึง 7 ปี (76 : 458-460) ก็ยิ่งทำให้เห็นได้ว่า คร. ปรีดี ในฐานะรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทยได้มีส่วนในการใช้อำนาจที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ แต่อย่างไรก็ดี พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ได้ออกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติจัดการป้องกัน รักษากรรมนุษย์ พ.ศ. 2481 (73 : 280)

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาที่ คร. ปรีดี ในฐานะมันสมองของคณะราษฎรได้มี บทบาทสำคัญในคณะราษฎรจนกระทั่งได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี (คณะกรรมการราษฎร) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ตามลำดับนั้น เนื่องจากในสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้เป็นการยากที่จะแยก คร. ปรีดี ออกจากคณะราษฎรได้

อย่างชัดเจน กล่าวคือ ถ้าต้องการศึกษาถึงพฤติกรรมทางการเมืองของ คร.ปรีดี ให้ถ่องแท้แล้ว ก็คงจะหลีกเลี่ยงการศึกษาการดำเนินการทางการเมืองของคณะราษฎรไปไม่ได้ ถึงแม้จะเห็นว่า คร.ปรีดี นั้น ได้ถูกจำกัดให้พ้นจากวงจรรออำนาจทางการเมืองไปชั่วขณะหนึ่ง ซึ่งสาเหตุในครั้งนั้นก็คือปัญหาเรื่องความแตกแยกภายในคณะราษฎรอันเนื่องมาจากเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งร่างโดย คร.ปรีดี นั้นเอง

การที่จะศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของ คร.ปรีดี ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในระยะแรกโดยลำพังนั้นคงกระทำได้ยาก ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบกับในระยะหลังที่ คร.ปรีดี และจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเห็นได้ชัดในปัญหาเรื่องกรณีผู้ชุมนุมประท้วงในประเทศไทย พ.ศ. 2484 แล้ว จะเห็นได้ว่าสามารถกระทำได้ง่ายกว่าเนื่องจากแนวทางการเมืองของผู้นำทั้งสองคนนี้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด และมีลักษณะถึงการเผชิญหน้าอย่างแท้จริง เช่น คร. ปรีดี อาศัยฐานสนับสนุนจากรัฐสภาโดยเฉพาะสมาชิกประเภทที่ 1 (ซึ่งมาจากการเลือกตั้ง) เป็นเครื่องต่อสู้กับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ดำเนินนโยบายที่ผิดพลาด จนกระทั่ง คร.ปรีดี ได้รับความชัยชนะในที่สุด และสิ่งที่ทำให้สามารถมองภาพทางการเมืองได้ง่ายกว่าก็คือในช่วงระยะหลังนั้นเป็นการต่อสู้ทางการเมืองระหว่าง คร.ปรีดี ในฐานะผู้นำฝ่ายพลเรือนกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ผู้นำฝ่ายทหาร) ที่โคกเข็นและเห็นได้ชัดนั่นเอง)

การต่อสู้ทางการเมืองเพื่อที่จะรักษาอำนาจของคนนั้น จะเห็นได้ว่าภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สิ่งแรกที่คณะราษฎรจะต้องกระทำก็คือการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงสถาบันที่ให้อำนาจทางการเมืองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยเพื่อประโยชน์แก่ฝ่ายตน อันหมายถึงองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นสถาบันที่ผูกขาดอำนาจในการปกครองประเทศมาแต่เดิม ทั้งนี้ภายหลังจากที่คณะราษฎรสามารถก่อการฯ ดังกล่าวโดยเป็นผลสำเร็จแล้วก็เท่ากับการที่อำนาจในการปกครองประเทศได้ตกอยู่ในมือของคณะราษฎร เมื่อเป็นเช่นนั้นการดำเนินการทางการเมืองของ คร. ปรีดี (คณะราษฎร) ก็คงจะต้องพยายามในทุกวิถีทางที่จะสร้างฐานอำนาจ ตลอดจนความชอบธรรมแห่งอำนาจให้แก่ตนเองและกลุ่มของตนเองมากที่สุด ซึ่งในการนี้ได้มีการนำเอาวิถีทางของกฎหมายและประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา มาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้และเสริมสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝ่ายตน (คณะราษฎร) โดยที่ได้มีการสร้างความสำคัญของรัฐธรรมนูญให้มี

ฐานะเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งที่มีคอรอบพระราชพิธีไทยหรืออาจจะมากกว่าเสียด้วยซ้ำ จนกระทั่งรัฐธรรมนูญได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของชาติอีกสถาบันหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมมีเพียงสถาบัน ชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันกษัตริย์ แต่ภายหลังที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจเป็นผลสำเร็จแล้ว สถาบันรัฐธรรมนูญก็ได้ถูกสถาปนาให้มีความสำคัญเทียบเท่ากับสถาบันทั้งสามไปโดยปริยาย

การดำเนินการดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นถึงกลุ่มที่ผูกขาดอำนาจในการปกครอง ประเทศอย่างแท้จริง ซึ่งได้แก่คณะราษฎร และโดยที่ คร.ปรีดี นั้นมีบทบาทที่สำคัญและมีส่วน ร่วมในการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ ด้วย ดังนั้นการที่จะศึกษาพฤติกรรมทางการเมือง ของ คร.ปรีดี โดยผ่านทางคณะราษฎร จึงคงมีความถูกต้องอยู่มาก ทั้งนี้เพราะแม้ว่า คร.ปรีดี จะเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนก็ตาม แต่ในระยะแรก ๆ นั้น อิทธิพลทางแนวความคิดของ คร.ปรีดี ได้ครอบงำบรรดาสมาชิกของคณะราษฎรเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในคณะราษฎร เมื่อเป็นเช่นนี้การศึกษาพฤติกรรมในการต่อสู้ทางการเมือง ของ คร.ปรีดี ในระยะแรกนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็คงจะสามารถ สรุปได้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับการดำเนินการของคณะราษฎร ซึ่งได้ใช้วิถีทางในทางกฎหมาย และประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา การเลือกตั้ง พรรคการเมือง ฯลฯ มาเป็นเครื่องมือ ในการต่อสู้ทางการเมืองของคนได้อย่างมีประสิทธิภาพและถ้าไม่ได้คำนึงในแง่ของพัฒนาการ ในระบอบประชาธิปไตย เนื้อหาแล้ว ก็นับได้ว่า การนำเอารูปแบบวิธีการของระบอบ ประชาธิปไตยมาใช้ในการต่อสู้ทางการเมืองของ คร.ปรีดีนั้นสามารถประสบผลสำเร็จใน การเสริมสร้างและรักษาอำนาจทางการเมืองของคนและคณะราษฎรได้เป็นอย่างดี ซึ่ง คร.ปรีดี ก็ได้ใช้แนวทางการต่อสู้ดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระยะหลัง ซึ่งจะได้อธิบายในโอกาสต่อไป

4.2 การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในระยะหลัง (พ.ศ. 2484-2490)

ในประวัติศาสตร์ทางการเมืองของไทย ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบ "ประชาธิปไตย" เป็นเวลา ถึง 55 ปี จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2530) จะพบว่าแม้ผู้นำฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาทร่วมกับผู้นำฝ่ายทหารในการก่อการฯ (โดยเฉพาะ คร.ปรีดี) ก็ตามที แต่อำนาจ

ทางการเมืองที่แท้จริงก็ยังคงเป็นของผู้นำฝ่ายทหาร ทั้งนี้เพราะการก่อการฯ ในครั้งนั้น ถ้าปราศจากกำลังทหารและความร่วมมือจากผู้นำฝ่ายทหารแล้ว ก็คงจะไม่สามารถกระทำ การได้สำเร็จ และถึงแม้ว่า คร. ปรีดี จะมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการทางการเมือง เช่นการร่างคำแถลงการณ์ การจัดทำรัฐธรรมนูญ ฯลฯ แต่จะเห็นได้ว่าความเป็นรูปธรรม แห่งอำนาจนั้นตกอยู่กับผู้นำฝ่ายทหารมากกว่าฝ่ายพลเรือน (คร. ปรีดี - ผู้ศึกษา) คงจะเห็น ได้จากการที่ คร. ปรีดี แม้จะมีบทบาทในฐานะมันสมองของคณะราษฎรจนเป็นที่ยอมรับ กันภายในคณะราษฎร แต่เมื่อภายหลังที่คณะราษฎรเกิดความแตกแยกกันระหว่างสมาชิก ผู้ก่อการรุ่นเก่ากับสมาชิกผู้ก่อการรุ่นใหม่ ในเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่ง ก็ได้แสดงถึงอำนาจทางการเมืองของผู้นำฝ่ายทหารที่มีอยู่เหนือผู้นำฝ่ายพลเรือนเป็นอย่างดี

ความขัดแย้งในครั้งนั้น กล่าวได้ว่าเป็นสภาพที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างด้าน ความคิดเกี่ยวกับนโยบายในทางปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นที่สำคัญก็คือความต้องการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ ระบอบประชาธิปไตย แต่วิธีการปฏิบัติหรือหลักการภายหลังที่ก่อการได้สำเร็จ เช่น การ ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจนั้นมิได้มีการตกลงหรือปรึกษาหารือกันโดยละเอียด ซึ่งใน ประเด็นนี้อาจจะมีสาเหตุมาจากการที่คณะราษฎรต้องยอมให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาดำรง ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และโดยพื้นฐานแล้วแม้ว่าพระยามโนฯ จะได้รับการศึกษาจาก ตะวันตกก็ตาม แต่พระยามโนฯ ก็จัดได้ว่าอยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยม

ยิ่งไปกว่านั้นภายในคณะราษฎรเองก็ได้ปรากฏความแตกแยกขึ้น กล่าวคือ จาก ปัญหาความแตกแยกเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติของ คร. ปรีดี นั้นทำให้สภาวะของ ความแตกแยกเกิดขึ้นเป็น 2 ฝ่าย กล่าวคือ ฝ่ายที่มีแนวความคิดอนุรักษนิยม หรือที่เรียก ว่า "คณะผู้ก่อการฝ่ายทหารอาวุโส" ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลสำคัญ ๆ อันได้แก่

พ. อ. พระยาทรงสุรเดช

พ. อ. พระยาฤทธิอัคเนย์ และ

พ. ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ (97 : 99)

โดยเฉพาะ พ. อ. พระยาทรงสุรเดชนั้น ซึ่งถือได้ว่าเป็น 1 ในคณะผู้ก่อการ คนสำคัญนั้นได้เกิดความขัดแย้งกับ คร. ปรีดีอย่างเปิดเผย ดังที่ พลตรี ประยูรภมรมนตรี ได้กล่าวว่า

การเปลี่ยนแปลงการปกครองตั้งแต่เริ่มแรก มีเรื่องพึงสังเกตเป็นพิเศษ ที่ก่อความปั่นป่วนแตกราว และความอลเวงวิบัติในการเมืองที่เกิดขึ้นตลอดมา เป็นลำดับ นับตั้งแต่วันแรกในคำประกาศยึดอำนาจการปกครอง หลวงประดิษฐไคถ้อโอกาสแห่งความจำนงที่จะนำระบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งใช้คำศรัทธาวิญญูมาบังหน้าไว้เป็นปฐมฤกษ์ ครั้นต่อมาในการนำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับชั่วคราวขึ้นทูลเกล้าถวาย ณ วังสุโขทัย เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2475 ในการเข้าเฝ้าสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในวาระนี้ได้มีบุคคลรวมเป็นคณะ 9 ท่าน คือ พล.ร.ต. พระยาสุรยุทธเสนีย์ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท. พระประสาธพิทยาภินิธิ พ.ต. หลวงวิระโยธินา หลวงประดิษฐมนูธรรม ร.ท. จรุง ณ บางช้าง นายสงวนศุลาภิรักษ์ กับข้าพเจ้า...

หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้นำรัฐธรรมนูญขึ้นทูลเกล้าถวาย ทรงตั้งพระทัยพิจารณาอย่างจริงจัง แต่ครั้นแล้วก็มีข้อความหลายตอนของพระทัยยิ่งนักจึงตรัสถามพระยาทรงสุรเดชว่า "โคอันรัฐธรรมนูญนี้มากอนหรือเปล่า ซึ่งพระยาทรงสุรเดชก็กราบทูลว่าไม่โคอัน... แต่ในเรื่องอะไรก็จริงต้องใช้คำเสนาบัตินี้ว่า "คณะกรรมาการราษฎร" ซึ่งเป็นแบบรัสเซียคอมมิวนิสต์ ทรงไม่เข้าใจว่านั่นมันอะไรกัน พระยาทรงสุรเดชรู้สึกตะลึงอึ้งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วลุกขึ้นถวายคำนับว่า "ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานสารภาพผิด... ข้าพระพุทธเจ้ามิโคอันมากอน ฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานอภัยและขอถวายสัตยวาจะไปร่างมาใหม่ให้ เป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ"

... พวกเราทุกคนต่างก็ตะลึงพรึงเพริดหอยอัยกันออกไปยืนที่ลานหน้าพระราชวัง พระยาทรงสุรเดชนำหลวงประดิษฐว่า "คุณหลวงทำฉิบหาย เป็นไปไม่ทำตามที่บอกกล่าวกันไว้ ทำอะไรไปนอกเรื่อง" (78 : 94)

ในส่วนของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีแนวความคิดไปในทางก้าวหน้าเรียกว่า "คณะผู้ก่อการกลุ่มคนหนุ่ม" มีผู้นำคนสำคัญ ๆ ได้แก่

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา

พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม และบรรดาผู้นำฝ่ายพลเรือน ซึ่งมีหลวงประดิษฐมนูธรรม (คร. ปรีดี) เป็นหัวหน้า (78 : 99)

จากสภาวะของความขัดแย้ง ทำให้การบริหารประเทศภายใต้การบริหารของรัฐบาลพระยามโนฯ ต้องประสบปัญหามากมาย จนกระทั่งต้องมีการประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร จึงใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราและจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2476 (79 : 1) โดยฝ่ายคณะรัฐบาลได้ให้เหตุผลว่า คณะรัฐมนตรีแตกแยกเป็นสองฝ่าย ไม่สามารถคล้อยตามกันได้โดยฝ่ายข้างน้อย ซึ่งต้องการจะใช้นโยบายเศรษฐกิจแผนคอมมิวนิสต์ซึ่งจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นจำนวน

มากก็เสื่อมใสในรัฐมนตรีฝ่ายข้างน้อยและมีความต้องการที่จะใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกันจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการดังกล่าว (76 : 7) และโดยอาศัยสภาพการณ์ของความขัดแย้งดังกล่าวจึงเป็นการเปิดโอกาสให้พระยามโนฯ และพระยาทรงสุรเดชซึ่งอยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยมได้ดำเนินนโยบายที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่มของตนเองคือการออกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2476 (37 : 77)

ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นดังกล่าวแม้ว่าจะกระทบกระเทือนถึงความสัมพันธ์ของบุคคลในคณะราษฎรโดยเฉพาะระหว่างฝ่ายอนุรักษนิยมกับฝ่ายหัวก้าวหน้า (ซึ่ง คร.ปรีดี มีอิทธิพลต่อบุคคลเหล่านี้ในค่านิยมความคิด) แต่ในส่วนของ คร.ปรีดีแล้วเท่ากับเป็นการถูกจำกัดอำนาจและบทบาททางการเมือง โดยฝ่ายอนุรักษนิยมอันเนื่องมาจากปัญหาเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ และถ้าจะพิจารณาในอีกแง่หนึ่งแล้วก็คือการที่ คร.ปรีดี ได้ถูกจำกัดออกจากวงจรกิจกรรมเมืองโดยฝ่ายอนุรักษนิยมได้ใช้วิถีทางของกฎหมายซึ่งเป็นการดำเนินการตามแนวทางประชาธิปไตย โดยการออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับที่ คร.ปรีดี ใช้แนวทางดังกล่าวเพื่อประโยชน์ในการเสริมสร้างฐานอำนาจของตนในยุคต้น และจากข้อเท็จจริงดังกล่าวจึงทำให้ คร.ปรีดี พ้นจากการมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองไปชั่วขณะหนึ่ง

ความแตกแยกที่เกิดขึ้นภายในคณะราษฎรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองอันนำไปสู่การต่อสู้ชิงอำนาจทางการเมือง (พ.ศ. 2476-2484)

สาเหตุที่จะต้องทำการศึกษาค้นคว้าจะต้องเกี่ยวพันไปถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งต่อไปนี้เรียกว่าจอมพล ป.) ก็เพราะว่า ในขณะที่ คร.ปรีดี ได้หลบหนาทและฐานะทางการเมืองลงไปเป็นอย่างมากภายหลังที่รัฐบาลพระยามโนฯ ได้ออกพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 จนกระทั่ง คร.ปรีดี ต้องเดินทางออกนอกประเทศอันเนื่องมาจากความแตกแยกในค่านิยมความคิดของฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลสำคัญ เช่น พระยามโนปกรณัม พ.อ. พระยาทรงสุรเดช เป็นต้น กับฝ่ายหัวใหม่ ซึ่ง คร.ปรีดี มีอิทธิพลค่านิยมความคิดครอบงำบุคคลในกลุ่มนี้ ในทางตรงกันข้ามฐานะและบทบาทตลอดจนอิทธิพลทางการเมืองของจอมพล ป. ซึ่งถือว่าเป็นผู้ก่อการกำเริบล้มล้างรัฐบาลและสามารถตั้งสมอำนาจและบริหารเมืองมากขึ้นเป็นลำดับทั้งในฐานะผู้นำฝ่ายรัฐบาลและผู้นำทางทหาร

การก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองและทางทหารของจอมพล ป. นั้น ในระยะแรก (ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) ในฐานะหัวหน้ากลุ่มผู้ก่อการฝ่ายทหารชั้นผู้น้อยแล้ว ในระยะต่อมาสถานการณ์ทางการเมืองก็ได้เอื้ออำนวยให้จอมพล ป. เริ่มมีบทบาททางการเมืองมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ภายหลังที่เกิดความแตกแยกขึ้นภายในคณะผู้ก่อการฯ ระหว่างฝ่ายอนุรักษ์นิยมกับฝ่ายหัวก้าวหน้านั้น คร.ปรีดี ก็ได้ถูกปลดและจำกัดบทบาทลง และนอกจากนั้นภายในบรรดาผู้ก่อการฝ่ายทหารก็ได้เกิดความแตกแยกกัน จนกระทั่งมีการลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและทางทหารของบรรดานายทหารผู้ก่อการคนสำคัญ ๆ อันได้แก่ (81 : 11)

พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช

พ.อ. พระยาฤทธิ อัครเนย์ และ

พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ

หลังจากนั้นฝ่ายคณะราษฎรภายใต้การนำของ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนาและ พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) ได้ทำการยึดอำนาจกลับ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 (40 : 1)

ความขัดแย้งอันทำให้ พ.อ. พระยาทรงสุรเดชและคณะของท่าน เกิดแตกแยกกัน บรรดาผู้ก่อการฯ หัวก้าวหน้า(ฝ่ายทหาร) ก็คือ ภายหลังที่ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คณะราษฎรก็มั่นนโยบายที่จะปรับปรุงกองทัพเพื่อให้ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และอีกแห่งก็คือการพยายามทำลายอิทธิพลของผู้นำกองทัพในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มิให้คงเหลืออยู่ โดยที่ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช ซึ่งถือว่าตนเองนั้นเป็นนายทหารชั้นยศอาวุโส ทั้งยังไม่ได้มีความนิยมชมชอบในความคิดเห็นของคณะผู้ก่อการหนุ่ม ๆ และมีใฝ่พอใจในตัวจอมพล ป. (ยศ พ.ท. ในขณะนั้น) ประกอบกับในฐานะของผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงการปกครองและได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 2) และคณะกรรมการราษฎร (54 : 18-23) คว้ยเหตุนี้ตัวท่านจึงควรที่จะมีบทบาททางการเมืองและทางทหารที่สำคัญมากกว่านี้ และในการนี้จึงได้พยายามที่จะลดบทบาททางทหารของจอมพล ป. ลงโดยพยายามจะโยกย้ายให้ดำรงตำแหน่งช่วยรบที่มีใฝ่ควบคุมกำลัง (43 : 137-139) แต่ฝ่าย พ.อ. พระยาทรงสุรเดชก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้โดยต้องเดินทางออกนอกประเทศในที่สุด

ผลของการที่ พ.อ. พระยาทรงสุรเดช หมกอำนาจอทางทหารและทางการเมืองลงนั้นทำให้ฐานะทางทหารและการเมืองของจอมพล ป. มีมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะ

กรณีกบฏวรวรเคชเมื่อวันที่ 11-25 ตุลาคม พ.ศ. 2476 (67 : 6) ทั้งนี้เพราะจอมพล ป. (ยศ พ.ท. ในขณะนั้น) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าในการปราบปรามกบฏวรวรเคชซึ่งจอมพล ป. ก็สามารถทำได้สำเร็จ และผลงานการปราบกบฏในครั้งนั้นได้ทำให้ฐานะและบารมีในทางทหารของจอมพล ป. ในขณะนั้นมีสูงมาก จะเป็นรองก็แต่เพียง พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา เท่านั้น

แม้ว่าคณะรัฐบาลภายใต้การนำของ พ.อ. พระยาพลสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น แต่ก็มีปัญหาทางการเมืองถึงสภาผู้แทนราษฎรในที่สุด จนกระทั่งรัฐบาลต้องออกพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร (82 : 405) เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายใต้รัฐบาลของพระยาพลฯ นั้น โดยเนื้อแท้แล้วเป็นผลมาจากความขัดแย้งของผู้ก่อการรุ่นหนุ่มระหว่างฝ่ายพลเรือนภายใต้การนำของ ดร. ปรีดี และฝ่ายทหาร (ภายใต้การนำของจอมพล ป.) ในอันที่จะช่วงชิงอำนาจทางการเมือง เพื่อให้ฝ่ายของตนได้รับชัยชนะ และจากสภาพข้อเท็จจริงทางการเมืองที่ฝ่ายพลเรือนในประเทศค่อยพัฒนาโดยส่วนใหญ่แล้ว ฝ่ายพลเรือน ไม่มีศักยภาพทางทรัพยากรและทางการเมืองเพียงพอที่จะต่อสู้กับฝ่ายทหารได้ กล่าวคือ ผู้นำฝ่ายทหารโดยเฉพาะจอมพล ป. นั้นได้รับการสนับสนุนจากทหารบางส่วน (โดยเฉพาะกองทัพบก) เป็นอย่างดี และจากข้อเท็จจริงที่สถาบันทางการเมือง เช่น สภาผู้แทนราษฎร การเลือกตั้ง ที่สถาปนาขึ้นโดยคณะราษฎร (ไม่ว่าจะมีเจตนารมณ์ที่จะเสริมสร้างให้มีเสถียรภาพมั่นคง เพื่อที่จะเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่แท้จริงหรือไม่ก็ตาม) ที่จะเป็นพลังที่สามารถควงคุ้ยอำนาจกับฝ่ายทหารได้นั้นยังอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อมพอที่จะต่อสู้กับฝ่ายทหาร

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้กล่าวได้ว่า ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า การเมืองไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเป็นการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจกันภายในหมู่ผู้นำ (คณะราษฎร) เพียงเท่านั้น โดยที่ประชาชนมิได้มีส่วนร่วมรู้เห็นด้วยเท่าใดนัก และตัวแทนของการช่วงชิงอำนาจดังกล่าวก็คือ ดร. ปรีดี ในฐานะผู้นำฝ่ายพลเรือนและจอมพล ป. ในฐานะผู้นำฝ่ายทหารนั่นเอง

แม้ว่า ดร. ปรีดี และบรรดาผู้นำฝ่ายพลเรือนอื่น ๆ จะพยายามสรรหาวิธีการทางการเมืองที่แยบยลเพียงใดก็ไม่สามารถที่จะต้านทานกระแสของอำนาจทางการเมืองโดยการ

สนับสนุนจากฝ่ายทหารของจอมพล ป. ไค้ ภายเหตุนี้จอมพล ป. จึงสามารถก้าวขึ้นสู่
จุดสุดยอดทางการเมืองในฐานะนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งแรก เมื่อ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481
(83 : 706) แต่ก็มีได้หมายความว่า คร.ปรีดี และผู้นำฝ่ายพลเรือนจะหยุดความพยายาม
ที่จะดำเนินการทางการเมืองต่อไป กล่าวคือ คร.ปรีดี และบรรดาผู้นำฝ่ายพลเรือน
ก็ยังคงดำเนินการทางการเมืองไปเรื่อย ๆ แต่สภาพความขัดแย้งระหว่าง คร.ปรีดี
(ฝ่ายพลเรือนกับจอมพล ป. (ฝ่ายทหาร) ก็ยังไม่ได้ถึงจุดแตกหักแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสภาพการณ์ทางการเมืองของชาติและของโลกได้เอื้ออำนวย
ต่อการสร้างบารมีและอำนาจทางการเมืองให้แก่จอมพล ป. กล่าวคือ เกิดสงครามโลก
ครั้งที่ 2 ขึ้นในทวีปยุโรปและจอมพล ป. ไค้ถือโอกาสดำเนินการเรียกร้องดินแดนอินโดจีน
คืนจากฝรั่งเศส (ซึ่งอยู่ในสภาพที่อ่อนแอเนื่องจากเยอรมันสามารถบุกยึดฝรั่งเศสได้)
และผลของสงครามอินโดจีนเพื่อเรียกร้องดินแดนคืน ในครั้งนั้นทำให้จอมพล ป.
ได้รับความนิยมนกระทั่งถึงจุดสูงสุดจุดหนึ่ง แต่เนื่องจากความผิดพลาดในการดำเนิน
นโยบายของสงครามกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทยจึงทำให้บารมีและบทบาททางการเมืองของ
จอมพล ป. ต้องสั่นคลอน ซึ่งประเด็นกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทยนั้นได้กลายเป็นความขัดแย้ง
ที่ถึงจุดแตกหักระหว่าง คร.ปรีดี (ฝ่ายพลเรือน) และจอมพล ป. (ฝ่ายทหาร) จนกระทั่ง
เกิดสภาวะที่เผชิญหน้ากันโดยฝ่าย คร.ปรีดี ได้ดำเนินการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อ
ต่อต้านญี่ปุ่น และเพื่อให้การดำเนินการดังกล่าวประสบผลสำเร็จก็เท่ากับว่าจะต้องโค่นล้ม
จอมพล ป. ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นด้วย

จุดแตกหักของความขัดแย้งดังกล่าว ได้กลายมาเป็นโอกาสที่ คร.ปรีดี สามารถ
โค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ไค้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพการณ์ทางการเมือง
ที่เอื้ออำนวยไม่ว่าจะเป็นการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของจอมพล ป. เช่น ยินยอมให้
ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย การดำเนินนโยบายรัฐนิยม ฯลฯ ก็ตามที่ แต่เราจะปฏิเสธไม่ได้
เลยว่าเหตุผลที่เป็นรูปธรรมในการที่จอมพล ป. ต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองให้แก่
คร.ปรีดี (ฝ่ายพลเรือน) ก็คือ การที่ คร.ปรีดีและบรรดากลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือน (โดย
ส่วนใหญ่) สามารถโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. โดยอาศัยกลไกของสถาบันนิติบัญญัติเป็นสำคัญ
ซึ่งก็คือแนวทางที่สำคัญแนวทางหนึ่งซึ่ง คร.ปรีดี ได้นำเอามาใช้ในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจ
ทางการเมืองของจอมพล ป. ซึ่งจะได้อธิบายในโอกาสต่อไป

ข. การก้าวเข้าสู่อำนาจและการดำเนินการทางการเมืองของ คร.ปรีดี พนมยงค์
โดยการต่อสู้ทางรัฐสภา (พ.ศ. 2481-2490)

ถ้าจะกล่าวถึง คร.ปรีดีแล้ว ก็จะสามารถศึกษาได้หลายทิศทาง เช่น การศึกษาค้นแนวความคิดทางการเมือง ซึ่งถ้าจะศึกษาในเรื่องนี้ก็จะพบว่า ท่านได้พัฒนาแนวความคิดของท่านไปตามลำดับ กล่าวคือ ค่ายวิญญูและคณวิญญูที่เพิ่มพูนขึ้นที่ยอมที่จะก่อให้เกิดความสมบูรณ์ในแง่ของวิญญูภาวะ อันทำให้ความคิดทางการเมืองของท่านพัฒนาขึ้นไปเป็นลำดับ แต่เมื่อก้าวถึงชีวิตทางการเมืองของท่านแล้วจะพบว่ามิได้เป็นไปเช่นเดียวกันกับความคิดทางการเมืองของท่าน กล่าวคือ แม้ว่าท่านจะสามารถก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองที่สำคัญ ในฐานะมันสมองที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของบรรดาสมาชิกผู้ก่อการฯ จนกล่าวได้ว่าในบรรดาผู้นำฝ่ายพลเรือนในยุคนั้น คร.ปรีดี เป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองมากที่สุด

แม้ว่าท่านจะสามารถก้าวเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองอย่างมากมายก็ตามที แต่เนื่องจากแนวความคิดทางค่านิยมเศรษฐกิจและสังคม และการเมืองของท่านที่มีลักษณะก้าวหน้า จนทำให้เกิดกระแสต่อต้านขึ้น (แม้แต่ภายในคณะราษฎรด้วยกันเอง) หรืออาจจะเป็นเพราะความต้องการที่จะจำกัดอำนาจทางการเมืองของท่านก็ตามที สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ คร.ปรีดี ต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองไปชั่วคราว กล่าวคือ ท่านต้องถูกบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศด้วยปัญหาของความขัดแย้งในเรื่องของเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ดังที่ได้อธิบายในบทที่แล้ว ๆ มา

หลังจากช่วงระยะเวลาที่ คร.ปรีดี ถูกจำกัดบทบาทและอำนาจทางการเมืองไปชั่วระยะหนึ่ง ก็ปรากฏว่าอิทธิพลทางแนวความคิดและความเชื่อถือของผู้นำ (คณะราษฎร) ก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งทำให้ท่านสามารถเดินทางกลับสู่ประเทศไทย และได้รับการชำระล้างมลทินทางการเมืองที่เกิดขึ้น อันได้แก่ การที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ทำการตั้งคณะราษฎรขึ้นสอบสวนว่าท่านมีแนวความคิดที่ฝักใฝ่หรือเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ตามมติของ นายพิภ ฒ สงขลา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุดรธานี ซึ่งสภาฯ ก็ได้รับหลักการ (84 : 49) และผลปรากฏว่าคณะกรรมการไต่ถามได้ว่า คร.ปรีดี มิได้เป็นคอมมิวนิสต์ (85 : 1534)

ในขณะที่ปัญหาเรื่อง คร.ปรีดี เป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ยังมีได้รับการชี้ขาดก็ปรากฏว่า คร.ปรีดี สามารถกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี

เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2476 (76 : 595) ซึ่งจะเห็นได้ว่า คร.ปรีดี นั้นยังคงมีอิทธิพลโดยเฉพาะในด้านแนวความคิดที่มีต่อบรรดาสมาชิกผู้ก่อการฯ (หัวใหม่) โดยเฉพาะ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น) และหลังจากนั้น คร.ปรีดี ก็สามารถกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองได้อีกครั้งหนึ่ง แต่บุคคลที่ก้าวขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริงก็คือ จอมพล ป. นั่นเอง

แม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2476-2480) นั้น ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่าง คร.ปรีดีกับจอมพล ป. ยังมีได้เกิดขึ้นอย่างแตกหักก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลภายใต้การนำของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เกิดความระส่ำระสายขึ้น กล่าวคือ ได้เกิดวิกฤติการณ์แห่งความชอบธรรมของอำนาจในแง่ของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเกิดขึ้นหลายครั้ง อาทิเช่น การเปิดอภิปรายเก็บเงินค่านาของรัฐบาล และการอภิปรายร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ ประจำปี พ.ศ. 2480 จนกระทั่งความขัดแย้งในทางรัฐสภาได้เป็นสาเหตุอันนำไปสู่การลาออกจกตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (นายกรัฐมนตรี) อันเนื่องมาจากการที่นายเลียง ไชยกาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2480 และสภาผู้แทนราษฎรได้ทำการเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อซักฟอกรัฐบาลเกี่ยวกับการซื้อขายที่ดินของพระคลังข้างที่ (87 : 301) โดยมีการตั้งข้อสงสัยว่ารัฐมนตรีรักษาการแทนนายกรัฐมนตรีในสำนักพระราชวัง ตลอดจนรัฐมนตรีและผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์บางคนทุจริต โดยได้มีข่าวว่าบุคคลในคณะรัฐบาลพากันไปกว้านซื้อที่ดินดังกล่าว ในราคาถูกโดยไม่ยอมให้เปิดประมูลอย่างกว้างขวาง

ในการนี้ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีก็ได้ลาออก เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2480 (67 : 10) โดยให้เหตุผลว่าเพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายสามารถสอบสวนเกี่ยวกับการขายที่ดินของพระคลังข้างที่อย่างเต็มที่ (โดยชอบธรรม) ทั้งนี้เพราะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนเชื่อว่าคณะผู้ก่อการฯ ซึ่งอยู่ในคณะรัฐมนตรีได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีนี้ด้วย ซึ่งวิกฤติการณ์ในครั้งนี้จากการศึกษาพบว่า ที่จริงแล้ว คร.ปรีดี ได้มีส่วนในการดำเนินการโดยให้การสนับสนุนแก่นายเลียง ไชยกาล เพื่อให้ทำการเปิดเผยเกี่ยวกับกรณีการทุจริต ในการซื้อขายที่ดินของพระคลังข้างที่ ซึ่งปรากฏว่า จอมพล ป. มีส่วนพัวพันในเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วย (88)

ในประเด็นนี้ จะพบว่า คร.ปรีดี ได้เริ่มหันมาใช้กลไกทางรัฐสภา อันได้แก่ สภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะสมาชิกประเภทที่ 1 (มาจากการเลือกตั้ง) มาเป็นเครื่อง คัดทอนฐานอำนาจของฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง (จอมพล ป.ผู้เขียน) ทั้งนี้เพราะใน สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น คร.ปรีดียังไม่สามารถที่จะเผชิญหน้าหรือต่อสู้ช่วงชิง อำนาจกับจอมพล ป. ได้อย่างเปิดเผย แต่อาจจะกล่าวได้ว่า คร.ปรีดีได้นำเอาวิธีการ ทางรัฐสภาอันเป็นกระบวนการหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยมาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ทางการเมือง ซึ่งก็สามารถสั่นคลอนฐานอำนาจของฝ่ายตรงข้ามได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ภายหลังจากการลาออกของรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา แล้ว ก็ปรากฏว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 (67 : 10) ซึ่งในครั้งนี้อีกปรากฏว่าจอมพล ป. ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและ คร.ปรีดี ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่ารัฐบาลชุดดังกล่าวก็ต้องประสบ กับวิกฤตการณ์โดยเฉพาะในค่านของสภาผู้แทนราษฎร กล่าวคือ รัฐบาลชุดดังกล่าวต้อง ล้มสัปดาห์เมื่อรัฐบาลได้ประกาศพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2481 เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ (79 : 405) ทั้งนี้เพราะเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2481 นายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดได้เสนอญัตติให้ แก้ไขข้อบังคับของสภาผู้แทนราษฎร เกี่ยวกับวิธีการเสนอร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ (67 : 11) โดยขอให้รัฐบาลเสนอรายละเอียดทั้งรายรับและรายจ่ายตามงบประมาณ โดยชัดเจน เพื่อให้สมาชิกสภาได้ทราบก่อนที่จะมีการพิจารณาอนุมัติไปตามยอดงบประมาณ ที่รัฐบาลเสนอมา รัฐบาลโดยพระยาไชยยศสมบัติ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวง การคลัง ได้ชี้แจงว่ามีอาจจะทำได้ เนื่องจากรายละเอียดของงบประมาณมีมาก ไม่มี เวลาจัดการให้ทันตามกำหนด - เวลาเสนองบประมาณและจะเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย มาก ซึ่ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาได้ชี้แจงต่อสภาว่า รัฐบาลไม่สามารถจะปฏิบัติตาม ญัตตินี้ได้เพราะเท่ากับเป็นการผูกมัดรัฐบาลมากเกินไปและถ้าสภา ลงมติรับ ญัตตินี้ก็จะลาออก และ ปรากฏว่าภายหลังจากได้มีการลงมติดังกล่าวด้วยวิธีลงคะแนนลับ โดย ที่ประชุมเห็นชอบกับญัตตินี้ด้วยคะแนน 45 ต่อ 21 จึงได้ลงมติตั้งคณะกรรมการวิสามัญ ไปพิจารณาต่อไป (90 : 1423)

จากสาเหตุนี้ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนาจึงได้ลาออกจากตำแหน่ง คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ยอมรับไปลาโดยให้เหตุผลว่า สถานการณ์ของโลกในเวลานั้นปั่นป่วน คิมฉัน ประกอบกับคณะรัฐมนตรีจะต้องเตรียมการเสด็จนิวัตพระนครของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่อาณันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) ดังนั้นรัฐบาลจึงควรอยู่บริหารประเทศต่อไป ดังนั้นรัฐบาลภายใต้การนำของ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนาจึงได้ตราพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2481 เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ภายใน 90 วัน ซึ่งในการนี้รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงถึงเหตุผลในการยุบสภาฯ ให้ประชาชนทราบ โดยชี้แจงว่า เป็นสถานการณ์ที่เป็นปกติภายใต้วิถีทางของการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ (91 : 407) และภายหลังจากการเลือกตั้งแล้วปรากฏว่า พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนาได้ปฏิเสธไม่ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งก็ทำให้จอมพล ป. ได้รับการดำรงตำแหน่ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 (83 : 706) จนอาจจะกล่าวได้ว่าในขณะนั้นจอมพล ป. ได้ก้าวขึ้นสู่จุดสุดยอดทางการเมือง โดยสามารถดำรงตำแหน่งที่กุมอำนาจทั้งทางการเมืองและการทหารที่สำคัญ ๆ อันได้แก่ ผู้บัญชาการทหารบก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้วจากการที่ความขัดแย้งระหว่าง คร.ปรีดี กับจอมพล ป. เริ่มปรากฏขึ้นเรื่อย ๆ ก็น่าที่จะเป็นไปได้ว่า คร.ปรีดี คงจะถูกจำกัดหรือกีดกันมิให้มีอำนาจและบทบาททางการเมือง แต่อย่างไรก็ดี คร.ปรีดี ก็ยังคงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (67 : 106)

กล่าวโดยสรุป จากสภาพการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น จะพบว่า วิถีทางของระบอบประชาธิปไตย อันได้แก่ กระบวนการทางรัฐสภาก็ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นสถาบันที่ให้ทั้งความชอบธรรมแก่รัฐบาลได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นสถาบันที่ให้ทั้งความชอบธรรมแก่รัฐบาล และในอีกทางหนึ่งก็สามารถสันคดลอนหรือโค่นล้มรัฐบาล (ผู้ปกครอง) ได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญก็คือวิกฤตการณ์ทางรัฐสภาที่เกิดขึ้นโดยส่วนใหญ่แล้วจะเกิดขึ้นจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ที่มาจากการเลือกตั้ง (โดยอ้อม) ซึ่งโดยข้อเท็จจริงอาจจะกล่าวได้ว่า ประชาชนมิได้เข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างแท้จริง โดยที่สามารถจะประเมินได้จากจำนวนของผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งในแต่ละครั้งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว (พ.ศ. 2476-2481) กล่าวคือ จากจำนวนผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งทั้ง 3 ครั้ง ปรากฏว่า จำนวนผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งมีจำนวนไม่ถึงร้อยละ 50 ที่มีรายละเอียดดังนี้ (67 : 309)

ในการเลือกตั้งครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 ปรากฏว่ามีผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งเพียง 1,773,532 คน จากจำนวนผู้มีสิทธิทั้งสิ้น 4,278,230 คน ซึ่งคิดเป็นจำนวนร้อยละ 41 : 45 .

ในการเลือกตั้งครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480 ปรากฏว่ามีผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งเพียง 2,462,535 คน จากจำนวนผู้มีสิทธิทั้งสิ้น 6,128,239 คน ซึ่งคิดเป็นจำนวนร้อยละ 40.22

ในการเลือกตั้งครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 ปรากฏว่ามีผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้ง 2,210,332 คน จากจำนวนผู้มีสิทธิทั้งสิ้น 6,310,172 คน ซึ่งคิดเป็นจำนวนร้อยละ 35.03

แม้ว่าจำนวนของผู้มาใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง อาจจะเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนก็ตาม แต่ในประเด็นนี้ ได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าอำนาจการปกครองที่แท้จริงในสังคมไทยตกอยู่ในกลุ่มของผู้มีอำนาจเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น และประเด็นในการศึกษาก็ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของที่จะพิสูจน์ว่ากลุ่มผู้ปกครองมีเจตนารมย์ที่จะสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยมากเพียงใด แต่จากข้อเท็จจริงดังกล่าวก็ทำให้เป็นที่เข้าใจว่า อำนาจของสถาบันนิติบัญญัติอันได้แก่สภาผู้แทนราษฎร (โดยเฉพาะสมาชิกประเภทที่ 1) สามารถที่จะสันคลดอนฐานอำนาจของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี ซึ่งต่อมา คร.ปรีดีก็ได้นำเอาวิธีการดังกล่าวไปใช้ปฏิบัติจนสามารถประสบผลสำเร็จในทางการเมืองให้แก่ท่านและบรรดาผู้นำฝ่ายพลเรือนได้เป็นอย่างดี

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง ก็คือ การดำรงตำแหน่งทางการเมืองของ คร.ปรีดี ในช่วงที่รัฐบาล พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น แม้ว่าผลของการเกิดวิกฤตการณ์ความชอบธรรมของ รัฐบาลซึ่งเกิดจากรัฐสภาจะทำให้ตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองของ คร.ปรีดี ต้องกระทบกระเทือนด้วยก็ตาม แต่ถ้าได้พิจารณาให้รอบคอบแล้ว จะเห็นว่า ในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทางรัฐสภานั้น คร.ปรีดี มิได้ดำรงตำแหน่งที่จะต้องรับผิดชอบในปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเต็มที่ กล่าวคือ ในช่วงที่เกิดปัญหาในเรื่องของการขายที่ดินของพระคลังข้างที่นั้น บุคคลที่จะต้องรับผิดชอบในกรณีนี้ไ้แก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นบุคคลคนเดียวกันคือ พ.ช. พระยาพหลพลพยุหเสนา (67 : 104) และนอกจากนั้น จอมพล ป. ก็ได้ถูกตั้งข้อสงสัยว่ามีส่วนร่วมมือกันในกรณี

คังกล่าวด้วย ในประเด็นนี้ถ้าจะพิจารณาถึง คร.ปรีดี ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ซึ่งจะต้องรับผิดชอบร่วมกันในฐานะที่ร่วมในคณะรัฐบาลเดียวกันนั้น จะเห็นได้ว่า คร.ปรีดี มิได้มีส่วนเสียหายในอำนาจของผลกระทบบที่มีต่อความชอบธรรมและเกียรติภูมิ ทางการเมืองอย่าง เค้นซักไปกว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาและจอมพล ป. คังได้กล่าวมาแล้ว

ในกรณีที่สอง ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ พ.ศ.2480 ในประเด็นนี้ จะเห็นว่า บุคคลที่จะต้องรับผิดชอบโดยตรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือนายกรัฐมนตรี (อันได้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (อันได้แก่ พระยาไชยยศสมบัติ) (67 : 104) ในประเด็นนี้ก็เช่นกัน คร.ปรีดี แม้จะต้องรับผิดชอบในความเป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล แต่ก็ไม่ได้กระทบถึงความชอบธรรมและเกียรติภูมิของคนเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะ คร.ปรีดี มิใช่เป้าหมายในการโจมตีของบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1)

จากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากวิกฤติการณ์ทางรัฐสภา ถ้าพิจารณากันระหว่าง คร.ปรีดี และจอมพล ป. ในแง่ของความชอบธรรมและเกียรติภูมิทางการเมือง จะเห็นได้ว่า คร.ปรีดีน่าจะมีความได้เปรียบมากกว่า ถ้าพิจารณาในแง่ของการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) ซึ่งก็ปรากฏว่า การต่อสู้ทางการเมืองของ คร.ปรีดี และฝ่ายพลเรือนในระยะหลังก็ได้ให้ความสำคัญกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) เป็นอย่างมาก แม้ว่าจอมพล ป. จะได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 2) ที่มาจากการแต่งตั้งโดยเฉพาะฝ่ายทหารก็ตามที่ แต่ คร.ปรีดี และผู้นำฝ่ายพลเรือนก็สามารถช่วงชิงความได้เปรียบโดยการสนับสนุนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) ได้เป็นอย่างดี โดยจะพบว่า ในช่วงระยะที่ คร.ปรีดี และจอมพล ป. มีความขัดแย้งอย่างแตกหักแล้วนั้น กลไกของรัฐสภาได้ถูกนำเอามาเป็นมาตรการในการต่อสู้ เพื่อโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. และเมื่อผสมผสานกับสภาพแวดล้อมทางการเมืองในค่านอื่น ๆ แล้ว ก็ทำให้ คร.ปรีดีและผู้นำฝ่ายพลเรือนสามารถได้รับชัยชนะเหนือจอมพล ป. ได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งซึ่งการต่อสู้ของ คร.ปรีดี โดยอาศัยวิถีทางของกมิตหมายและรัฐสภานั้นเป็นสิ่งที่ได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ อันกล่าวกันว่าเป็นสถาบันที่สำคัญต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่าเพราะสาเหตุและปัจจัยใดที่ทำให้ผู้นำ

ฝ่ายพลเรือนสามารถมีอำนาจทางการเมือง เหนือผู้นำฝ่ายทหารได้จะได้อีกในโอกาสต่อไป

ค. การโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดย คร.ปรีดี พนมยงค์
กฤษฎีกาของรัฐบาล (พ.ศ. 2481-2487)

ถ้าจะกล่าวถึง การต่อสู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งจะเป็นประชาธิปไตย ในเนื้อหาหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับวิจารณ์ของบุคคลแต่ละคน แต่อย่างน้อยก็คงจะถือได้ว่า ในช่วงสมัยนั้น (พ.ศ. 2481-2487) ได้เกิดการต่อสู้ทางการเมืองโดยอาศัยวิธีการใน ระบอบประชาธิปไตย นั่นก็คือ การต่อสู้ทางรัฐสภาขึ้น แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าจะเกิดเพียงแนว ทางดังกล่าวเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสภาพการณ์ในขณะนั้นกล่าวได้ว่าเป็นการดำเนินการต่อสู้ใน ทุกรูปแบบของผู้นำทั้งสองฝ่าย (พลเรือนและทหาร) นอกจากนั้นยังรวมไปถึงการต่อสู้ใน ทางการเมืองในระหว่างประเทศอีกด้วย กล่าวคือ สภาพะของการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น แต่วิธีการต่อสู้ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือนโดยเฉพาะ คร.ปรีดี นั้น ได้ให้ความสำคัญกับการต่อสู้ในทางรัฐสภา โดยเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท ที่ 1 (ซึ่งมาจากการเลือกตั้ง) คงจะเห็นได้จากกรณีที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ได้มีบทบาทสำคัญในการล้มลอบอำนาจทางการเมือง ตลอดจนเสถียรภาพของรัฐบาล โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา จนกระทั่งต้องมีการเปลี่ยนแปลง รัฐบาลในที่สุด

แม้ว่าในช่วงสมัยจอมพล ป. ครองอำนาจทางการเมืองสูงสุดโดยการสนับสนุนจาก ฝ่ายทหารนั้น จะได้มีการพยายามกำจัดหรือทำลายล้างผู้ต่อสู้ฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง เช่น การออกพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 การออกพระราชบัญญัติจัด ตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2477 (92 : 602) นอกจากนั้นยังได้มีการจับกุมและกวาดล้างศัตรู ทางการเมืองของรัฐบาล(โดยเฉพาะจอมพล ป.) ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องรักษาอำนาจของ จอมพล ป. ได้เป็นอย่างดี และเมื่อสภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น โอกาสที่เปิดกว้างที่สุดใน การที่จะดำเนินการทางการเมืองของฝ่ายพลเรือนหรือผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับฝ่ายรัฐบาล ก็คือการ ต่อสู้ในทางรัฐสภา ทั้งนี้เพราะด้วยวิธีการดังกล่าวเท่านั้นที่พอที่จะกระทำได้ โดยเฉพาะ ภายหลังที่เกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่าง คร.ปรีดี และฝ่ายพลเรือน กับฝ่ายจอมพล ป. จนกระทั่งถึงจุดแตกหักกรณีผู้บัญชาการในประเทศไทย พ.ศ. 2484 และภายหลังจากเหตุการณ์ในครั้งนั้น

ก็เริ่มปรากฏความได้เปรียบของฝ่ายพลเรือน (คร.ปรีดี) ที่มีต่อ จอมพล ป. ทั้งนี้เพราะ ด้ยความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ อันเกี่ยวกับนโยบายสงครามระหว่าง คร.ปรีดีกับจอมพล ป. ที่ปรากฏว่า แนวทางการปฏิบัติของฝ่ายคร.ปรีดี (พลเรือน) มีความถูกต้องมากกว่า จนกระทั่ง คร.ปรีดี สามารถได้รับความนิยมและได้รับการยอมรับจากหลาย ๆ ฝ่ายมากกว่า จอมพล ป. โดยเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) อันเนื่องมาจากการจัดตั้ง ขบวนการเสรีไทยขึ้น และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ทั้ง 2 ประเภท) ได้สนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ คร.ปรีดีเป็นอย่างดี

แม้ว่า คร.ปรีดีและกลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือนจะสามารถได้รับชัยชนะทางการเมือง เมื่อฝ่ายจอมพล ป. ก็ตามที แต่ก็มิได้หมายความว่าชัยชนะที่ว่านั้นได้เกิดขึ้นอย่างง่ายดาย ทั้งนี้ เพราะกว่าที่จอมพล ป. จะยอมรับความพ่ายแพ้ในทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2487 นั้น ล่าพียงชัยชนะทางการเมือง โดยทางรัฐสภาไม่สามารถที่จะสั่นคลอนฐานอำนาจของจอมพล ป. จนต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ แต่เนื่องจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นเป็นสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยให้ คร.ปรีดีสามารถถกฉวยความได้เปรียบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการดำเนินการที่ได้รับความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่าย แม้แต่ฝ่ายรัฐบาลหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภทที่ 2 (ที่มาจากกาแต่งตั้ง) รวมไปถึงการสนับสนุนจากมวลชน ทั้งนี้เพราะได้มีการจัดตั้งและขยายข่ายงานออกไปทั่วประเทศ

นอกจากนั้น สภาวะบีบคั้นจากต่างประเทศก็มีผลสำคัญต่อการตัดสินใจของจอมพล ป. เป็นอย่างมาก อันได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้เพราะแม้ว่าจอมพล ป. จะมีความพยายามที่จะต่อต้านญี่ปุ่น (ในระยะหลัง) ก็ตามที แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่กระทำอย่างเปิดเผยไม่ได้ และฝ่ายญี่ปุ่นเอง ก็มีได้มีความไว้วางใจในพฤติกรรมของจอมพล ป. เท่าใดนัก ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลไม่สามารถชี้แจงข้อเท็จจริงหรือเหตุผลแอบแฝงในการเสนอร่างพระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์และร่าง พระราชบัญญัติโอนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธปฏิมาพล ฝ่ายรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. ฉะนั้นฝ่ายแพ้วควะคะแนนเสียงตามลำดับ (93)

ง. การลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2485

ภายหลังจากที่จอมพล ป. สามารถก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองและการทหารแล้ว จอมพล ป. ก็ได้ก้าวขึ้นสู่จุดสุดยอดทางการเมือง กล่าวคือ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อ วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 (83 : 706)

โดยที่ ในการขึ้นสู่อำนาจในครั้งนั้นจอมพล ป. ได้รับความสนับสนุนจากหลายฝ่ายโดยเฉพาะสภาผู้แทนราษฎรเป็นอย่างดี โดยที่ ในการแถลงนโยบายเพื่อขอความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ได้รับคะแนนเสียงถึง 111 ต่อ 2 เสียง (94) ซึ่งจะพบว่า ในครั้งนั้น จอมพล ป. ได้รับเสียงสนับสนุนอย่างท่วมท้นและก็เป็นเครื่องรับประกันเสถียรภาพและความมั่นคงได้เป็นอย่างดี

หลังจากนั้น ฐานะและบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. ก็สูงเด่นขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งไม่มีผู้นำคนใดสามารถก้าวขึ้นมาเทียบเคียงกันได้ โดยเฉพาะเหตุการณ์กรณีพิพาทอินโดจีน ใ้กดขี่ทำให้จอมพล ป. ได้รับความนิยมและความชอบธรรมทางการเมืองและทางทหารสูงขึ้น กล่าวคือ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และยังได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศจอมพล จอมพลเรือ จอมพลอากาศ (49 : 824) ซึ่งกล่าวได้ว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2481-2484 เป็นช่วงที่จอมพล ป. สามารถก้าวขึ้นสู่จุดสุดยอดทางการเมืองอย่างแท้จริง โดยที่ คร.ปรีดี ไม่สามารถที่จะเข้ามายุ่งยักเทียมได้

ความชอบธรรมและความนิยมในอำนาจของจอมพล ป. เริ่มสั่นคลอนภายหลังจากการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดกรณีการยินยอมให้ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ซึ่งในที่สุดก็ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นแตกหักภายในรัฐบาลซึ่งแตกแยกออกมาเป็น 2 ฝ่าย อันเนื่องมาจากแนวทางการปฏิบัติกรณีญี่ปุ่นบุกประเทศไทย โดยเฉพาะการที่รัฐบาลไทยโดยจอมพล ป. ได้ลงนามทำสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่นภายใต้กติกาสัญญาสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2484 (91 : 1824) ตลอดจนการประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 (92 : 244) ยิ่งไปกว่านั้น จอมพล ป. ได้พยายามดำเนินนโยบายชาตินิยมในลักษณะที่เป็นเผด็จการ กล่าวคือ ได้มีการประกาศใช้นโยบายรัฐนิยม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิธีการดำเนินชีวิตของประชาชนโดยส่วนใหญ่ ดังเช่น (97 : 1730-1731)

1. นิยมไทย เพื่อมิให้ไทยไปรักชาติอื่น
2. รักชาติไทย เพื่อมิให้ไทยไปรักชาติอื่น
3. ชื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของคนไทย เพื่อมิให้ไปชื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของชนชาติอื่น
4. ถ้าเป็นข้าราชการก็ต้องทำงานโดยความซื่อตรง ไม่ทุจริตต่อหน้าที่
มิว่าโดยตรงหรือโดยทางปริยาย
5. ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ส่วนรวม ในชาติใดควมามีคนเห็นแก่ส่วนตัว
พยายามกอบโกยเงินทอง เขากระเปาะของตนมากก็เป็นเครื่องหมาย
บอกชี้ว่าคนชาตินั้นล้มชาติโดยที่ตนมอง เห็นว่าชาติตนจะล้มจมอยู่แล้ว
ก็คิดเอาตัวรอดกอบโกยเงินทองมาใส่กระเปาะเพื่อประโยชน์ของตน
เสียคนเดียว
6. ทำงานโดยไม่ยั้งยั้งให้โลกเห็นว่าชาติไทย ไม่ใช่ชาติเกียจคร้านแต่
เป็นชาติที่ขยันขันแข็งทำงานอย่างเข้มแข็งเสมอ
7. แต่งกายให้ถูกต้องอย่างคนบ้าน ไม่ใช่คนป่า คือต้องสวมเสื้อ สวม
หมวก สวมรองเท้า ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้ก็จะเป็นลักษณะของคนป่าโดยตรง
อนึ่ง การแต่งกายที่ถูกต้องหย่างคนบ้านมีตั้งวานี้ ย่อมเป็นทางมิให้
ใครหมิ่นดูแคลนชาติเรา
8. การกินการอยู่ต้องมีระเบียบเรียบร้อย ถูกต้องด้วยอนามัย
9. มีศีลธรรมดี ตลอดจนจรรยาบรรณเรียบร้อย ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน
เพราะการกระทำพวกเรา
10. ต้องนิยมชมชอบในภาษาไทยของเราอย่างชีวิตจิตใจ หากความรู้และ
ความบันเทิง และความเพลิดเพลินจากภาษาไทย ถ้าของเรายังไม่ดี
ขอใครช่วยกันทำให้มีทุกสิ่งทุกอย่างในภาษาไทย

ยิ่งไปกว่านั้น ในปี พ.ศ. 2487 รัฐบาลไทย จอมพล ป. ได้กำหนดนิสัย
ประจำชาติไทย 14 ข้อ เรียกว่า "วีรธรรมของชาติไทย" เพื่อเป็นหลักการให้ประชาชน
ได้ประพฤติปฏิบัติดังนี้ (98 : 192)

1. ไทยรักชาติยิ่งชีวิต
2. ไทยเป็นนักรบชั้นเยี่ยม
3. ไทยเป็นชาติที่ศรัทธา และรักชาติที่สุดต่อศัตรู
4. ไทยเป็นชาติบูชาพุทธศาสนาอย่างชีวิต
5. ไทยเป็นชาติปากกับใจตรงกัน
6. ไทยเป็นชาติรับสงบ
7. ไทยเป็นชาติ ซื่อสัตย์และกตัญญู
8. ไทยเป็นชาติขยัน

9. ไทยเป็นชาติเพาะปลูกอาหารไว้กินเอง
10. ไทยเป็นชาติสะสมรศุกไว้ให้แก่ลูกหลาน
11. ไทยเป็นชาติชอบกินคือยุดี
12. ไทยเป็นชาติชอบแต่งตัวดี
13. ไทยเป็นชาติยกย่องเด็ก ผู้หญิง และผู้ชรา
14. ไทยเป็นชาติวาอะไรวาตามกัน

สภาพการณ์ดังกล่าวมาแล้วนี้ แม้ว่าจะมิได้ส่งผลกระทบต่อ การสันคณฐานอำนาจของจอมพล ป. โดยตรงก็ตามที่ แต่ภายหลังที่สภาวะของการเผชิญหน้าระหว่างจอมพล ป. และ คร.ปรีดี ได้เกิดขึ้นแล้ว ความฉกฉพลาดในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายหลัก ๆ เช่น การยินยอมให้ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย และการประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา ตลอดจนการดำเนินนโยบายที่แทรกแซงวิถีชีวิตของประชาชนในลักษณะที่เป็นเผด็จการ ก็ได้กลายมาเป็นข้ออ้างทางการเมืองในการโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. ซึ่ง คร.ปรีดีก็ได้อาศัยการต่อสู้ในทางรัฐสภาผสมผสานกับการจัดตั้งขบวนการกู้ชาติไปในทางเดียวกัน จึงจะพบว่าสมาชิกขบวนการเสรีไทยนั้นประกอบไปด้วยสมาชิกสภาผู้แทนทั้งประเภทที่ 1 (ที่มาจากการเลือกตั้ง) เช่น นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูมิพัฒน์ นายถวิล อุดล นายอ้วน นาคกรรพ และนายพึ้ง ศรีจันทร์ (36 : 323) ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้พยายามขยายการจัดตั้งฐานของขบวนการเสรีไทยออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น นอกไปจากนั้น คร.ปรีดียังได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 (ที่มาจากการแต่งตั้ง) คนสำคัญอันได้แก่ หลวงอดุล เคชจรัส หลวงสังวรณ์ ยุทธกิจ นายคิเรก ชัยนาม นายทวี บุญยเกตุ นายควง อภัยวงศ์ ฯลฯ

ภายใต้สภาพการณ์ของการต่อสู้ทางการเมืองโดยอาศัยรัฐสภาซึ่งถือว่าเป็นวิธีการแบบประชาธิปไตยผสมผสานกับการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยซึ่งมีจุดประสงค์หลักเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น และจุดประสงค์ต่อมาคือการโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. (ทั้งนี้เพราะถ้าไม่สามารถโค่นล้มจอมพล ป. ได้แล้ว การดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นก็คงจะไม่ประสบผลสำเร็จ)นั้น คร.ปรีดี ซึ่งถือว่าเป็นผู้นำในการต่อสู้ทั้ง 2 แนวทางดังกล่าวอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบมาก กล่าวคือ ภายหลังจากการชกแย้งกันอย่างแตกหักแล้ว ก็ปรากฏว่า คร.ปรีดี ถูกแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งผลก็ปรากฏว่า คร.ปรีดีได้กล่าวถึงผลประโยชน์ของการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ฯ ของท่านต่อการดำเนิน

งานของขบวนการเสรีไทยว่าทำให้ท่านมีอิสระในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น ดังที่ได้ศึกษา
มาแล้วในบทที่ 3

ในส่วนองความได้เปรียบของการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
เพื่อที่จะดำเนินการต่อสู้โค่นล้มอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. โดยทางรัฐสภาซึ่ง
เป็นวิธีการทางรัฐธรรมนูญนั้น ถ้าพิจารณากันถึงบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแล้วจะพบว่า
ตำแหน่งดังกล่าวเป็นเครื่องป้องกันเป็นอย่างดี มิให้จอมพล ป. สามารถกล่าวหาว่า
ได้กระทำการต่อต้านตนในลักษณะที่เปิดเผยได้ กล่าวคือ บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญได้บัญญัติ
เอาไว้ว่า (66 : 12-13)

มาตรา 10 ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร หรือ
ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง จะทรงบริหารพระราชภาระไม่โต จะใดทรงตั้งบุคคลหนึ่ง
หรือหลายคนเป็นคณะขึ้นให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยความเห็นชอบ
ของสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้ง
ได้ไซ้ร ทานให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันตั้งขึ้น . . . .

มาตรา 11 พระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิด หรือ
โดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว จึงทำให้การดำเนินการโค่นล้มอำนาจทาง
การเมืองของจอมพล ป. โดยวิถีทางของรัฐธรรมนูญ อันได้แก่ รัฐสภา ของ คร.ปรีดี
จึงสามารถกระทำได้โดยเป็นอิสระ ทั้งนี้เพราะจากการที่ คร.ปรีดี ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ที่ส่งผลกระทบไปถึง การที่จะต้องดำรงฐานะเหนือการเมือง จึงทำให้
คร.ปรีดี ต้อง ลาออกจากความเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและตำแหน่งรัฐมนตรี ด้วยเหตุนี้
คร.ปรีดี จึงปราศจากข้อผูกพันไม่ว่าจะในฐานะรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลหรือสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎร ซึ่งจากเหตุผลดังกล่าวก็ยิ่ง เป็นเครื่องสนับสนุนให้ คร.ปรีดีสามารถใช้วิธีการต่อสู้
ทางรัฐสภาได้มีประสิทธิภาพ และได้รับการสนับสนุนมากขึ้นเป็นลำดับ โดยที่จอมพล ป.
ไม่สามารถที่จะกล่าวหาหรือเปิดเผยให้สาธารณชนทราบด้วย ทั้งนี้เนื่องจากข้อได้เปรียบ
ของ คร.ปรีดี ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญดังกล่าว

จากความได้เปรียบในทางการเมืองของ คร.ปรีดี ประกอบกับการดำเนิน
นโยบายที่ผิดพลาดของจอมพล ป. จึงทำให้ฐานอำนาจของจอมพล ป. เริ่มสั่นคลอน กล่าวคือ
จอมพล ป. ได้ทำการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อปรับปรุงคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่
6 มีนาคม พ.ศ. 2485 (99 : 518) ซึ่งการลาออกในครั้งดังกล่าวนี้ แม้ว่า จอมพล ป.

จะมีความไว้วางใจหรือเชื่อมั่นว่า จะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งก็ตามที แต่จอมพล ป. ก็มีความเกรงกลัวต่อ คร. ปรีดี ในฐานะผู้สำเร็จราชการฯ อยู่มาก กล่าวคือ ภายหลังจากการเกิดความแตกแยกภายในคณะรัฐมนตรีอันเนื่องมาจากการร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น จอมพล ป. จึงได้ทำการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีเพื่อให้ถูกต้องและสอดคล้องกับนโยบายของตน ในการนี้จอมพล ป. ได้ลาออก เมื่อวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2485 โดยส่งใบลาออกนั้นไปยังพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยที่ คร. ปรีดี ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มิได้รับทราบด้วยแต่อย่างใด (42 : 65) และพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ เมื่อได้รับใบลาออกของจอมพล ป. แล้วก็ส่งใบลาออกคืนไปโดยมิได้แจ้งให้ คร. ปรีดี ทราบ ซึ่งต่อมาในวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2485 จึงได้มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีโดยมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทั้ง 3 ท่าน ลงนามในประกาศฯ ดังกล่าว (100 : 648-649)

การดำเนินการของจอมพล ป. ดังกล่าว น่าจะเข้าใจได้ว่าแม้จะมีความเชื่อมั่นในการที่ตนจะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใหม่อีกครั้งเพียงใดก็ตามที แต่จอมพล ป. ก็ยังมีความเกรงกลัว คร. ปรีดีอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และเป็นบุคคลที่สนับสนุนจอมพล ป. ไม่ยอมส่ง ใบลาออกของจอมพล ป. ไปให้ คร. ปรีดี เพื่อรับทราบในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คนหนึ่ง แต่กลับรวบรัดให้มีการแต่งตั้งจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีทันที ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนี้ คร. ปรีดี ก็ยังคงไม่อยู่ในสภาพที่จะกระทำการสิ่งใดได้ ทั้งที่ท่านได้ชี้แจงว่า พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ มีความใกล้ชิดกับจอมพล ป. ก็เพราะพระองค์ท่านเห็นว่า จอมพล ป. มีความน้อยใจในปัญหาส่วนตัว ซึ่งไม่ใช่ปัญหาทางราชการ พระองค์ท่านจึงคิดว่าไม่จำเป็นต้องแจ้ง เรื่องการลาออกให้ตนทราบ (42 : 64)

จากสภาพการณ์ดังกล่าว จะพบว่าแม้ว่าจอมพล ป. จะได้รับการสนับสนุนจากพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา ในฐานะประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มากเท่าใดก็ตามที แต่เนื่องจากความผิดพลาดในการดำเนินนโยบายทางการเมืองอันเกี่ยวกับการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น จึงทำให้ฐานะทางการเมืองของตนสั้นคลอน ประกอบกับ คร. ปรีดี ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กลับมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการดำเนินการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยจึงทำให้ได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองหลายฝ่าย โดยเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) ซึ่งถ้าจะพิจารณาในแง่ของ

ความชอบธรรมทางการเมืองโดยพิจารณาจากคะแนนเสียงในสภาแล้ว จะพบว่าคะแนนเสียงของจอมพล ป. ได้ตกต่ำลงมาก กล่าวคือ ลดจากเมื่อครั้งรัฐบาลขอความไว้วางใจครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2484 นั้น รัฐบาลของจอมพล ป. ได้รับคะแนนเสียง 111 ต่อ 26 เสียง (94) แต่ปรากฏว่าผลของการขอความไว้วางใจในการบริหารประเทศของรัฐบาล เมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2485 นี้ คะแนนเสียงได้ลดลงเป็น 94 ต่อ 42 เสียง (101) ซึ่งเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงฐานะและอำนาจทางการเมืองที่เริ่มจะสั่นคลอนลงตามลำดับ

เมื่อปรากฏว่าคะแนนนิยมในสภาผู้แทนราษฎรของจอมพล ป. เริ่มตกต่ำลงก็เท่ากับเป็นการเปิดทางหรือชี้แนวทางในการโจมตี จอมพล ป. ทางการเมืองของ คร.ปรีดี กล่าวคือ ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญนั้น สถาบันรัฐสภาถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญต่อรัฐบาลในการบริหารประเทศ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลจะต้องได้รับการสนับสนุนและไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร และโดยข้อเท็จจริงแล้วจากการที่สมาชิกสภาผู้แทนทั้ง 2 ประเภท (จากการแต่งตั้งและเลือกตั้ง) มีจำนวนเท่าเทียมกันก็นำที่ฝ่ายจอมพล ป. จะสามารถควบคุมเสียงสนับสนุนของฝ่ายตนเองได้ แต่การณ์กลับปรากฏว่าคะแนนเสียงของจอมพล ป. กลับตกต่ำลง ดังนั้นจึงนับได้ว่าเป็นโอกาสที่คร.ปรีดี จะใช้วิถีการทางรัฐสภาเข้าต่อสู้กับจอมพล ป. ที่เริ่มสูญเสียความนิยม แม้แต่จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 (ซึ่งมาจากการแต่งตั้ง) ซึ่งผลของคะแนนนิยมในรัฐสภาของจอมพล ป. ที่ตกต่ำลงนั้นเองที่ได้กลายมาเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการต่อสู้ทางรัฐสภา คร.ปรีดีที่จะนำเอามาใช้ต่อสู้กับจอมพล ป. ในลักษณะที่เปิดเผยและเป็นทางการในโอกาสต่อไปนั่นเอง

จ. การหยั่งเชิงอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

โดยการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486)

การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างกลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือนและทหาร โดยการนำของ คร.ปรีดี และจอมพล ป. ตามลำดับนั้น ถ้ามองในแง่ที่เปิดเผยแล้วก็พอจะพิจารณาได้ว่า ทั้งสองฝ่ายต่างก็หันมาใช้สภาผู้แทนราษฎรเป็นเวทีในการต่อสู้ทางการเมือง ทั้งนี้เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็มีความจำเป็นทางการเมือง กล่าวคือ สภาพการณ์ในขณะนั้น การต่อสู้กันอย่างเปิดเผยโดยใช้ความรุนแรงคงจะกระทำไม่ได้ ดังเช่น ฝ่ายจอมพล ป. ในฐานะนายกรัฐมนตรีและบัญชาการทหารสูงสุดนั้นต้องรับภาระหรือสถานการณ์ทางการเมืองในสภาวะ

สงคราม ซึ่งอยู่ในภาวะที่ตึงเครียดและจอมพล ป. ก็คงจะไม่พร้อมในการที่จะเผชิญหน้า
ด้วยวิธีการที่รุนแรงซึ่งไม่สมควรแก่กาลเวลาอย่างยิ่ง

ในคำนำของ ดร. ปรีดี นั้น แม้ว่า จะอยู่ในฝ่ายที่ได้เปรียบ กล่าวคือ สามารถ
สร้างความชอบธรรมและความนิยมในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทย อันทำให้ท่านได้รับความ
ความสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่ายโดยเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1 และ
ประเภทที่ 2 บางส่วน) ยิ่งไปกว่านั้นความได้เปรียบทางการเมืองอีกประการหนึ่งก็คือ
สถานการณ์ทางการเมืองในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทั้งนี้เพราะนอกจาก
ดร. ปรีดี จะสามารถมีอิสระในการดำเนินการทางการเมืองต่าง ๆ แล้ว ท่านยังไม่ต้อง
รับผลกระทบหรือเผชิญหน้ากับวิกฤติการณ์ของความชอบธรรมที่ลดลงของรัฐบาลชุดสงครามในขณะ
นั้น ซึ่งในกรณีนี้ถ้าพิจารณาถึงสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น แม้ว่า ดร. ปรีดี จะมี
ความได้เปรียบในหลาย ๆ ประการ อันรวมไปถึงกำลังของขบวนการเสรีไทย (ที่ถึงแม้
จะยังไม่สมบูรณ์นักก็ตาม) แต่ก็นับได้ว่าเป็นทรัพยากรทางการเมืองที่สำคัญที่สามารถใช้
ถ่วงดุลย์และคอรองกับฝ่ายจอมพล ป. ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของ
สถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่เอื้ออำนวยในการใช้วิธีการที่รุนแรง จึงทำให้ ดร. ปรีดี
มองเห็นแนวทางการต่อสู้ในทางรัฐสภาเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นแนวทาง
ที่ปลอดภัยแก่ทั้งฝ่าย ดร. ปรีดี เองและก็ยังเป็นแนวทางที่ถูกต้องตามวิถีทางของระบอบ
ประชาธิปไตยอีกด้วย

จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงทำให้สภาผู้แทนราษฎรได้กลายมาเป็นสถาบันที่สามารถ
ถ่ายทอดสภาวะของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นรูปธรรมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะ
ภายหลังที่จอมพล ป. ดำเนินนโยบายชาตินิยมในลักษณะที่เป็นเผด็จการเป็นการออกนโยบาย
รัฐนิยม ที่มีลักษณะของการบังคับจิตใจและจำกัดเสรีภาพของประชาชน จึงทำให้รัฐบาลของ
จอมพล ป. เริ่มประสบกับวิกฤติการณ์ของความชอบธรรมทางการเมืองที่ลดลง กล่าวคือ
รัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) ต่อสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้
เพื่อยกฐานะของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นเป็นทบวงการเมือง จัดตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง
และให้มีการลงโทษทั้งจำทั้งปรับแก่ผู้ฝ่าฝืนพระราชกฤษฎีกาซึ่งออกตามพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว
ซึ่งปรากฏว่า สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติรับหลักการ แต่ได้มีมติให้แก้ไขบทลงโทษจากร่าง ๆ
เดิม ที่รัฐบาลได้เสนอมานี้ กล่าวคือ สภาฯ ได้มีมติให้แก้ไขเป็นก่อนที่จะลงโทษผู้ประพฤติก

ฉิควัฒนธรรมนั้น เห็นควรจะให้มีการตัดเคื่อนก่อน ค้วยเหตุนี้ที่ประชุมสภาฯ จึงได้แก้ไขร่าง เป็น "จำคุก" ไม่เกินหนึ่ง เดือนหรือหึ่งจำทั้งปรับภายหลังที่ได้ตัดเคื่อนแล้ว และสภาฯ ก็ได้ส่งร่างพระราชบัญญัติที่แก้แล้วไปให้จอมพล ป. ซึ่งปรากฏว่า จอมพล ป. (ในฐานะ นายกรัฐมนตรี) ได้ยืนยันตามร่างฯ เดิม โดยไม่ยอมให้แก้ไขและได้ส่งคืนมายังสภาฯ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2485 เพื่อที่จะให้สภาพิจารณาบทบทวนใหม่ โดยชี้แจงว่า ตามที่สภาฯ ได้แก้ไขร่างฯ เดิมเกี่ยวกับการลงโทษว่าให้มีการตัดเคื่อนก่อนยอมไม่ได้ผล ในทางปฏิบัติ ค้วยเหตุนี้สภาฯ จึงได้มีมติยอมตามคำยืนยันของจอมพล ป. โดยตัดคำว่า "ภายหลังที่ได้ตัดเคื่อนแล้ว" ออกไป (102)

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องนี้ ถ้าจะพิจารณาถึงความเข้มข้นของความขัดแย้งตามหลักการระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารแล้ว จะพบว่าไม่ได้เป็นความขัดแย้งที่รุนแรงมากมายเท่าใดนักเพราะ เป็นแค่เพียงอยู่ในระยะของการแก้ไขร่างพระราชบัญญัติที่รัฐบาลเสนอเท่านั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือมูลเหตุของความขัดแย้งในร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็คือ ความไม่ลงรอยหรือความไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎรที่มีต่อจอมพล ป. (รัฐบาล) ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมได้ปรากฏขึ้นแล้ว ซึ่งสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้นับได้ว่าเป็นผลดีแก่ คร.ปรีดี และฝ่ายที่ตรงข้ามกับจอมพล ป. อย่างมากมาย

ในระยะเวลาดังกล่าว นับตั้งแต่ได้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสภาผู้แทนราษฎรกับจอมพล ป. (รัฐบาล) ทำให้จอมพล ป. เริ่มตระหนักถึงความสั่นคลอนและเสถียรภาพในอำนาจของตน อันพิจารณาได้จากท่าทีของสภาผู้แทนราษฎรในเรื่องของนโยบายวัฒนธรรมดังกล่าวมาแล้ว ค้วยเหตุนี้จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้จอมพล ป. ต้องการที่จะหยั่งเชิงอำนาจของฝ่ายตรงข้ามโดยเฉพาะ คร.ปรีดี โดยในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 จอมพล ป. ได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปยังคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (81 : 89) ซึ่งปรากฏว่าพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยามาย ในฐานะประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อได้รับใบลาออกของจอมพล ป. แล้ว ก็มีเกล้าที่จะตัดสินพระทัยว่าจะทรงดำเนินการอย่างไร จึงได้ส่งใบลาออกไปให้ คร.ปรีดี พิจารณา ซึ่ง คร.ปรีดีก็ได้อนุญาติให้ลาออกได้ ซึ่ง คร.ปรีดี ได้ชี้แจงเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า (42 : 65)

ต่อมาประมาณเดือนกุมภาพันธ์ 2486 จอมพล ป. ได้ยื่นใบลาตรงมายังประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีก แล้วจอมพล ป. ก็ได้ออกจาก

ทำเทียบสามัคคีชัยไม่รู้จะไปที่ไหน พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ จะทรงทราบว่า
จอมพล ป. ต้องการลาออกจริงเพื่อปรับปรุงคณะรัฐบาลใหม่ก็ได้ พระองค์จึงส่ง
ใบลาจอมพลมาให้ข้าพเจ้าพิจารณา ข้าพเจ้าจึงเขียนความเห็นในบันทึกหน้าปก
ใบลานั้นว่า "ใบลานั้นถูกต้องตามรัฐธรรมนูญแล้วอนุมัติให้ลาออกได้" ข้าพเจ้า
ลงนามไว้ตอนกลาง ทิ้งที่วางคอนบนไว้เพื่อพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ทรงลงพระนาม
ซึ่งพระองค์ก็ทรงลงพระนาม ข้าพเจ้าจึงเชิญนายทวี บุญยเกตุ ซึ่งขณะนั้นเป็น
รัฐมนตรีและเลขาธิการคณะรัฐมนตรีมาถามว่า จอมพล ป. จะจัดการปรับปรุง
รัฐบาลอย่างไรหรือ ก็ได้รับตอบว่าคงจะจัดการปรับปรุงรัฐบาล และตามหาตัว
จอมพล ป. ก็ยังไม่พบ แต่เมื่อคณะผู้สำเร็จราชการฯ ส่งคำอนุมัติใบลาออกของ
จอมพล ป. แล้ว สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีซึ่งบังคับบัญชากรมโฆษณาการอยู่ด้วย
ก็จะให้วิทยุของกรมนั้นประกาศการลาออกของจอมพล ป.

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการอนุมัติให้จอมพล
ป. ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็คือ คร.ปรีดี ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการโค่นล้มฐานอำนาจ
ของจอมพล ป. โดยทางรัฐธรรมนูญ ซึ่งในช่วงระยะนั้นความขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้งสอง
นั้น ใค้อยู่ในขั้นที่สูงอมเต็มที จึงผลักดันหรือเปิดโอกาสให้ คร.ปรีดี ทำเนิการต่อกร
ดังกล่าวขึ้นในครั้งนั้น ทั้งนี้เพราะพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ นั้นทรงเกรงกลัวอิทธิพล
ของจอมพล ป. มาก ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของ คร.ปรีดีที่ว่า (42 : 65-66)

ฝ่ายจอมพล ป. ขณะนั้น อยู่ ณ ที่แห่งใดก็ตาม เมื่อใดที่ฟังวิทยุกรมโฆษณาการ
ประกาศการลาออกเช่นนั้นแล้วก็แสดงอาการโกรธมาก ครั้นแล้วก็มีนายทหารจำนวน
หนึ่งไปเฝ้าพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน... ขอให้จัดการเอาใบลาคืน
ให้ จอมพล ป. เป็นธรรมดาที่พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ เห็นอาการของนายทหารเหล่านั้น
จึงตกพระทัยเพราะไม่ทรงสามารถเอาใบลาคืนให้จอมพล ป. ได้ ฉะนั้น พระองค์
พร้อมด้วยหม่อมกอบแก้วชายา ได้มาทำเนียบที่ข้าพเจ้าอาศัยค้างคืนที่ท่าเนียบข้าพเจ้า...

การดำเนินการของจอมพล ป. นั้นนับได้ว่าเกิดความผิดพลาดขึ้น กล่าวคือ
คร.ปรีดีใช้ความได้เปรียบทั้งตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ของตนเองและบทบัญญัติของ
รัฐธรรมนูญ ซึ่งจากข้อเท็จจริงแล้ว จอมพล ป. จะต้องลาออก แต่ก็ไม่ปรากฏว่า จอมพล
ป. ก็มีใลลาออกแต่อย่างใด แต่กลับมีคำสั่งให้ช่วยยับยั้งการประกาศแก้ไข
ข่าวทางราชการที่ได้ประกาศออกไปแล้วว่า เป็นความเข้าใจผิดและเป็นความบกพร่องใน
ขั้นตอสของการจัดทำหนังสือราชการที่ไม่ได้มีการตรวจสอบให้ถูกต้องเสียก่อน ดังนั้นข่าว
การลาออกจึงไม่เป็นเรื่องจริงแต่อย่างใด

ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 จอมพล ป. ยังกง เรียกประชุมคณะรัฐมนตรีตามปกติ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการยืนยันว่าการลาออกมิได้เป็นความจริงแต่ประการใด และจากผลของเหตุการณ์ในครั้งนี้ทำให้นายทวี บุญยเกษตร และนายควง อภัยวงศ์ ได้ลาออกจากคณะรัฐบาลเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 (54 : 417)

ภายหลังจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างฝ่ายพลเรือน (คร.ปรีดี) และจอมพล ป. ก็ได้เกิดขึ้นอย่างเต็มที่แล้ว สถาบันนิติบัญญัติ (สภาผู้แทนราษฎร) ก็ได้กลายเป็นเวทีทั้งสองฝ่ายใช้ในการต่อสู้อย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น กล่าวคือ จอมพล ป. ก็ได้หันมาใช้วิธีการทางรัฐสภาต่อสู้กับฝ่ายของ คร. ปรีดีเช่นกัน โดยพฤติการณ์ดังกล่าวได้ปรากฏขึ้นจากกรณีของการยับยั้งมติของสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกนายทวี บุญยเกษตร และนางควง อภัยวงศ์ เป็นประธานและรองประธานรัฐสภา เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2486 (67 : 16) โดยจอมพล ป. ไม่ยอมลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งบุคคลทั้งสอง ซึ่งได้รับความสนับสนุนจาก คร.ปรีดี ให้ดำรงตำแหน่งประธานและรองประธานสภาผู้แทนราษฎรตามลำดับ ดังนั้นสภา จึงได้ทำการประชุมใหม่ และมีมติให้ พล.รต. กระแสประวาทะนาวิน ศรยุทธเสนี เป็นประธานและให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นรองประธานเช่นเดิม โดยที่จอมพล ป. ได้ยอมรับพระบรมราชโองการแต่งตั้งประธานสภา แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น และไม่ยอมรับนายควง อภัยวงศ์ เป็นรองประธานสภา เช่นเดิม ดังนั้นสภา จึงมีมติให้ พล.ต. ประจัน มหาคิลก ประจัน-ปัจจนิก เป็นรองประธานสภา แทนนายควง อภัยวงศ์ (103)

สาเหตุสำคัญที่จอมพล ป. ทำการยับยั้งมติของสภา เกี่ยวกับการเลือกประธานและรองประธานสภา อันหมายถึง นายทวี บุญยเกษตร และนายควง อภัยวงศ์ นั้น ก็มีสาเหตุมาจากความแตกร้างเมื่อครั้งที่จอมพล ป. ได้ทำการหยั่งเชิงฝ่ายตรงข้ามโดยการลาออกแต่มิได้ลาออกจริง ๆ ซึ่งในครั้งนั้น นายทวี บุญยเกษตร ในฐานะที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานของกรมโฆษณาการก็ได้เป็นผู้ดำเนินการให้มีการประกาศข่าวการลาออก ในครั้งนั้นอันนำไปสู่ความไม่พอใจโดยส่วนตัวระหว่างจอมพล ป. และนายทวี บุญยเกษตร สำหรับในค่านของนายควง อภัยวงศ์ นั้นความไม่ไว้วางใจได้เกิดขึ้นตั้งแต่ท่านได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า (42 : 417)

แต่แล้วจอมพลก็สั่งให้ เรียกประชุมคณะรัฐมนตรี เขาโทรศัทพ์มาเรียกไปประชุม ผมก็นั่งทำงาน เลยเสีย... แต่พอไปถึงท่านจอมพลก็ทำหน้าที่กับผมเสีย เขาถามว่าทำไม

เวลาประชุมคณะรัฐมนตรีคุณหลวงไมมา ผมขอว่าอะไรจะออกมา เมื่อเราลาออกแล้วจะมาประชุมเรื่องอะไร จอมพลก็ว่าคุณหลวงรู้ไฉนใจว่าผมลาออก ผมก็บอกว่าคุณหลวงเจ้าอาทิตยฯ ให้ใบลาผมคุณ กตองจัดการเรื่อง ลาออกให้มันเรียบร้อยสิ แล้วจึงประชุมกันใหม่ ไมยั้งนี้ก็ไม่ถูกเรื่อง เขาก็โกรธใหญ่ เขามีกว่าผมไม่ยอมให้คุณหลวงทำงานกับผมหรอก ผมก็ตอบว่าผมไม่โคของานท่านนี้ มาขอผมเองต่างหาก เอาผมลาออก แล้วผมก็เขียนใบลาเดี๋ยวนั้นส่งให้แล้วก็เดินออกจากห้องประชุมทันที...

ความขัดแย้งดังกล่าวแม้ว่าจะดูเหมือนว่าเป็นความขัดแย้งในลักษณะที่เป็นส่วนตัว แต่สิ่งที่แอบแฝงอยู่ก็คือความพยายามของจอมพล ป. ในการที่จะลดอำนาจและอิทธิพลของฝ่ายตรงข้ามในทุกรูปแบบโดยเฉพาะในสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้เพราะนับตั้งแต่ความชอบธรรมในอำนาจของจอมพล ป. ถูกสิ้นคลอนแล้ว การคัดถอนอำนาจในทางรัฐสภาก็เป็นวิธีการที่ได้ผลดีมากอย่างยิ่ง ซึ่งจอมพล ป. ก็คงตระหนักดีว่า ฝ่าย คร.ปรีดี (ฝ่ายพลเรือน) คงจะมุ่งเน้นแนวทางนี้เป็นหลักอย่างแน่นอน

การที่ คร.ปรีดีสามารถขยายฐานอำนาจของตนเองและสิ้นคลอนฐานะทางการเมืองของจอมพล ป. ใต้นั้น ทำให้จอมพล ป. ต้องดำเนินการต่อต้านในหลายรูปแบบที่จะเห็นได้โดยนอจากการพยายามที่จะปิดกั้นหรือหยุดยั้งการขยายบทบาทและอำนาจของฝ่าย คร.ปรีดี ในสภาผู้แทนราษฎรแล้ว จอมพล ป. ยังได้นำเอาการสั่งการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดมาใช้ กล่าวคือ จอมพล ป. ได้ออกคำสั่งในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุด ให้พระองค์เจ้าอาทิตยฯ และ คร.ปรีดี ไปประจำกองบัญชาการทหารสูงสุด เพื่อที่จะสามารถควบคุมบังคับบัญชาได้อย่างใกล้ชิด โดยมีเป้าหมายที่ คร.ปรีดี เป็นสำคัญ และสาเหตุที่จอมพล ป. นำเอาวิธีการนี้มาใช้ก็เพราะได้มีการประกาศกำหนดอำนาจผู้บัญชาการทหารสูงสุด เพื่อที่จะใช้ในยามสงครามเอาไว้ (104 : 1681) ซึ่งจอมพล ป. คิดว่า จะสามารถจำกัดบทบาททางการเมืองของ คร.ปรีดี ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนอกจากตัว คร.ปรีดีแล้ว ยังปรากฏว่านายทองเปลว ชลภูมิ เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นผู้สนับสนุน คร.ปรีดี ก็ได้ถูกคำสั่งดังกล่าวให้ประจำกรมประสานงานสัมพันธ์มิตรเช่นกัน ทั้งนี้จะพบว่ามูลเหตุจูงใจที่แท้จริงก็คือความพยายามที่จะกำจัดอิทธิพลและบทบาทของ คร.ปรีดี ในสภาผู้แทนราษฎรนั่นเอง

แม้ว่าจอมพล ป. จะพยายามจำกัดหรือโค่นล้มอิทธิพลและอำนาจทางการเมืองโดยอาศัยคำสั่งของผู้บัญชาการสูงสุดก็ตาม แต่ คร.ปรีดีก็ได้อาศัยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ

ซึ่งถือได้ว่ามีฐานะสูงกว่าคำสั่งของผู้นับบัญชาการทหารสูงสุด กล่าวคือ คร.ปรีดี ไม่ได้ปฏิบัติตามที่จอมพล ป. ในฐานะผู้นับบัญชาการทหารสูงสุดได้ออกคำสั่งให้ คร.ปรีดีและพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพย์อาภา ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ไปประจำกองบัญชาการทหารสูงสุด เพื่อเหตุผลทางการเมืองดังกล่าว โดย คร.ปรีดี ได้ชี้แจงว่า (42 : 66-67)

ครั้นแล้วจอมพล ป. อ่างตำแหน่งผู้นับบัญชาการทหารสูงสุด ออกคำสั่งให้พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ และข้าพเจ้าประจำกองบัญชาการทหารสูงสุดคือเท่ากับให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นับบัญชาการทหารสูงสุดและให้ไปรายงานตัวภายใน 24 ชั่วโมง

พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ได้เสด็จไปรายงานพระองค์จอมพล ป. ตามคำสั่ง ส่วนข้าพเจ้าไม่ยอมไป โดยเหตุผลว่าข้าพเจ้ามีตำแหน่งเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญ ถ้าข้าพเจ้าไปรายงานตนยอมอยู่ภายใต้ผู้นับบัญชาการทหารสูงสุด ก็เท่ากับข้าพเจ้าลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงอยู่ภายใต้ผู้นับบัญชาการทหารสูงสุด มีรัฐมนตรีบางนายได้ชี้แจงขอรองให้จอมพล ป. งดคำสั่งที่เวลานั้น ซึ่งจอมพล ป. ก็โดยอมถอนคำสั่ง เป็นอันว่าพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ และข้าพเจ้าคงสามารถปฏิบัติภารกิจแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญได้ต่อไป

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าในขณะนั้นจอมพล ป. ยังคงสามารถกุมอำนาจทางการเมืองอยู่ได้ก็ตามที แต่ก็เริ่มปรากฏให้เห็นถึงกระแสของการทำลายอำนาจของฝ่ายพลเรือน (คร.ปรีดี) ว่ามีความรุนแรงมาก โดยเฉพาะในค่านของสภาผู้แทนราษฎร ดังจะเห็นได้จากวิกฤติการณ์ในทางรัฐสภา ที่ซึ่งได้ทำให้กระแสของการทำลายอำนาจดังกล่าวมีความเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และทำให้จอมพล ป. เริ่มมีข้อจำกัดทางการเมือง โดยจะเห็นได้จากกรณีของการหยั่งเชิงอำนาจฝ่าย คร.ปรีดี โดยการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 ซึ่งวิกฤติการณ์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมและฐานะทางการเมืองของจอมพล ป. ที่เริ่มสั่นคลอน และนำไปสู่จุดสุดท้ายอันเป็นผลเค็ดชากที่ฝ่าย คร.ปรีดี (พลเรือน) สามารถมีชัยชนะเหนือจอมพล ป. โดยวิธีการทางรัฐสภา (สภาผู้แทนราษฎร) เริ่มต้นจากสมาชิกประเภทที่ 1 (มาจากการเลือกตั้ง) ซึ่งจะได้ออกในโอกาสต่อไป

ฉ. การลาออกของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของจอมพล ป. ในด้านการดำเนินนโยบายสงคราม ในยุคสมัยนั้น ได้เป็นจุดอ่อนที่สำคัญที่ทำให้ คร.ปรีดีและฝ่ายพลเรือนสามารถมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการที่ คร.ปรีดี สามารถควบคุมเสียงส่วนใหญ่ภายในสภาผู้แทนราษฎรได้ ทั้งนี้เพราะนับตั้งแต่รัฐบาลประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา ได้เป็นมูลเหตุให้บรรดาข้าราชการ นักการเมือง และประชาชนเริ่มเคลื่อนไหวคัดค้านรัฐบาลจอมพล ป. ทั้งภายในและภายนอกประเทศ การเคลื่อนไหวดังกล่าวเรียกว่าขบวนการเสรีไทย ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาเอกราชของชาติ และช่วยให้รอดพ้นจากความหายนะที่จะเกิดจากสภาวะสงคราม (98 : 201)

คร.ปรีดี และผู้นำฝ่ายพลเรือน ต่างก็รู้ซึ่งถึงสภาพของความได้เปรียบทางการเมืองที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการต่อสู้ทางการเมืองในทางรัฐสภาที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น และความพ่ายแพ้ของจอมพล ป. ก็ได้เริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัด กล่าวคือ ในช่วงปี พ.ศ. 2486 ฝ่ายสัมพันธมิตรเริ่มได้รับชัยชนะ และฝ่ายอักษะเริ่มที่จะประสบความพ่ายแพ้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เท่ากับการตัดสินใจเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะของจอมพล ป. เป็นความล้มเหลว ซึ่งทำให้ความชอบธรรมในอำนาจของจอมพล ป. ตกต่ำลง ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่าจอมพล ป. จะได้เปลี่ยนแนวทางมาเป็นการตัดสินใจที่จะต่อสู้กับญี่ปุ่น โดยการพยายามจัดตั้งฐานทัพขึ้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อเตรียมรบกับญี่ปุ่น ในขั้นสุดท้ายทั้งนี้เพราะจอมพล ป. เห็นว่าญี่ปุ่นอ่อนกำลังลงมาก โดยได้ทำการอำพรางฝ่ายญี่ปุ่นว่าเป็นการย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ แต่ที่จริงแล้วก็คือแผนการทางยุทธศาสตร์ที่จะใช้จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นที่มั่นในการต่อสู้กับฝ่ายญี่ปุ่น (59 : 21) ด้วยเหตุที่มีพื้นที่เหมาะสม และอาจจะประสบความสำเร็จได้ โดยจะเป็นการประวิงเวลาไว้จนกว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะเข้าช่วยเหลือ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2486 จอมพล ป. จึงได้ส่งย้ายกองบัญชาการกองทัพบกส่วนหนึ่งไปตั้งที่เพชรบูรณ์ (59 : 24-25) และได้เร่งสร้างทางสาย อ.ไชยบาดาล จังหวัดสุพรรณบุรีไปเพชรบูรณ์ และจาก อ.หล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ไป อ.งาว จังหวัดลำปาง ตามแผนการเคลื่อนทัพโดยยึดเส้นทางหลักสายกรุงเทพฯ-ลำปาง ผ่านเพชรบูรณ์ เพื่อประสานกับกองทัพในภาคเหนือกับกองทัพภาคใต้เพื่อทำการต่อสู้กับญี่ปุ่นในขั้นสุดท้าย (42 : 446-447)

การดำเนินการตามแผนการดังกล่าวได้กระทำกันอย่างเร่งรีบ โดยมี การเคลื่อนย้ายสรรพกำลังต่าง ๆ เข้าไปตั้งมั่นในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งแม้ว่าจะได้กระทำอย่างรัดกุมมากเพียงใดก็มิได้รอกพ้นจากสายตาของฝ่ายญี่ปุ่น ทั้งนี้เพราะฝ่ายญี่ปุ่นได้ส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาตรวจการก่อสร้างที่จังหวัดเพชรบูรณ์ และยังวางแผนที่จะส่งทหารเข้าครอบครองพื้นที่แนวหลังระหว่างจังหวัดลพบุรีกับสระบุรี ในการนี้จอมพล ป. จึงได้ประกาศสร้างพุทธบุรีมณฑลขึ้นในจังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา จึงทำให้ฝ่ายญี่ปุ่นไม่สามารถที่จะดำเนินการที่รุนแรงได้

ความเคลื่อนไหวของจอมพล ป. กิ่งกล่าวได้ทำให้มีการประกาศพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการนครบาลเพชรบูรณ์ พ.ศ. 2487 ขึ้น (54 : 430) ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นยังมีใค้อยู่ในสมัยประชุมของสภาผู้แทนราษฎร และยังคงแต่งตั้ง พ.อ. ช่างเขวงศักดิ์สงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขไปประจำที่จังหวัดเพชรบูรณ์ในฐานะรองนายกรัฐมนตรี มีอำนาจบริหารราชการในนามของนายกรัฐมนตรีทุกประการ อีกทั้งยังได้ทำการเตรียมที่จะย้ายเมืองหลวงไปที่จังหวัดเพชรบูรณ์โดยให้ทุกกระทรวงส่งตัวแทนไปสำรวจพื้นที่เพื่อเตรียมสร้างสถานที่ราชการ ฯลฯ

ในโอกาสต่อมา จอมพล ป. ได้ มีประกาศพระราชกำหนดการจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487 ขึ้น (105 : 573) โดยได้ชี้แจงว่าเพื่อเป็นการสถาปนาบริเวณพระพุทธรูปจังหวัดสระบุรีให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาทางพระพุทธศาสนา (106 : 324) ซึ่งทั้งพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการนครบาลเพชรบูรณ์ และพระราชกำหนดการจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล ต่างก็เป็นข้ออ้างในการที่จะอำพรางมิให้ฝ่ายญี่ปุ่นสงสัยหรือทำการอันรุนแรงกับประเทศไทย ทั้งนี้เพราะเหตุผลสำคัญก็คือการพยายามที่จะต่อสู้กับญี่ปุ่นในชั้นสุดท้าย

แนวทางการปฏิบัติของจอมพล ป. กิ่งกล่าวนั้น แม้ว่าจะเป็นการที่จะพยายามต่อสู้กับญี่ปุ่นก็ตามที แต่เนื่องมาจากการที่ฝ่ายรัฐบาล (จอมพล ป.) และฝ่าย คร. ปรีดี ไม่ได้มีการประสานงานกัน อันเนื่องมาจากความขัดแย้งที่ถึงจุดแตกหักไปแล้ว ประกอบกับแต่ละฝ่ายต่างก็ยืนอยู่บนฐานสนับสนุนที่แตกต่างกัน จึงทำให้แนวทางการดำเนินการของจอมพล ป. มิได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย คร. ปรีดี แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นช่องโหว่ที่เปิดโอกาสให้ฝ่าย คร. ปรีดี สามารถดำเนินการโจมตีการกระทำของจอมพล ป. ภายในสภาผู้แทนราษฎรได้เป็นผลสำเร็จ โดยอ้าง

ปัญหาที่กระทบต่อประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะการกระทำดังกล่าวได้มีการเกณฑ์แรงงานราษฎรทั่วประเทศไปช่วยกันก่อสร้างที่จังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งยังเป็นถิ่นทุรกันดาร จึงทำให้ประชาชนที่ถูกเกณฑ์แรงงานได้ล้มตายลงเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ดี ด้วยความเชื่อมั่นว่าร่างพระราชกำหนดฯ ทั้งสองฉบับ จะสามารถผ่านการรับรองของสภาผู้แทนราษฎรได้อย่างแน่นอน จึงได้ทำการเสนอร่างอนุมัติพระราชกำหนดทั้งสองฉบับเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 (107) โดยที่ตัวจอมพล ป. มิได้เข้าร่วมประชุมด้วย (42 : 572)

สภาพการณ์ดังกล่าว นับได้ว่าเป็นโอกาสที่สำคัญของ คร.ปรีดี ในการที่จะโค่นล้มรัฐบาลของจอมพล ป. ภายหลังจากที่ได้พยายามดำเนินการมาหลาย ๆ ครั้ง โดยเฉพาะในทางรัฐสภา ด้วยเหตุนี้ คร.ปรีดี ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในครั้งนี้ และโดยที่เสียงส่วนใหญ่ในสภาผู้แทนราษฎรขณะนั้นตกอยู่กับฝ่าย คร.ปรีดี (โดยเฉพาะสมาชิกประเภทที่ 1) จึงจะสามารถพิจารณาได้จากการที่นายปลอด วิเชียร ณ สงขลา เป็นประธานสภา และนายควง อภัยวงศ์ เป็นรองประธานสภา นอกจากนั้นก็ยังมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภทที่ 1 อีกหลายท่านเช่น นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองเปลว ชลภูมิ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายถวิล อุดล นายจำลอง คาวเรือง ร.ท. อู๊ด นิยมสุข นายทองอยู่ เอี่ยมบุญอิม นายพอง สิทธิธรรม นายเสียง ไชยกาล นายพัน สุวรรณสาร นายหัน พรหมสิกุล นายแก้ว สิงหเสนทร์ ฯลฯ จึงทำให้ คร.ปรีดี อยู่ในฐานะที่ได้เปรียบ ประกอบกับความไม่พร้อมและข้อจำกัดที่ไม่สามารถอธิบายที่เหตุผลที่แท้จริงในการเสนอร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดฯ ทั้งสองฉบับได้ และที่สำคัญก็คือการที่จอมพล ป. มิได้เข้าร่วมประชุมในครั้งนั้นด้วยนั่นเอง

การประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 เพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการนครบาลเพชรบูรณ์ ทั้งฝ่ายรัฐบาล โดยนายโประ สมาหาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้แถลงถึงหลักการและเหตุผลในการเสนอร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวว่า (107)

...การที่รัฐบาลจำต้องเสนอร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวต่อสภา ก็เนื่องจากเหตุที่รัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดให้จัดระเบียบบริหารราชการในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นนครบาลเพชรบูรณ์ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการมีกฎหมายเกี่ยวกับระเบียบในองค์การบริหาร

เกณฑ์แรงงานราษฎรไปเจ็บป่วยเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เช่น เกณฑ์จากอุบลราชธานี หักพันกว่าคนตายเสียรอยละสิบก็เท่ากับหกร้อยคน ป่วยเป็นมาเลเรียเรื้อรังอีกรอยละหาสิบ จึงขอความกรุณาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้พิจารณาว่า จากจำนวนประชาชนสิบจังหวัดที่ถูกเกณฑ์ไปนั้นไม่ต่ำกว่าแสนคนตายเสียรอยละสิบ ก็ไม่ต่ำกว่าหนึ่งหมื่นคน และที่เจ็บป่วยก็มีอีกมาก เพราะฉะนั้นถ้าเห็นว่าเพชรบูรณ์ไม่เหมาะสม คณะรัฐมนตรีขณะนี้แล้วจะเหมาะก็ประชาชนไปอย่างไร ขอให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีความเมตตาต่อประชาชนที่กำลังเดือดร้อน ฉะนั้นจึงใคร่ขอรองโปรดอาราธนาพระราชบัญญัติฉบับนี้เลย

ในประเด็นแรก เกี่ยวกับการคัดค้านโดยกล่าวถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 มาตรา 52 นั้น ถือได้ว่าเป็นข้อหักล้างทางทฤษฎีที่มีเหตุผลสนับสนุนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะฝ่ายจอมพล ป. อ้างว่าเป็นกรณีฉุกเฉินจึงต้องตราพระราชกำหนดมาใช้ไปก่อนและจึงนำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อการอนุมัติในภายหลังนั้น เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยเหตุผล ซึ่งอาจจะเป็นเพราะจอมพล ป. มีความเชื่อมั่นว่าร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวจะได้รับอารอนุมัติโดยสภาผู้แทนราษฎรอย่างแน่นอน และวิธีการที่จอมพล ป. ได้กระทำถึงการออกพระราชกำหนดก่อนแล้วจึงเสนอให้สภา อนุมัตินั้นได้กระทำมาหลายครั้ง และก็ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี แต่ในครั้งนี้อปรากฏว่าไม่สำเร็จ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 ใบบัญชีว่า (66 : 13)

มาตรา 52 ในเหตุฉุกเฉินซึ่งจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันที่ที่มีได้ พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดังเช่นพระราชบัญญัติก็ได้ ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ทานในหน้าพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อสภาเพื่ออนุมัติ ถ้าสภาอนุมัติแล้วพระราชกำหนดนั้นก็เป็พระราชบัญญัติต่อไป ถ้าสภาไม่อนุมัติไซ้ พระราชกำหนดนั้นก็เป็อันตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกิจการที่ได้เป็นไปในระหว่างที่ไซ้พระราชกำหนดนั้น

ถ้าอนุมัติและไม่อนุมัติของสภาที่กล่าวนี้ ท่านว่าให้ทำเป็นพระราชบัญญัติ

ด้วยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญในมาตรา 52 นั้น ทำให้พบว่าเหตุผลในการโจมตีคัดค้านรัฐบาลของนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ซึ่งสนับสนุน คร.ปรีดี นั้น มีความถูกต้องและตรงประเด็นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการอ้างกรณีฉุกเฉินนั้นดูเหมือนว่าจะไม่เหมาะสม เพราะรัฐบาลได้ตราพระราชกำหนดฯ ดังกล่าวก่อนสมัยประชุมสภา เพียง 1 เดือน และเรื่องดังกล่าวก็มีไซ้เรื่องเร่งด่วนแต่ประการใด

ในประเด็นที่สองเกี่ยวกับปัญหาของความเดือดร้อนของประชาชนนั้น จะพบว่าในประเด็นนี้ฝ่ายรัฐบาลคงจะไม่สามารถที่จะปฏิเสธความรับผิดชอบได้ และโดยเฉพาะ

การที่ฝ่ายรัฐบาลไม่สามารถชี้แจงข้อเท็จจริงได้ก็ยิ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสในการโจมตีรัฐบาลโดยฝ่าย คร. ปรีดี มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงทำให้สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติไม่รับหลักการร่างพระราชบัญญัติโอนมรดกพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการนครบาลเพชรบูรณ์ด้วยคะแนนเสียง 48 ต่อ 36 (107) ซึ่งถือได้ว่าเป็นชัยชนะทางการเมืองครั้งสำคัญครั้งแรกของฝ่าย คร. ปรีดี ที่ได้มีการเตรียมการได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเหตุผลและประเด็นการโจมตีคัดค้านโดยกล่าวถึงเรื่องรัฐธรรมนูญ ฯลฯ

ภายหลังจากนั้นอีกเพียง 2 วัน ที่ คร. ปรีดีสามารถประสมชัยชนะเหนือจอมพล ป. ในทางรัฐสภาแล้ว รัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติโอนมรดกจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 โดยในการนี้ฝ่ายรัฐบาลได้มอบหมายให้ พลโท ประยูรภมรมนตรี (ยศ พล.ต. ในขณะนั้น) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ชี้แจงถึงเหตุผลในการเสนอร่างพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว โดยชี้แจงว่า (109)

การจัดสร้างพุทธบุรีมณฑลเป็นการสร้างนครศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธศาสนาให้เป็นแหล่งกลางที่ประชุมแห่งการศึกษาและปฏิบัติธรรม เป็นที่รวมประดิษฐ์แห่งศาสนวัตถุโบราณ หั้วราชอาณาจักร และเป็นที่ตั้งแห่งการบริหารพุทธศาสนา คณะสงฆ์ อีกทั้งเป็นนิवासมณฑลของ พุทธมามกะอีกด้วย

... การจัดสร้างพุทธบุรีมณฑลเป็นกรณีพิเศษที่คณะสงฆ์ชั้นสมณินดี และทางรัฐบาลได้เรียนถามคณะสงฆ์แล้ว ทางคณะสงฆ์ให้ความเห็นว่าการจะประกาศสถาปนาในวันศิริมงคลนั้นคือวันวิสาขบูชา ซึ่งตรงกับวันที่ 5 มิถุนายน รัฐบาลเห็นว่าเป็นกรณีจำเป็น และเป็นประโยชน์ต่อบานเมืองจึงได้ออกพระราชกำหนดล่วงหน้าในขณะที่ไม่มีการประชุมสภา

การเสนอและชี้แจงเหตุผลเกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่ฝ่าย คร. ปรีดี จะโจมตีคัดค้านได้ยาก ทั้งนี้เพราะหลักเกณฑ์การอภิปรายคัดค้านนั้นจะต้องไม่กระทบกระเทือนถึงศาสนาและคณะสงฆ์โดยที่หากว่า ทางฝ่าย คร. ปรีดี ดำเนินการผิดพลาด กล่าวคือถ้าการอภิปรายได้ก่อให้เกิดความแตกแยกขึ้นในระหว่างพุทธศาสนิกชนแล้ว แทนที่ฝ่าย คร. ปรีดี จะได้รับความนิยมแล้ว ก็กลับจะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบดังนั้นแนวทางในการอภิปรายคัดค้านจึงได้มีการอ้างอิงถึงผลประโยชน์ที่กระทบต่อประชาชนเป็นหลัก โดยได้คัดค้านว่า เป็นการดำเนินการที่ฟุ่มเฟือยโดยไม่จำเป็น ทั้งนี้เพราะประเทศไทยนอกจากจะยากจนแล้วยังตกอยู่ในสภาวะสงครามอีกด้วย ซึ่งจะพิจารณาได้จากความผิดพลาดหรือข้อบกพร่องในการชี้แจงของรัฐบาลต่อสภา โดย พล.ต. ประยูร ภมรมนตรี ที่ว่า (107)

... เรื่องการสร้างพุทธบรมมณฑลนั้น เป็นเรื่อง เดิมก่อนที่เรื่องการจัดสร้างนครบาล เพชรบูรณ์ โดยได้มีการดำริไว้ก่อนแล้ว แต่มาขอขยายเป็นการสร้างพุทธบรมมณฑลซึ่งไม่ใช่ เป็นเรื่องการสร้างเมืองหลวง หากจะให้ เป็นแหล่งกลางพุทธศาสนา ส่วนเรื่องการใช้จ่าย ที่ฟุ่มเฟือยและเป็นเหตุให้สินค้าราคาแพงขึ้นนั้น รัฐบาลมีวิธีกักขังตรงกันโดยใช้วิธีช่วยตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการเผาอิฐ-การตัดไม้และการขนส่ง ซึ่งสรุปได้ว่าจะไม่กระทบกระเทือนราคา สินค้าในท้องตลาด นอกจากนั้นยังเป็นการบำรุงส่งเสริมพุทธศาสนาจะทำให้ประชาชนได้ ยึดมั่นทางจิตใจ...

การที่พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี ได้ชี้แจงถึงการที่รัฐบาลได้คิดจะตั้งพุทธบรมมณฑล มาก่อนการสร้างนคร เพชรบูรณ์นั้นได้กลายมาเป็นประเด็นในการโจมตีของ ดร. ปรีดี โดย นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ได้อภิปรายว่า (107)

การเสนอร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดการจัดสร้างพุทธบรมมณฑลเป็นการไม่ชอบ ด้วยรัฐธรรมนูญ มาตรา 52 ทั้งนี้เพราะแทนที่รัฐบาลจะเสนอเป็นพระราชบัญญัติสภาในการ ประชุมสมัยวิสามัญระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน - 31 ธันวาคม 2486 ทั้ง ๆ ที่ทราบว่าไม่ อารอบไปอีกปีได้ แต่รัฐบาลกลับมิได้เตรียมการให้พร้อมแต่อย่างใด นอกจากนั้นเหตุการณ์ ในกรณีนี้ก็มีใช้กรณีฉุกเฉินถึงกับจะเรียกประชุมสภามิได้...

จากกรณีของการเสนอร่างพระราชบัญญัติฯ ฉบับนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการเตรียมการ ที่ได้กระทำอย่างพร้อมเพียงและสมบูรณ์ กล่าวคือ แม้จะมีข้อจำกัดในประเด็นที่จะต้องเกี่ยวข้องกับ เรื่องของศาสนาก็ตามที แต่ฝ่าย ดร. ปรีดีก็ได้มุ่งโจมตีในเรื่องของความเดือดร้อนของ ประชาชน เช่น ความฟุ่มเฟือยของรัฐบาลในสภาวะสงคราม และที่สำคัญที่สุดก็คือการ อภิปรายในแง่ประเด็นของเงื่อนไขที่สามารถเสนอร่างพระราชบัญญัติได้เมื่อปี พ.ศ. 2486 แต่รัฐบาลกลับเพิกเฉยและจัดทำเป็นพระราชกำหนดเพื่อให้สภา อนุมัติในภายหลังซึ่งเป็นการ แสดงถึงการดำเนินการที่ไม่เหมาะสมและฉกฉวยของฝ่ายรัฐบาล ซึ่งปรากฏว่ามติของที่ ประชุมสภา ได้มีมติไม่รับหลักการร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบร มณฑลด้วยคะแนนเสียง 43 : 41 เสียง (103) อัน เท่ากับเป็นความพ่ายแพ้ของจอมพล ป. ในฐานะนายกรัฐมนตรีในทางการเมือง (รัฐสภา) ต่อ ดร. ปรีดี ที่ กระทบถึงอนาคตใน ทางการเมืองของจอมพล ป. ในโอกาสต่อมา

ชัยชนะทางการเมืองในสภาผู้แทนราษฎรของ ดร. ปรีดี นั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นถึง สภาพการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นว่าเป็นการเผชิญหน้าระหว่าง ดร. ปรีดี กับจอมพล ป.

อย่างเปิดเผย ทั้งนี้ในเรื่องของการเสนอร่างพระราชบัญญัติฯ ทั้งสองฉบับของรัฐบาล ซึ่งมี
 มีเหตุผลแอบแฝง เพื่อที่จะดำเนินการต่อต้านผู้ปฏิวัติในขั้นสุดท้ายนั้น ถ้าพิจารณาถึงจุดมุ่งหมาย
 ดังกล่าวก็ไม่แน่ว่าจะแตกต่างจาก คร.ปรีดี แต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะ คร.ปรีดีก็มีจุดมุ่งหมาย
 ที่จะต่อสู้กับฝ่ายผู้ปฏิวัติเช่นกัน แต่เนื่องจากความขัดแย้งที่ประสานกันมิได้ระหว่างบุคคลทั้งสอง
 จึงทำให้ฝ่าย คร.ปรีดี ใค้อาศัยช่องโหว่หรือข้อจำกัดของฝ่ายจอมพล ป. ที่ไม่สามารถ
 ชี้แจงรายละเอียดที่แท้จริง เป็นปัจจัยในการโค่นล้มจอมพล ป.

การโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. นั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงแนวทางในการ
 ต่อสู้ทางการเมืองของ คร.ปรีดี ที่หันมาใช้วิธีการรัฐสภาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงฐานะ
 อำนาจในสภาผู้แทนราษฎรของ คร.ปรีดี ที่มีมากขึ้นตามลำดับจนสามารถโค่นล้มจอมพล ป.
 ได้เป็นผลสำเร็จ นอกไปจากนั้นยังรวมไปถึงความพร้อมของ คร.ปรีดี และฝ่ายพลเรือนที่
 ได้มีการเตรียมการได้เป็นอย่างดีโดยพิจารณาได้จากคำอภิปรายของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
 ซึ่งสนับสนุน คร.ปรีดี จนทำให้รัฐบาลต้องประจักษ์กับความพ่ายแพ้ในทางรัฐสภา จนกระทั่ง
 จอมพล ป. ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2487
 (67 : 17) ซึ่งในการลาออกในครั้งนี้ปัจจัยที่สำคัญก็คือการที่ คร.ปรีดีในฐานะผู้สำเร็จ
 ราชการแทนพระองค์ พร้อมทั้งสภาผู้แทนราษฎร ใค้อนุมัติในการลาออกในครั้งนั้น แม้ว่า
 จอมพล ป. จะมีความหวังที่จะสามารถดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งดังที่ได้เคยกระทำ
 มาแล้วในอดีตก็ตาม แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จทั้งนี้เพราะภายหลังจากการลาออกของจอมพล ป.
 แล้ว พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่ง เป็นผู้สนับสนุน
 และเกรงกลัวอิทธิพลของจอมพล ป. ใค้ทรงลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม
 พ.ศ. 2487 (67 : 17) อันเนื่องมาจากความเกรงกลัวในจอมพล ป. เป็นสำคัญ

นอกจากนั้น คร.ปรีดีซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (โดยผู้เดียว)
 ก็ใค้แต่งตั้งนายควง อภัยวงศ์ ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487
 (108 : 324) เพื่อที่จะป้องกันมิให้จอมพล ป. กลับเข้ามามีอำนาจทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง
 และยิ่งไปกว่านั้น เพื่อเป็นการกำจัดอำนาจทางการเมืองและทางทหารของจอมพล ป.
 ให้หมดสิ้นลงก็ยังใค้มีการยุบเลิกตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ที่ จอมพล ป. ดำรง
 ตำแหน่งนี้ และมีการแต่งตั้งพลเอกพจน์ พหลโยธิน เป็น แม่ทัพใหญ่ และให้พลโทชิต มั่นศิลป์
 สินาคโยธารักษ์ เป็นรองแม่ทัพ (109 : 754) นอกจากนั้นยังใค้มีการเปลี่ยนตัวผู้บัญชาการ
 ทหารบกจากจอมพล ป. มาเป็นพลเอกพจน์ พหลโยธิน (110 : 756) ซึ่งเท่ากับการที่

จอมพล ป. หอมกลิ่นอำนาจในการบังคับบัญชาทางทหาร (ในทางนิตินัย) อย่างสิ้นเชิง

การแต่งตั้งพลเอกพจน์ พลโยธิน (พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา) ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกและแม่ทัพบกแทนจอมพล ป. เรียกได้ว่าเป็นการที่ฝ่าย คร.ปฏิบัติ การที่จะกำจัดอิทธิพลทางทหารของจอมพล ป. โดยเห็นได้จากกรณีที่ต้องเจาะจง ให้พลเอกพจน์ พลโยธิน (พ.อ.พระยาพลพลพยุหเสนา) ดำรงตำแหน่งนี้แทน ทั้งนี้ ก็เพราะในขณะนั้นผู้นำทางทหารที่เป็นที่ยอมรับในหมู่ทหารนั้น นอกจากการชุกคลด่านนี้แล้ว คงจะหาบุคคลที่มีบารมีทัดเทียมกับจอมพล ป. ได้ยาก ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้น พลเอกพจน์ พลโยธิน ยังอยู่ในอาการป่วยอยู่ โดยการบังคับบัญชาและสั่งการทางทหารนั้นท่านก็ได้ มอบหมายให้พลโทชิต มั่นคิดปรีชาตโยธารักษ์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนเกือบทั้งสิ้น ด้วยเหตุ ดังกล่าวจึงเท่ากับกรณีที่ คร.ปฏิบัติ สามารถโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. ได้เป็นผลสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป แม้ว่า คร.ปฏิบัติ จะสามารถโค่นล้มอำนาจทางการเมืองของ จอมพล ป. ได้ก็ตามที แต่ก็ปรากฏว่าอำนาจและอิทธิพลทางทหารของจอมพล ป. ก็ยังคงมีอยู่ทั้ง ๆ ที่มีใครมีอำนาจในการบังคับบัญชายุ่งอยู่ในมือ ซึ่งชัยชนะดังกล่าวมานี้แม้ว่าจะ ปรากฏผลที่เป็นรูปธรรมในลักษณะของชัยชนะในทางรัฐสภา แต่ปัจจัยที่สนับสนุนให้ต่อสู้ ทางการเมืองของ คร.ปฏิบัติ ประสบผลสำเร็จมีอยู่หลายประการ เช่น การดำเนินนโยบาย ที่ผิดพลาดเกี่ยวกับนโยบายสงคราม โดยเฉพาะการเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ (โดยเฉพาะญี่ปุ่น) และประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่ และสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2485 ตลอดจนการ ดำเนินนโยบายในลักษณะของชาตินิยมแบบเผด็จการ เช่นการออกนโยบายรัฐนิยมฉบับต่าง ๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มักจะกระทบถึง เสรีภาพหรือวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน

นอกจากนั้น คร.ปฏิบัติ และฝ่ายพลเรือน ยังประสบความสำเร็จในการจัดตั้ง ขบวนการเสรีไทย ซึ่งได้มีการขยายองค์กรและได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทุกขณะ และประกอบกับการที่จอมพล ป. จะต้องคอยระมัดระวังมิให้ฝ่ายญี่ปุ่นเกิดความ หวาดระแวงจนตัดสินใจดำเนินการขั้นรุนแรงกับประเทศไทยได้ จึงทำให้จอมพล ป. มี ข้อจำกัดในการที่จะป้องกันและรักษาอำนาจของตนเอาไว้ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาล ประสงค์ความพ่ายแพ้ในเรื่อง การเสนอร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการ บริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุริมพล เป็นต้น

ในประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ โดยสภาพข้อเท็จจริงแม้ว่าจอมพล ป. ซึ่งเป็นทั้งผู้นำทางนครเมืองและทหารจะประสบกับสภาวะของความชอบธรรมทางอำนาจที่ตกต่ำลง อันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ ก็ตามที แต่จอมพล ป. ก็คงจะไม่สามารถนำเอาทรัพยากรทางทหารที่ตนมีอยู่มาใช้ประโยชน์ได้มากนัก (ในลักษณะของการใช้ความรุนแรง) ทั้งนี้เป็นเพราะข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น การที่ประเทศไทยยังอยู่ในสภาวะสงครามและต้องเผชิญหน้ากับกองทัพญี่ปุ่นที่ตั้งอยู่ในประเทศไทย ประกอบกับทาง คร.ปรีดีสามารถจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ซึ่งมีการจัดตั้งทั้งกำลังทางด้านการเมืองและการทหาร ภายใต้การสนับสนุนของฝ่ายสัมพันธมิตรได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นคือแนวความคิดของผู้นำทั้งสองท่านที่ไม่ต้องการที่จะใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องตัดสินในขณะนั้น ทั้งนี้เพราะถ้ามีการปะทะกันระหว่างพลังทั้งสองฝ่ายแล้ว ผู้ที่ประสบความเสียหายมากที่สุดก็คือประเทศไทยนั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ คร.ปรีดี สามารถโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. ได้เป็นผลสำเร็จ โดยอาจกล่าวได้ว่า จากประวัติศาสตร์ทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในเรื่องของการช่วงชิงอำนาจระหว่างฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารนั้น นับได้ว่า คร.ปรีดี และจอมพล ป. เป็นคู่ต่อสู้ทางการเมืองที่มีบทบาทและมีความเข้มข้นมากที่สุดที่โลกกล่าวมาแล้ว

ในประการสุดท้าย จากการศึกษาจะพบว่า คร.ปรีดี พยายามอาศัยความได้เปรียบทางการเมืองในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มาเป็นประโยชน์ในการดำเนินการทางการเมืองของตน ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งขบวนการเสรีไทย การสร้างฐานสนับสนุนจากสภาผู้แทนราษฎรโดยเฉพาะสมาชิก ประเภทที่ 1 ตลอดจนการมีส่วนสำคัญในการอนุมัติให้จอมพล ป. ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไม่ว่าจะเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2486 และครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2487 ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการดำเนินการตามวิถีทางของกฎหมาย อันได้แก่ รัฐธรรมนูญ และวิธีการแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในค่านิยมบัญญัติ ซึ่งในระยะต่อมาภายหลังที่ฝ่ายพลเรือนสามารถกุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้ได้แล้ว (ก็จะพบว่า คร.ปรีดี ได้ใช้วิธีการแบบประชาธิปไตยผ่านทางสภาผู้แทนราษฎรเป็นสำคัญ ในการต่อสู้ทางการเมืองกับฝ่ายตรงข้ามของตน ซึ่งจะได้อธิบายในโอกาสต่อไป)

ข. การต่อสู้ทางการเมืองภายหลังที่อำนาจทางการเมืองตกอยู่ในมือของฝ่ายพลเรือน

ภายหลังที่ คร. ปรีดี และผู้นำฝ่ายพลเรือนสามารถโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. ได้เป็นผลสำเร็จโดยได้รับชัยชนะในทางรัฐสภาแล้ว อำนาจทางการเมืองก็ไต่กลับมามาก อยู่ในมือของกลุ่มดังกล่าว โดยมีผู้นำคนสำคัญคือ คร. ปรีดี และนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งบุคคลทั้งสองท่านนี้ ต่างก็เคยร่วมมือกันโค่นล้มรัฐบาลทหารของจอมพล ป. มาก่อน แต่ก็ปรากฏว่าในระยะต่อมาภายหลังที่ฝ่ายพลเรือนสามารถกุมอำนาจทางการเมืองได้แล้ว ผู้นำฝ่ายพลเรือนทั้งสองท่านนี้ก็ไต่กลายเป็นคู่อุปสรรคทางการเมืองระหว่างกันโดยใช้สถาบันรัฐสภาเป็นเวทีในการต่อสู้ ซึ่งแม้ว่าการต่อสู้ทางการเมืองดังกล่าวจะเป็นการต่อสู้เพื่อเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงหรือไม่ก็ตามที แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้ง คร. ปรีดี และนายควง อภัยวงศ์ ได้ต่อสู้กันในแนวทางประชาธิปไตยอยู่ดี

การเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายควง อภัยวงศ์ นั้นได้รับความสนับสนุนจาก คร. ปรีดี เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นบุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้นได้แก่ นายควง อภัยวงศ์ โดยจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมในขณะนั้นไม่ว่าจะเป็นในสภาวะสงคราม ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่า แม้ คร. ปรีดี จะเป็นผู้มีอิทธิพลทางการเมืองมากที่สุดขณะนั้นก็ตามที แต่เนื่องด้วย คร. ปรีดี ก็มีข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้าน เช่น การดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ซึ่งมี คร. ปรีดีเพียงท่านเดียว) การดำเนินการของขบวนการเสรีไทย ตลอดจนในเรื่องของการที่ คร. ปรีดี เป็นบุคคลที่ฝ่ายญี่ปุ่นมีความหวาดระแวงสงสัยอยู่มาก และแม้ว่า คร. ปรีดี จะไม่ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่อำนาจทางการเมืองที่แท้จริงก็เป็นของ คร. ปรีดี (ในทางปฏิบัติ) ทั้งนี้เพราะ คร. ปรีดี มีฐานสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยเฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ประเภทที่ 1) อีกทั้ง คร. ปรีดี ยังพ้นจากการเผชิญหน้ากับจอมพล ป. โดยตรงอีกด้วย

แม้ว่าฝ่ายพลเรือนจะสามารถกุมอำนาจทางการเมืองได้ก็ตาม การจัดตั้งรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ก็ประสบกับปัญหา ทั้งนี้เพราะการเลือกสรรบุคคลเข้าร่วมรัฐบาลนั้น จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลที่เป็นที่ยอมรับทั้งจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและประชาชนโดยทั่วไป และปัญหาที่สำคัญอย่างแท้จริงก็คือ รัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ชุดนี้ได้ทำลายอำนาจ

ทั้งทางการเมืองและการทหารของจอมพล ป. ก็คงจะเห็นได้จากการที่ประชาชนผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา) ก็มีอาจตัดสินพระทัยลงพระนามแต่งตั้งได้ในทันที จนกระทั่งต้องตัดสินพระทัยลาออกในที่สุด (42 : 73) เนื่องจากการที่อิทธิพลและบารมีทางการเมืองและการทหารของจอมพล ป. ยังคงมีอยู่ ซึ่งนายควง อภัยวงศ์ก็สามารถหาทางออกได้โดยการแต่งตั้งพลเอกพจน์ พหลโยธิน (พ.อ. พระยาพหลพยพยูหเสนา) คุ้มภัยที่ท่านเป็นบุคคลที่จอมพล ป. มีความเคารพและบรรดาทหารและข้าราชการพลเรือนต่างก็มีความเคารพยำเกรงเป็นอย่างมาก ซึ่งก็เท่ากับเป็นเครื่องรับประกันและสร้างศรัทธาให้เกิดแก่รัฐบาลชุดใหม่ได้อย่างดี

ยิ่งไปกว่านั้น คุ้มความเกรงกลัวในอำนาจทางการเมืองและการทหารของจอมพล ป. ที่ยังคงมีอยู่ทำให้นายควง อภัยวงศ์ ต้องดำเนินการจัดตั้งรัฐบาลโดยการสนับสนุนจากฝ่ายทหารเรือ โดยที่ท่านมีความเชื่อมั่นว่าจะได้รับความสนับสนุนจากฝ่ายทหารเรือ ดังที่ได้อธิบายไว้ว่า "แม้ว่ากองทัพบกจะฝึกฝืนและสนับสนุนจอมพล ป. แต่ทหารเรือทั้งกองทัพก็ไม่ได้เล่นควาย เขาคงสนับสนุนข้าพเจ้า (111 : 124) โดยได้แต่งตั้งให้ พล.ร.ท.สินธุ์ สงครามชัย ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ทั้งนี้เพราะนอกจากจะเป็นผู้ร่อมก่อการฯ แล้ว ยังเป็นผู้ที่สนิทสนมกับจอมพล ป. ดังนั้น จึงสามารถผ่อนคลายความรุนแรงในกรณีนี้ที่จอมพล ป. จะนำกำลังทหารเข้ายึดอำนาจคืน (111 : 62) และยังคงแต่งตั้งนายทหารเรือคนสำคัญ ๆ อีกหลายท่านเข้าร่วมกับรัฐบาลเพื่อที่จะถ่วงดุลย์อำนาจกับฝ่ายกองทัพบกที่ยังคงให้ความสนับสนุนจอมพล ป. อยู่

ภายหลังที่ปัญหาของการจัดตั้งรัฐบาลจบสิ้นลงแล้ว สิ่งที่รัฐบาลภายใต้การสนับสนุนของ คร.ปรีดี ได้กระทำก็คือ การประกาศยกเลิกนโยบายรัฐนิยม ดังที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อสภาว่า ในการที่จะบริหารประเทศโดยที่ไม่มีบีบบังคับประชาชน โดยเฉพาะกฎหมายใด ๆ ที่จะเป็นการบีบบังคับประชาชนก็จะถูกยกเลิกไป (111 : 141-143) และนโยบายของรัฐบาลชุดนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากสภาผู้แทนราษฎรเป็นอย่างดีด้วยคะแนนเสียง 101 ต่อ 211 เสียง (112 : 1516-1520) ซึ่งรัฐบาลก็ได้ยกเลิกนโยบายรัฐนิยมที่สำคัญ ๆ เช่น

1. การผ่อนผันในเรื่องวัฒนธรรม ตามประกาศนโยบายรัฐนิยม ฉบับที่ 5 เรื่องการแต่งกาย การสวมหมวก รองเท้า และให้กินหมากได้ ซึ่งก็ได้ยกเลิกในที่สุด เพราะขัด

กับความรู้สึกของประชาชน และยังได้สั่งระงับการอบรมและการเล่นกีฬาของข้าราชการ
ในวันซุซ (113)

2. ยกเลิกนโยบายการปรับปรุงภาษาไทยแบบใหม่ ๆ ตามประกาศนโยบายรัฐมนตรี
ฉบับที่ 9 เพราะจะทำให้ภาษาไทยวิบัติ และไม่เป็นที่นิยมของประชาชนโดยทั่วไป โดย
ให้ใช้แบบเดิมซึ่งถูกต้องและสะดวกกว่า (113)

3. ยกเลิกวีระธรรมของชาติตามที่ให้มีประกาศเป็นสำนักนายกรัฐมนตรีจำนวน
14 ข้อ โดยเหตุผลที่ว่าไม่เหมาะสมกับกาลสมัย และยังถูกหนังสือพิมพ์โจมตีคัดค้าน (114)

4. ยกเลิกการสงวนอาชีพสำหรับคนไทยตามนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยม
สมัยจอมพล ป. โดยยกเลิกจากที่ได้สงวนไว้ 27 อย่าง เหลือเพียง 4 อย่าง (114)¹⁴

5. ในเรื่องของกฏัยการศึกษา ได้มีการเสนอให้แก้ไขพระราชบัญญัติกฏัยการศึกษา
และพระธรรมนูญศาลทหาร โดยให้ศาลพลเรือนมีอำนาจพิจารณาคดีแทนศาลทหาร ยกเว้น
คดีบางประเภท และให้ยกเลิกใช้กฏัยการศึกษาในบางจังหวัด (114)

6. การพระราชทานอภัยโทษแก่นักการเมือง และนักโทษโดยทั่วไป โดยเฉพาะ
นักโทษการเมืองที่ต้องขอหาเกี่ยวกับการจลาจลและกบฏตามพระราชบัญญัติการจัดตั้งศาล
พิเศษ โดยเหตุผลที่ขัดกับเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลของประชาชน (115)

7. ยกเลิกการเกณฑ์แรงงานอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้พระราชบัญญัติ
กฏัยการศึกษา โดยรัฐบาลได้เกณฑ์แรงงานประชาชนในการสร้างเส้นทางและฐานทัพที่
เพชรบูรณ์ โดยให้ยึดกรุงเทพฯ เป็นที่มั่นต่อสู้ชาติต่อไป (98 : 216)

การดำเนินการของผู้นำฝ่ายพลเรือนถึงกล่าว โดยส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายที่จะ
ทำลายฐานอำนาจของจอมพล ป. เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะแม้ว่าฝ่ายพลเรือนโดยเฉพาะ
ดร.ปรีดี จะสามารถโค่นล้มจอมพล ป. โดยวิถีทางรัฐธรรมนูญได้สำเร็จก็ตาม แต่อำนาจ
และอิทธิพลทางการเมืองของจอมพล ป. ก็ยังคงมีอยู่ และก่อให้เกิดเป็นวิกฤตการณ์ทาง
การเมืองครั้งสำคัญให้แก่ฝ่ายพลเรือน ซึ่งในที่สุดก็สามารถดำเนินการโค่นล้มฐานอำนาจ
และอิทธิพลของจอมพล ป. เป็นผลสำเร็จในโอกาสต่อมา

ภายหลังที่รัฐบาลสามารถจำกัดอำนาจทางทหารของจอมพล ป. โดยปลดออก
จากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกและผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยให้พลเอกพจน์ พหลโยธิน

(พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ดำรงตำแหน่งแม่ทัพใหญ่และบัญชาการทหารบกแทน) และ การถ่วงดุลอำนาจทางทหารโดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายทหารเรือแล้ว ก็ได้มีการกำจั ดอิทธิพลของจอมพล ป. อีกครั้งหนึ่ง โดยการทำลายฐานสนับสนุนทั้งหมดด้วยการที่ พ.อ. พระยาพหลฯ ในฐานะแม่ทัพใหญ่ ได้ออกคำสั่งให้นายทหารทุกคนที่อยู่ในเขตพระนคร และธนบุรีไปชุมนุมที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อฟังคำชี้แจงของ พล.ท. หลวง สีนาคโยธารักษ์ รองแม่ทัพใหญ่ และสั่งการให้ทหารทุกคนเชื่อฟังคำสั่งของแม่ทัพใหญ่แต่เพียงผู้เดียว และยัง ได้ออกประกาศให้กองทัพบก เรือ อากาศ และตำรวจ เพื่อชี้แจงถึงวิธีการปฏิบัติในฐานะ ที่แม่ทัพใหญ่ เป็นบัญชาการทหารสูงสุด นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องยุบเลิก ตำแหน่งบัญชาการทหารสูงสุดโดยอ้างถึงสภาพการเมืองที่กำลังค้ำชัน และเพื่อความ ปลอดภัยของประเทศ โดยได้ออกคำสั่งเพื่อเป็นหลักปฏิบัติดังนี้ (71 : 228-229)

1. จงเชื่อฟังคำสั่งของข้าพเจ้า อย่าเชื่อคำยุยงปลุกปั่นของบุคคลใดที่จะทำ ให้ เกิดเป็นภัยต่อประเทศชาติ
2. จงรักษาวินัยให้เคร่งครัด เชื่อและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง ให้เป็นผู้บังคับบัญชาโดยถูกต้องตามกฎหมาย
3. อย่าก่อให้เกิดความไม่สงบใด ๆ ทั้งสิ้น
4. ห้ามมิให้เคลื่อนไหวและย้ายกำลัง เพื่อเตรียมการต่อสู้ภายในราชอาณาจักร เว้นแต่จะให้มีหลักฐานแน่นอนว่าเป็นคำสั่งของแม่ทัพใหญ่ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ สั่งการแทนและขอเตือนว่า เวลานี้เป็นยามสงครามและประกาศใช้กฎอัยการศึก การฝ่าฝืน คำสั่งของผู้บังคับบัญชาหรือผู้บังคับบัญชาที่ได้รับมอบหมายให้สั่งการแทนยอม มีโทษอย่างหนักตามกฎหมายและการใช้กำลังปฏิบัติการใด ๆ อันเป็นปฏิปักษ์แก่รัฐบาล จะต้องมีโทษหนักที่สุดในฐานะกบฏ จึงขอให้ทหารทุกคนจงคิดถึงประโยชน์ของประเทศ เป็นสำคัญ อย่าคิดถึงผลประโยชน์ส่วนตัวหรือบุคคล อื่นใด...

นอกจากนั้นยังได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่งตั้งโยกย้ายนายทหารหลายตำแหน่ง เพื่อ เป็นการป้องกันมิให้ฝ่ายที่สนับสนุนจอมพล ป. ดำเนินการสนับสนุนจอมพล ป. ใด ซึ่งก็ เท่ากับเป็นการทำลายอิทธิพลทางทหารของจอมพล ป. ใด เป็นผลสำเร็จ

นับตั้งแต่ฝ่ายพลเรือนสามารถเข้าบริหารประเทศมาแล้ว แนวทางในการต่อสู้ ทางการเมืองก็คือการใช้กลไกของรัฐสภา ซึ่งในประเด็นนี้จากการศึกษาพบว่า บุคคลที่มีความได้เปรียบ ในแนวทางการต่อสู้นี้ ก็คือ คร.ปรีดีนั่นเอง ทั้งนี้เพราะแม้ว่า คร.ปรีดี จะมีได้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยอยู่ในฐานะของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ก็ตาม แต่คร. ปรีดี ก็มีบทบาทที่สำคัญ โดยเป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยจะพบว่า ภายหลังจากที่รัฐบาลทหารโดยการนำของจอมพล ป. จบสิ้นลงแล้ว คณะรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นโดยฝ่ายพลเรือนนั้นมีการเปลี่ยนแปลง กันหลายครั้ง และสาเหตุที่สำคัญก็มาจากความแตกแยกกันภายในกลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือนด้วยกันเอง และวิถีทางของรัฐธรรมนูญก็ได้กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองในโอกาสต่อมา

ข. ความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือน

ภายหลังจากการที่ฝ่ายพลเรือนสามารถเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาดแล้ว ศักดิ์ศรีทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของ คร. ปรีดี ก็ได้เปลี่ยนจากจอมพล ป. มาเป็น นายควง อภัยวงศ์ กล่าวคือ ความขัดแย้งดังกล่าวได้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้น เมื่อนายควง อภัยวงศ์ เริ่มก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองที่หักเหกับ คร. ปรีดี โดยได้รับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 แต่เนื่องจากยังอยู่ในสภาวะสงคราม จึงทำให้ความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งสองยังอยู่ในลักษณะที่สอคล้องกัน ประกอบกับจะต้องร่วมมือกันกำจัดฐานอำนาจของจอมพล ป. อีกด้วย จึงทำให้ทั้งสองท่านยังไม่ได้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง คร. ปรีดี ได้หมกมุ่นที่จะต้องดำเนินการต่อต้าน ญี่ปุ่นในรูปของขบวนการเสรีไทย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้หันมาเล่นการเมืองโดยวิธีการควบคุม อยู่เบื้องหลังรัฐบาลชุดต่าง ๆ (117:192) แต่ในระยะต่อมา นายควง อภัยวงศ์ พยายามที่จะดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระตามความคิดเห็นของตนเอง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างบุคคลทั้งสองขึ้น นับตั้งแต่ภายหลังจากที่ได้มีการประกาศพระบรมราชโองการประกาศสันติภาพ โดยถือว่าการประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2489 เป็นโมฆะ แล้วรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง เพื่อให้ผู้ที่เหมาะสมในอันที่จะมีมิตรภาพและดำเนินการเจรจาเพื่อความวัฒนาถาวรของประเทศชาติ คำรงตำแหน่งสลับไปเข้ามาดำรงตำแหน่งแทน ในการนี้ คร. ปรีดี ได้เป็นผู้สนับสนุนให้ มรว. เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตประจำสหรัฐอเมริกา และหัวหน้าเสรีไทยนอกประเทศให้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสลับต่อไป เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2487 (67: 18)

การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ มรว. เสนีย์ ปราโมช ในครั้งนี้ คร. ปรีดี มีส่วนสำคัญอย่างแท้จริงในการสนับสนุน ทั้งนี้จากการที่ คร. ปรีดี ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทน

พระองค์ได้พิจารณาเห็นว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นผู้ที่มีความเหมาะสมในการที่จะ
 เจรจาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ กับสัมพันธมิตรภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง (118 : 208)
 โดยที่ คร.ปรีดี เป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับกิจการในด้านต่าง ๆ และยังมีส่วนสำคัญใน
 การแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี (ซึ่งเป็นพรรคพวกที่สนับสนุน คร.ปรีดี เกือบทั้งสิ้น) (111 : 201)
 ซึ่งการดำเนินการของ คร.ปรีดี ในครั้งนั้นได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่นายควง อภัยวงศ์
 เป็นอย่างมาก โดยที่นายควง อภัยวงศ์ มีความเห็นว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ไม่มี
 ประสบการณ์เกี่ยวกับการเมืองของไทยเพียงพอ (111 : 200) จึงไม่เหมาะสมกับการ
 ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และโดยที่ คร.ปรีดี เองก็ยังไม่อยู่ในสภาวะที่สามารถ
 ดำรงตำแหน่งนี้ได้เพราะการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ย่อมสามารถที่จะกุม
 อำนาจทางการเมืองได้ดีกว่าการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีซึ่ง คร.ปรีดี ก็มีข้อจำกัดในด้าน
 ต่าง ๆ ควบ

ความขัดแย้งของบุคคลทั้งสอง เริ่มเห็นเด่นชัดภายหลังการยุบสภาผู้แทนราษฎรของ
 รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2488 เพื่อให้มีการเลือกตั้ง
 ใหม่ภายใน 90 วัน ตามรัฐธรรมนูญ (118 : 601) ก็ปรากฏว่า บุคคลที่มีความเหมาะสม
 ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมีอยู่หลายคน ได้แก่ คร.ปรีดี ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่ง
 รัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (119 : 62) และได้รับการสนับสนุนจาก
 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่ได้ดำเนินนโยบายทางการเมือง
 จนประสบผลสำเร็จในระหว่างช่วงสงครามโลก โดยที่สมาชิกสภาฯ ที่สนับสนุน คร.ปรีดี มี
 ความเห็นว่า คร.ปรีดี จะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ภายในประเทศภายหลังสงครามได้ดี
 กว่าผู้อื่น (111 : 244) ประกอบกับชื่อเสียงของ คร.ปรีดี ก็เป็นที่รู้จักแพร่หลายในต่าง
 ประเทศเป็นอย่างดี แต่ก็ปรากฏว่า คร.ปรีดี ได้แสดงความเห็นว่า ตนไม่สามารถดำรง
 ตำแหน่งได้เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์ และไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนตามรัฐธรรมนูญและ
 เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นสองแสดงความสามารถบ้าง (111 : 244-245)

ในค่านของบุคคลอื่น ๆ นั้น ปรากฏว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ปฏิเสธ
 การดำรงตำแหน่งทางการเมืองอีกต่อไป และสำหรับนายทวี บุณยเกตุ ก็ได้ปฏิเสธทั้งตำแหน่ง
 นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ทั้งนี้จึงคงเหลือแต่เพียงนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งแสดงเจตนา
 ว่าในกรณีที่ได้รับเลือกจากสภาผู้แทนราษฎรก็จะยอมรับตำแหน่งดังกล่าว

ภายหลังที่ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2489
 แล้วก็ปรากฏว่าสภา ได้เปิดการประชุมเป็นการภายใน เมื่อพิจารณาสรรหาบุคคลที่จะเข้า
 มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งสมาชิกสภาส่วนใหญ่มีความเห็นที่จะให้ คร.ปรีดี ดำรง
 ตำแหน่งนี้ แต่ก็ปรากฏว่า คร.ปรีดี ได้ปฏิเสธ โดยอ้างว่า สุขภาพไม่ดีและภัยเหตุที่
 คร.ปรีดี ได้เกิดความแตกแยกกับนายควง อภัยวงศ์ จึงทำให้ คร.ปรีดี ซึ่งต้องถาวรจะกุม
 อำนาจทางการเมืองอยู่เบื้องหลังได้สนับสนุนให้นายคิเรก ชัยนาม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
 เพื่อเป็นคู่แข่งกับนายควง อภัยวงศ์ ทั้งนี้เพราะ คร.ปรีดี ตระหนักว่านายควง อภัยวงศ์
 เป็นบุคคลที่ได้รับความนิยมจากสภาผู้แทนราษฎร และอาจจะได้รับการเลือกจากสภา ให้
 ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งผลการเลือกตั้งก็ปรากฏว่ามีนักการเมืองหน้าใหม่ได้รับ
 การเลือกตั้ง เข้ามาเป็นจำนวนไม่น้อย และบรรดาสมาชิก เหล่านี้ก็ยังไม่ได้ฝึกฝนหรือนิยม
 ชมชอบผู้นำพลเรือนฝ่ายใดเป็นพิเศษ จึงทำให้สมาชิก เหล่านี้ได้แสดงบทบาททางการเมือง
 อย่าง เป็นอิสระ อันเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยากประกอบกับบรรดาสมาชิกสภา ยังมีความเห็น
 ว่านายควง อภัยวงศ์ ได้แสดงความเป็นนักประชาธิปไตยมากกว่าผู้ใดในคณะผู้ก่อการ
 และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการที่นายควง อภัยวงศ์ ได้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งเป็นสมาชิก
 สภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครและได้รับคัดเลือก จึงทำให้นายควง อภัยวงศ์ ได้รับความ
 นิยมเป็นอย่างมาก จนกระทั่งได้รับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อ
 วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2489 (16 : 75)

ในประเด็นนี้จะพบว่า ปัจจัยที่ทำให้นายควง อภัยวงศ์ สามารถดำรงตำแหน่ง
 นายกรัฐมนตรีได้ก็เพราะการที่ คร.ปรีดี ไม่ต้องการที่จะแสดงบทบาททางการเมืองในลักษณะ
 ที่เปิดเผย แต่ต้องการที่จะมีบทบาทอยู่เบื้องหลังรัฐบาลดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา แม้แต่รัฐบาล
 ของนายควง อภัยวงศ์ ก็เป็นเช่นนั้น ภัยเหตุนี้ คร.ปรีดี จึงเสนอนายคิเรก ชัยนาม
 เพื่อแข่งขันกับนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งปรากฏว่านายคิเรก ชัยนาม ไม่สามารถทัดเทียม
 กับนายควง อภัยวงศ์ ได้ และแท้จริงก็คือในขณะนั้นในบรรดาผู้นำฝ่ายพลเรือนแล้ว
 คร.ปรีดี เป็นผู้เดียวที่สามารถมีความนิยมเหมือนนายควง อภัยวงศ์ ได้ แต่ คร.ปรีดี
 ก็มีใฝ่ยอมรับตำแหน่งดังกล่าว ภัยเหตุนี้ นายควง อภัยวงศ์ จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรง
 ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในที่สุด

โดยขอเท็จจริงแล้วยอมเป็นไปไม่ได้ที่นายควง อภัยวงศ์ จะสามารถได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยที่ให้การสนับสนุน ดร.ปรีดี อยู่ แต่ก็ปรากฏว่าผลของการเลือกตั้งในครั้งนั้นบรรดาเสรีไทยได้รับการเลือกตั้งเข้ามาน้อยกว่าที่ควร (126 : 216) ด้วยเหตุนี้ เสียงที่สนับสนุนนายควง อภัยวงศ์ กับ นายคิเรก ชัยนาม (ซึ่งสนับสนุนโดย ดร.ปรีดี) และสมาชิกอิสระจึงมีความใกล้เคียงกัน และด้วยเหตุที่ ดร.ปรีดี ไม่ได้เข้าร่วมในการคัดเลือกในครั้งนี้นี้ด้วย จึงทำให้นายควง อภัยวงศ์ ได้รับการคัดเลือกในที่สุด ซึ่งก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ดร.ปรีดี กับนายควง นั้นได้ก้าวมาถึงจุดที่แตกหักอย่างที่สุดแล้ว ทั้งที่พลเอกเนตร ชมะโยชิน กล่าวว่า (59 : 749-750)

... ครั้นแล้ว นายควง อภัยวงศ์ ก็มีอันต้องแตกแยกกับนายปรีดี พนมยงค์ เช่นเดียวกับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เพราะต้องตกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกัน นอกจากนั้นพื้นฐานเชิง เคิมและอุดมคติในทางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ก็แตกต่างจากนายปรีดี พนมยงค์... นายควง อภัยวงศ์ นิยมชมชอบและประกาศอยู่เสมอว่าเป็นเสรีนิยม ส่วนนายปรีดี พนมยงค์ เหมือนจะหันไปทางสังคมนิยม ความแตกต่างที่สำคัญที่สุดระหว่างบุคคลทั้งสองได้เกิดขึ้น เมื่อ นายปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงออกอย่างเปิดเผยว่าสนับสนุนบุคคลอื่นเป็นคู่แข่งชั้นเดียวกับนายควง อภัยวงศ์ เมื่อเขาคำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สมัยหนึ่งหลังสงคราม ทั้ง ๆ ที่นายควง อภัยวงศ์ เคยได้รับการสนับสนุนจากนายปรีดี พนมยงค์ ตลอดมา การกินแหนงแคลงใจ ซึ่งก็เคยมีอยู่ก็ทวีขึ้นจนต่างฝ่ายต่างแยกไปตั้งพรรคการเมืองของตนเพื่อต่อสู้ในทางการเมือง...

ภายหลังจากที่นายควง อภัยวงศ์ ได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ก็ปรากฏว่า ดร.ปรีดี ได้พยายามใช้วิธีการทางรัฐสภาโค่นล้มรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ โดยเริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่อนที่นายควง อภัยวงศ์ จะแถลงนโยบาย เพื่อขอความไว้วางใจจากสภา โดยกลุ่มสหชีพซึ่งสนับสนุน ดร.ปรีดี ได้พยายามแสดงการคัดค้านรัฐบาลใหม่ ด้วยการกระจายข่าวว่า ในวันที่รัฐบาลจะแถลงนโยบายนั้นฝ่ายค้านจะโจมตีรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล โดยอ้างว่าประชาชนไม่พอใจ (122 : 80) ดังนั้น นายควง อภัยวงศ์ จึงได้เรียกประชุมคณะรัฐมนตรี เพื่อดำเนินการแก้ไขวิกฤติการณ์ดังกล่าว และยังได้แถลงตอบโต้อาหากที่ประชุมสภา ลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีผู้ใดผู้หนึ่งในคณะรัฐบาล รัฐบาลก็จะยื่นใบลาออกทั้งคณะทันที

อย่างไรก็ดี ปรากฏว่าคณะรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ก็ได้รับการลงมติไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร โดยที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้การสนับสนุน คร.ปรีดี ได้ซักถามนโยบายของรัฐบาลอย่างหนักจนต้องใช้กรรพริยไปถึงสองวัน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากนายควง อภัยวงศ์ ยังได้รับความนิยมนอกจากสมาชิกสภา ประกอบกับฝ่าย คร.ปรีดี ยังมีได้มีการเตรียมการอย่างพร้อมเพรียง จึงทำให้ฝ่ายนายควง อภัยวงศ์ ได้รับชัยชนะในรัฐสภาในครั้งนั้น (116 : 223)

แม้ว่านายควง อภัยวงศ์ และคณะรัฐมนตรี จะได้รับความไว้วางใจจากสภาก็ตามที แต่จากผลของคะแนนเสียงที่ผ่านมา นายควง อภัยวงศ์ ชนะเพียง 86 ต่อ 80 เสียง (123 : 161) จึงทำให้พิจารณาได้ว่า นายควง อภัยวงศ์ และรัฐบาลคงจะสามารถอยู่ในตำแหน่งได้นาน ทั้งนี้เพราะฐานคะแนนเสียงในสภา ของฝ่ายรัฐบาลนั้น อยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคง กล่าวคือ หากฝ่าย คร.ปรีดี สามารถรวบรวมคะแนนเสียงได้เพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อยก็สามารถที่จะโค่นล้มรัฐบาลได้ และเหตุการณ์ดังกล่าวก็เกิดขึ้น เมื่อนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภา จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งสนับสนุน คร.ปรีดี ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนในภาวะคับขัน แต่ รัฐบาลเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด จึงไม่ควรรับหลักการและสภา ก็ได้มีมติให้รับหลักการด้วยคะแนนเสียง 65 ต่อ 63 เสียง และด้วยเหตุนี้จึงทำให้นายควง อภัยวงศ์ และคณะรัฐมนตรีต้อง ลาออกจากตำแหน่งในวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2489 (124)

ในประเด็นนี้ สิ่งที่จะพิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นรูปธรรมของความขัดแย้งระหว่าง คร.ปรีดี กับนายควง อภัยวงศ์ ก็คือ ภายหลังจากได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ซึ่ง คร.ปรีดี ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 (126 : 118) ก็ปรากฏว่าที่ประชุมสภา ได้มีมติให้ร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวตกไป ทั้ง ๆ ที่สภา ชุกเดียวกันนี้ จะได้ลงมติรับหลักการ ในวาระที่ 1 มาแล้วก็ตาม (126) ร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวนี้ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ได้เคยเสนอต่อรัฐบาลชุดนายควง อภัยวงศ์ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งครั้งแรกมาแล้ว แต่ปรากฏว่านายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ซึ่งร่วมในรัฐบาลขณะนั้น ยินยอมถอนร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวด้วยตนเองอีกด้วย สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของ คร.ปรีดี ที่มีต่อสภาผู้แทนราษฎร (ทั้งสองประเภท) ก็คือภายหลังจากที่นายควง อภัยวงศ์ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ที่ประชุมสภา ได้พิจารณาคัดเลือก คร.ปรีดี ให้ดำรง

ตำแหน่งดังกล่าว แต่เนื่องจากคึกคักด้วยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่กำหนดให้นายกรัฐมนตรี
ต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ด้วยเหตุนี้ นายจำรัส สุวรรณสีพ สมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎรประเภทที่ 2 ซึ่งได้ลาออกเพื่อให้ คร.ปรีดี เข้าดำรงตำแหน่งอันจะเป็นการเปิด
โอกาสให้ คร.ปรีดี ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในที่สุด อันแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลและ
บารมีของ คร.ปรีดี ในทางการเมือง โดยเฉพาะสภาผู้แทนราษฎร ในขณะนั้นว่ามีมากมาย
เพียงใดได้เป็นอย่างดี

๗. การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ คร.ปรีดี พนมยงค์ และสภาพการณ์
ที่เกิดขึ้น (พ.ศ. 2489-2490)

คร.ปรีดี ได้ก้าวขึ้นสู่จุดสุดยอดทางการเมืองในลักษณะที่เปิดเผยอย่างแท้จริง ใน
ฐานะนายกรัฐมนตรีเป็นผลสำเร็จ เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งปรากฏว่ารัฐบาล
ได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ ด้วยคะแนนเสียง 115 ต่อ 3 เสียง (จากจำนวนสมาชิก
ที่เข้าร่วมประชุม 163 นาย (127 : 371) อันเท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่
คร.ปรีดี ได้รับการสนับสนุนจากทุก ๆ ฝ่าย รวมทั้งฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์ภายใต้การนำ
ของนายควง อภัยวงศ์ ทั้งนี้เพราะในแง่ของนายควง อภัยวงศ์ แล้ว ก็ที่ คร.ปรีดี
ลงมาต่อสู่ทางการเมืองอย่างเปิดเผยย่อมมีโอกาสชนะมากกว่าที่จะปล่อยให้ คร.ปรีดีอยู่
เบื้องหลังการเมือง

แม้ว่า ในขณะนั้นรัฐธรรมนูญยังมีได้บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องพรรคการเมืองก็ตาม แต่
ปรากฏว่า ผลของความขัดแย้งระหว่างผู้นำฝ่ายพลเรือน (นายควง อภัยวงศ์ และ คร.ปรีดี)
ก็ได้นำไปสู่การเผชิญหน้ากันใฝ่ค่านโยบายการบริหารประเทศของกลุ่มผู้สนับสนุน คร.ปรีดี
กับกลุ่มที่สนับสนุนนายควง อภัยวงศ์ โดยได้เกิดพรรคการเมืองที่ยังไม่ได้มีเป้าหมายพรรค
การเมืองรองรับขึ้น และในระยะต่อมาภายหลังที่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราช-
อาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ก็ได้ก่อให้เกิดการก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการ
ขึ้นครั้งแรกโดยบัญญัติไว้ในมาตรา 14 ว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย... การชุมนุม
สาธารณะ การตั้งสมาคม และการตั้งคณะพรรคการเมือง... (66 : 31)

ด้วยผลทางการเมืองกึ่งกล่าว จึงทำให้เกิดพรรคการเมืองที่แสดงให้เห็นถึง
รูปธรรมของความขัดแย้งระหว่างผู้นำฝ่ายพลเรือนชั้นอันประกอบได้ด้วย (116 : 241)

พรรคสหชีพ

หัวหน้าพรรค นายเคื่อน บุณนาค

นโยบายการเมืองประชาธิปไตย

นโยบายเศรษฐกิจ ยึดหลักในเค้าโครงการเศรษฐกิจ (โซเชี่ยลลิสต์)

สมาชิกส่วนใหญ่ เสรีไทย

บุคคลที่พรรคให้การสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์

พรรคแนวรัฐธรรมนูญ

หัวหน้าพรรค พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์

นโยบาย คล้ายคลึงกับ พรรคสหชีพ แต่มีได้รับนโยบายโซเชี่ยลลิสต์

สมาชิกส่วนใหญ่ คณะราษฎร

บุคคลที่พรรคให้การสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์

พรรคประชาธิปไตย

หัวหน้าพรรค นายควง อภัยวงศ์

นโยบายการเมือง ประชาธิปไตย ไม่สนับสนุนเผด็จการในรูปใด ๆ

นโยบายเศรษฐกิจ เสรีนิยม

สมาชิกส่วนใหญ่ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับคณะราษฎร

บุคคลที่พรรคให้การสนับสนุน นายควง อภัยวงศ์

การต่อสู้ในแนวทางประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำ
ฝ่ายพลเรือนในลักษณะ เช่นนี้ทำให้สถาบันรัฐสภามีความจำเป็นอย่างยิ่ง และการต่อสู้ได้ทวี
ความรุนแรงขึ้น กล่าวคือ พรรคสหชีพและแนวรัฐธรรมนูญ ได้เข้าร่วมในการจัดตั้งรัฐบาล
ในขณะที่พรรคประชาธิปไตยในฐานะพรรคฝ่ายค้าน ได้รวมตัวกันอย่างแน่นแฟ้นและสามารถ
ปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนกระทั่งนายปรีดี พนมยงค์
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกระบี่ พรรคประชาธิปไตย ได้เสนอให้สภา ตั้งคณะกรรมการ
สอบสวนเสาะหาเงินแผ่นดินฯ ตั้งแต่ พ.ศ. 2487 ย้อนหลังไปรวมถึงเงินอื่น ๆ ของชาติด้วย
และสภาฯ ก็เห็นชอบ โดยตั้งคณะกรรมการวิสามัญจำนวน 15 นาย ขึ้นทำหน้าที่ตั้งที่นาย
ปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอ (128)

โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายของ เสรีไทยนั้น นายบุญชัย อรรถการ
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม พรรคประชาธิปไตย ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาล

เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2489 โดยเสนอให้สภา ตั้งคณะกรรมการสอบสวนเสาะแสวง
เงินบงกชคณาพัชัง เป็นเงินที่เสรีไทยนำไปใช้จ่าย ซึ่งใ้ค้างเหตุผลว่ามีความปรารถนา
และเพื่อความสุจริตในการที่จะให้เสรีไทยเป็นผู้ระดมคัจจ เพราะเสรีไทยเป็นกำลัง
สำคัญส่วนหนึ่งที่นำพาประเทศไทยผ่านวิกฤตการณ์มาได้ และสมควรที่จะได้รับเกียรติยศและ
เกียรติคุณ ด้วยเหตุนี้จึงขอให้สภา ตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของ เสรีไทยขึ้น
(125)

การดำเนินการของฝ่ายพรรคประชาธิปไตยเห็นว่านี้ คร.ปรีดี ได้ทราบถึงเขตน
อันแท้จริงได้เป็นอย่างดี คงจะเห็นได้จากคำแถลงของ คร.ปรีดี ในฐานะนายกรัฐมนตรีและ
หัวหน้าเสรีไทยที่ได้ชี้แจงว่า (129)

...เราถือว่าเราบริสุทธิ์ คกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม จะอย่างไรก็ยอมทั้งสิ้น
ขอรับฟังไว้ก่อน ขอให้สภา ตั้งกรรมกหวิสามัญ โดยเป็นคนกลางเพื่อความยุติธรรม
เพราะเบื้องหลังของเรื่องมีลับลมคมในอยู่มาก เพราะขอแรกข้าพเจ้าทราบว่าเป็น
บางท้องถิ่นได้มีการพิมพ์ทรสนเทห์และยังได้รับทราบวาพิมพ์กันที่ไหนควย เรื่องลับลม
คมในเกี่ยวกับเสรีไทยนั้นเป็นเรื่องของกระทรวงมหาดไทยจะจัดการ ส่วนเรื่องอาวช
วาอยู่ที่ไหน ซึ่งในเวลานี้รวบรวมอยู่แล้ว ถ้าอยากให้เราคืนฝรั่งไว ๆ ก็เอา...
เวลานั้นนายทหารอังกฤษและอเมริกันที่ใครร่วมงานคอคานกันยินดีเป็นพยานวาการใช้จ่าย
นั้นเรามีระเบียบกันอย่างไร ข้าพเจ้าขออย่าได้มีการกลั่นแกล้ง ขอให้ยุติเรื่องการ
กลั่นแกล้งกันเสียก่อน....

ในที่สุดคณะกรรมการวิสามัญที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นเพื่อการนี้ก็ได้สรุปผลการสอบสวน
ต่อสภา เพื่อลงมติเห็นชอบ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ดังมีใจความดังนี้ (130)

...เสรีไทยได้ใช้จ่ายเงินไปโดยบริสุทธิ์ มีหลักฐานการจ่ายตามความจำเป็น
ทุกกรณีโดยถูกต้อง...ขอระวังอย่าให้เกิดความทอถอยอีกหนาระอาใจจนไม่มีใครคิด
วิเริ่มกระทำสิ่งใดในเมื่อเกิดเหตุการณ์คับขันขึ้นในอนาคค หากความคคคซึ่งริเริ่ม
กระทำการุณนั้นถูกไตสวนในเรื่องการเงินอันพวิสัยที่จะปฏิบัติได้ ในกรณีเช่นนี้ผล
ของงานยอมสนองนโยบายและผูซึ่งรับมอบหมายที่จะกอบกู้ฐานะของประเทศยอมจะ
ต้องเชื่อถือกันและหาทางที่เขากระทำไปเพื่อบำบัดความยุ่งยากที่ควรจะเชื่อถือด้วย...

ข้อเท็จจริงเหล่านี้เท่ากับเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ในทางรัฐสภาระหว่าง
กลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือน โดยผ่านทางพรรคการเมืองที่สนับสนุนในแต่ละฝ่ายได้เป็นอย่างดี
และยิ่งไปกว่านั้น ความขัดแย้งก็ได้ขยายตัวขึ้นอย่างเต็มที่โดยมีสาเหตุมาจากกรณีที่เลือกตั้ง

พฤษภา เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2489 ตามบทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489 มาตรา 90 ซึ่งบัญญัติว่า ในวาระเริ่มแรก พฤษภาประกอบด้วยสมาชิกซึ่งองค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤษภาเป็นผู้เลือกตั้ง ภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญ องค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤษภาประกอบด้วยผู้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งอยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญ (66: 41) โศจะพบว่าสมาชิกพรรคสหชีพและแนวรัฐธรรมนูญเป็นกลุ่มสมาชิกที่มีเสียงข้างมากอยู่ในสภา ด้วยเหตุนี้กลุ่มของ คร.ปรีดี (ทั้ง 2 พรรค) จึงมีความได้เปรียบพรรคประชาธิปไตยซึ่งมีเสียงข้างน้อยในขณะนั้น

ในการเลือกตั้งสมาชิกพฤษภาครั้งนั้น ฝ่ายพรรคสหชีพ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ และพรรคอิสระ เชื่อว่า พรรคประชาธิปไตยพยายามโกงการเลือกตั้ง โดยจะใช้วิธีแบบเสนอบัญชีผู้สมัครรับเลือกตั้ง เข้าแข่งขันทั้งบัญชีจำนวน 30 ตำแหน่ง ซึ่ง คร.ปรีดี ได้แสดงความเห็นว่า (131: 89-90)

... ท่านรองนายกฯ (พญา สุจินิมมาเทมินท์) ยังคงจำได้ว่าเมื่อท่านได้รับเลือกตั้งโดยองค์การเลือกตั้งฝ่ายราษฎรให้ท่านเป็นพฤษภาสมาชิก เมื่อวันที่ 24 พ.ศ. 2489 โดยที่ฝ่ายคำรทำบัญชีชื่อ "ลีสต์" ผู้สมัครในนามประชาธิปไตยขึ้น เพื่อหวังเอาชนะแบบกินรวบทั้ง 80 ตำแหน่ง ใฝ่พวยแพมาเป็น "แพรวบ" ทอฝ่ายแนวรวมคือสหชีพ แนวรวมรัฐธรรมนูญอิสระ ซึ่งเคิมนั้นพรรคทั้งสามหลังนี้ ก็ให้แต่ละพรรคเสนอผู้สมัครแยกย้ายกัน แต่เมื่อสมาชิกประชาธิปไตยคนหนึ่งนำความลับมาแจ้งแก่บุคคลหนึ่งว่า พรรคประชาธิปไตย คิค"กินรวบ" เพราะหวังชิงสมาชิกของพรรคอื่นมารวมด้วยได้ อันจะทำให้คะแนนประชาธิปไตยชนะคะแนนของแต่ละพรรคได้เช่นนั้นแล้ว พรรคทั้งสามจึงจำต้องทำแนวรวมกันส่งผู้สมัคร 80 คน รวมกับควยประนีประนอมระหว่างกัน อันเป็นผลให้คะแนนของฝ่ายแนวรวมสามพรรคเหนือฝ่ายประชาธิปไตย ความพวยแพของฝ่ายประชาธิปไตยก่อให้เกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก จึงมีผู้โฆษณาหลอกเด็กตลอดมาจนปัจจุบันว่าการเลือกตั้งพฤษภาครั้งนั้นเป็นการเล่นพรรคเล่นพวก ซึ่งเป็นพวกชาวพเจ้าทั้งสิน ท่านรองนายกฯ ยอมรับว่าชาวพเจ้า มิใช่หัวหน้าพรรคใด แต่ละพรรคก็มีหัวหน้าโดยเฉพาะและเมื่อเลือกตั้งแบบพรรคแล้ว ก็เป็นธรรมคาที่พรรคใดคะแนนน้อย ตนก็ต้อง"แพรวบ" ทั้งบัญชีชื่อ ท่านรองนายกฯ ยอมรับเป็นสักขี ใ้เกิการเลือกตั้งพฤษภาครั้งนั้นบริสุทธิ์...

ในประเด็นนี้ สิ่งหนึ่งที่ชี้ให้เห็นก็คือ คะแนนเสียงสนับสนุนในทางรัฐสภาของ คร.ปรีดี ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยพรรคสหชีพ พรรคแนวรัฐธรรมนูญและพรรคอิสระนั้นมีมากมายเพียงใด โดยที่ฝ่ายพรรคประชาธิปไตย ในฐานะฝ่ายค้านนี้ยังไม่สามารถที่จะโค่นล้ม

ฐานอำนาจดังกล่าวของ คร. ปรีดีได้ และก็เป็นเรื่องยืนยันว่าวิธีการต่อสู้ในทางรัฐสภา เป็นวิธีที่ คร. ปรีดี สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในขณะนั้น

ภายหลังที่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 (132 : 308) และได้มีการเลือกตั้งพฤษสภาแล้ว คร. ปรีดี ก็ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อให้เป็นไปตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย และเมื่อได้มีการประชุมสภาผู้แทน (รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 เรียกสภาผู้แทนราษฎร "สภาผู้แทน") ก็ปรากฏว่าที่ประชุมมีความเห็นให้ คร. ปรีดี ดำรงตำแหน่งอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น คร. ปรีดี จึงเข้าดำรงตำแหน่ง เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2489 (133 : 44) โดยที่ยังมิได้จัดตั้งคณะรัฐบาลก็ปรากฏว่าได้เกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดลลง เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 (134 : 3) โดยรัฐบาลมิได้แจ้งถึงสาเหตุของกรณีสวรรคต และต่อมาจึงได้มีการประกาศว่าการสวรรคตเกิดจากอุบัติเหตุ พระแสงปืนที่ทรงจับคลำตามพระราชอชญาศัยที่ทรงชอบ (134 : 1)

ภายใต้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว คร. ปรีดี จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยถือว่าเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลและตนเองโดยเฉพาะในฐานะนายกรัฐมนตรี และแต่อย่างไรก็ดีด้วยฐานสนับสนุนทางการเมืองในรัฐสภาของ คร. ปรีดี จึงทำให้ท่านได้รับเลือกให้กลับเข้าดำรงตำแหน่งอีกครั้ง เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2489 (132 : 1) และปัญหาแรกที่ คร. ปรีดี ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อกรณีสวรรคตด้วยการตั้งคณะกรรมการ 14 นาย โดยมีประธานศาลฎีกาเป็นประธานกรรมการ นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วย คณะนายแพทย์ทั้งชาวไทยและต่างประเทศอีกด้วย ซึ่งเรียกว่า "ศาลกลางเมือง" (67 : 22) ซึ่งผลของการสอบสวนก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขภาพพจน์ของรัฐบาลและโดยเฉพาะ คร. ปรีดีได้..

แม้ว่า คร. ปรีดี จะได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกส่วนใหญ่ในสภา ซึ่งพิจารณาได้จากประเด็นที่ คร. ปรีดี สามารถกลับเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ภายหลังที่ได้ขอลาออกเนื่องจากเกิดกรณีที่สวรรคตขึ้น แต่ คร. ปรีดี และรัฐบาลก็ต้องบริหารประเทศไปท่ามกลางมรสุมทางการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะกรณีสวรรคต ทั้งภายในและนอกสภา โดยที่พรรคประชาธิปัตย์ในฐานะพรรคฝ่ายค้าน ได้โจมตีรัฐบาล คร. ปรีดีอย่างหนัก และก่อให้เกิดสถานการณ์ตึงเครียดขึ้นจนรัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2489 ซึ่งมีใจความว่า (66 : 64-65)

... ในส่วนที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยภายใน รัฐบาลนี้พยายามแก้ไขให้การโจรกรรมในคดีสำคัญลดน้อยลงมา แต่การประทุษร้ายต่อศีลธรรมและจิตใจของประชาชนกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะบุคคลที่ไร้ศีลธรรมล้มเสียซึ่งคุณธรรมอันเป็นวิสัยของพลเมืองที่ดีของประเทศซึ่งมีมาแต่โบราณกาล การประทุษกรรมเช่นนี้เป็นการทำลายเสียซึ่งเกียรติศักดิ์และชื่อเสียงของประเทศไทย การปลุกปั่นความจริงเป็นความเท็จ ความเท็จเป็นความจริง ฉวยโอกาสทุกโอกาสและทุกวิถีทางเพื่อประโยชน์ส่วนตัวนั้น เป็นการกระทำอันไร้ศีลธรรมและศีลสัตย์ แต่จะทำให้เกิดความเดือดร้อนเป็นการยุ่งเหยิงให้เกิดเหตุร้ายในบ้านเมือง

รัฐบาลจึงเจรจาตกลงให้ทราบความจริงถึง ภาวะฉุกเฉินยังคงมีอยู่ และประเทศชาติจะกลับสู่ภาวะปกติได้ ก็ด้วยความร่วมมือร่วมใจของประชาชนทั้งหลายเพื่อขจัดแกแควความกตัญญูในหูลีคลายเขาสู่ภาวะเดิม แต่ก็มีบุคคลบางกลุ่ม บางหมู่ บางพวกพยายามชักชวนอยู่เป็นนิตย หาโค่นถึงประโยชน์ส่วนรวมของชาติไม่ รัฐบาลจึงขอแถลงย้ำความจริงถึงภาวะฉุกเฉินให้ประชาชนทราบ และขอความร่วมมือเพื่อกำจัดอิทธิพลชั่วร้ายทั้งหมดให้สิ้นไป...

การแถลงของ รัฐบาลไทย คร. ปรีดี เท่ากับเป็นการพาดพิงถึงพรรคประชาธิปัตย์ โดยพรรคประชาธิปัตย์ได้ถือว่าเป็นมาตรการที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการทำลายพรรคประชาธิปัตย์ (ในฐานะฝ่ายค้าน) ในขณะที่มีการหาเสียงเลือกตั้งทั่วไปเพิ่มเติม (การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเพิ่มเติมตามบทเฉพาะกาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489 เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2489) โดยพรรคประชาธิปัตย์ถือว่าการเลือกตั้งครั้งนั้นไม่บริสุทธิ์ ดังคำกล่าวของ นายควง อภัยวงศ์ ที่ว่า (71 : 362-363)

... ผมจึงว่าผู้แทนในการเลือกตั้งคราวที่แล้วไม่บริสุทธิ์ พุทที่ไหนผมก็ว่าไม่บริสุทธิ์ จนพวกผมติดตะรางกันหลายคน หากเป็นจริงดังนี้แล้ว เราจะหวังอะไรกับนักปฏิวัติ ผู้ว่าคองวาเพื่อโค่นมาซึ่งระบอบประชาธิปัตย์ เพื่อเอกราชเสรีทุกตัวบุคคล เราจะหวังอะไรกับผู้สร้างรัฐธรรมนูญควยมันสมอง ปลายปากกากล้างพล แต่ลบควยเทาของตัวเอง...

ในประเด็นนี้จะพบว่า กรณีสวรรคต ใกล้เคียงมาเป็นประเด็นสำคัญในการโจมตีซึ่งกันและกันภายในสภา ระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน ซึ่งเมื่อบวกกับปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งทรุดหนักอยู่แล้ว จึงทำให้ คร. ปรีดี และรัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาวางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นได้ ในที่สุด คร. ปรีดี จึงลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2489 โดยให้เหตุผลว่าได้ตรากตรำทำงานฉลองคุณประเทศชาติมาเป็นเวลานานพอสมควร และสุขภาพก็เสื่อมโทรมจนไม่สามารถปฏิบัติ

ภารกิจของรัฐบาลได้เต็มที่ (67 : 22) แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วมูลเหตุสำคัญของการลาออกในครั้งนั้นก็คือสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นไม่เหมาะสมสำหรับตนในการบริหารประเทศ หรือกุมอำนาจในลักษณะที่เปิดเผยต่อไป โดยได้กล่าวว่า (137)

... การลาออกครั้งนี้เป็นค่ายเส้นประสาทไม่คู่ การสนองคุณชาติก็ได้มาด้วยดีแล้ว แต่อย่างนี้ต้อง strain (เครียด) ประสาทอย่างเต็มที่ ใครเขาประสาทแข็ง ก็เชิญ สำหรับผมเกินทน... ผมยอมทุกอย่างแต่ไปไม่ไหว Intrigue (มิดชิด) มาแต่เขาจนเย็น ประสาทแข็ง ๆ ก็ทนได้ เมื่อครั้ง control (ควบคุม) วิหยา อันเดอร์กราวด์ (Underground) ก็ไม่ไปพักเลย เมื่อเป็นรัฐบาลอย่างนี้ ก็ถูกหนังสือพิมพ์คาโมนอย ไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นการทำลายกันลงท้ายถึงขั้นนี้ เรื่องกันขึ้น...

นับจากการลาออกของ คร.ปรีดี การต่อสู้ระหว่างผู้นำฝ่ายพลเรือนก็ยังดำเนินต่อไป โดยปรากฏว่า แต่ละฝ่ายได้ส่งตัวแทนของตนเข้ารับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี โดยพรรคแนวรัฐธรรมนูญซึ่งมีพรรคสหชีพให้การสนับสนุนอยู่ ได้ส่ง พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เข้าแข่งขัน และฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์ ได้ส่ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นตัวแทน ซึ่งปรากฏว่าด้วยความเสี่ยงเปรียบในค่านคะแนนเสียงในสภา ที่ยังคงอยู่กับ ฝ่ายพรรคแนวรัฐธรรมนูญและพรรคสหชีพ (ภายใต้การสนับสนุนของ คร.ปรีดี) และबारมี ทางการเมืองของคู่ต่อสู้ทั้งสองที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ยังไม่สามารถทัดเทียมกับ พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์) ในฐานะผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ รัฐมนตรีในรัฐบาลหลายชุด ในขณะที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นเพียงนายกรัฐมนตรีซึ่งอยู่ ภายใต้การสนับสนุนของ คร.ปรีดี เท่านั้น ประกอบกับการที่นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรค ประชาธิปัตย์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนของรัฐบาล ในการเดินทางไปต่างประเทศเพื่อยื่น คำร้อง เรื่อง ดินแดนอินโดจีนซึ่งเป็นกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสต่อองค์การสหประชาชาติ จึงทำให้นายควง อภัยวงศ์ ไม่สามารถเข้ารับการเสนอชื่อในครั้งนั้นได้

ในที่สุด พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2489 และได้รับการลงมติไว้วางใจจากสภา เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2489 ด้วยคะแนนเสียงถึง 2 ใน 3 กล่าวคือ สภาได้ลงมติ ไว้วางใจด้วยคะแนน 147 ต่อ 45 เสียง (139 : 3) แต่ก็ปรากฏว่าการช่วงชิงอำนาจ ทางการเมืองในระหว่างรัฐบาลและฝ่ายค้านในทางรัฐสภาก็ได้ดำเนินต่อไปและทวีความรุนแรง

ทั้งนี้ โดยที่ฝ่ายค้านได้ เสนอญัตติเปิดอภิปรายทั่วไปในนโยบายของรัฐบาลเมื่อวันที่ 19-26 พฤษภาคม พ.ศ. 2490 ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง (116 : 203)

1. รัฐบาลไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยภายในตามนโยบายที่แถลงไว้ได้
2. รัฐบาลไม่สามารถรักษานโยบายการเงินของชาติให้มั่นคงได้ ทำให้ฐานะการเงินล้มเหลว
3. รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่ผิดพลาด ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน
4. รัฐบาลไม่อาจสร้างความเชื่อถือกับนานาประเทศตามที่แถลงไว้ได้
5. รัฐบาลใช้อำนาจทางการเมืองแทรกแซงในราชการประจำ อันทำให้เกิดผลเสียหายต่อราชการแผ่นดิน
6. รัฐบาลไม่สามารถรักษารัฐธรรมนูญของข้าราชการให้อยู่ในระดับที่สมควร อันเป็นเหตุให้ข้าราชการขาดกำลังใจในการปฏิบัติราชการ
7. รัฐบาลไม่ปรับปรุงและดำเนินการทางการศึกษาตามที่ได้แถลงไว้
8. รัฐบาลไม่สามารถแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคตให้กระจ่างชัดได้

ภายหลังที่ได้มีการเปิดอภิปรายรวม 8 วัน ในที่สุดที่ประชุมสภา จึงมีมติไว้วางใจรัฐบาลด้วยคะแนนเสียง 86 ต่อ 55 เสียง (54 : 569) ซึ่งปรากฏว่า แม้รัฐบาลจะมีชัยชนะต่อฝ่ายค้านในการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจในรัฐบาลครั้งนี้ก็ตาม แต่ในที่สุด พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2490 ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ (139)

การเปิดอภิปรายก็เสร็จสิ้นลงแล้ว และวันที่จะไต่ลงมติกัน เมื่อวานนี้มีสมาชิกชุมนุมกัน เขาว่ารัฐบาลไม่ควรรีบลาออก มีความเห็นเป็น 2 พวก การลาออกนั้นควรลาออกแน่ แต่จะลาออกเมื่อไหร่ พวกหนึ่งมีความเห็นว่าจะควรประวิงสัก 7 วัน หรือ 10 วัน โดยให้ความเห็นว่าประชาธิปไตยอาจให้ร้ายได้วา เพราะการเปิดอภิปรายรัฐบาลจึงลาออก...

การที่รัฐบาลลาออกเพื่อให้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่นั้น ฝ่ายรัฐบาลมั่นใจว่าจะสามารถกลับมาเป็นรัฐบาลอีกครั้ง ดังที่ได้ปรากฏในรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีที่ได้มีการปรึกษาดังการตั้งรัฐบาลไว้ว่า "พวกเราใครจะเป็นนายก จะเล่นอย่างไร เขาได้รับ

แต่งตั้ง เขาต้องได้รับความไว้วางใจด้วย ในแง่ยุบสภาไม่มี ถ้าพรรคพวกไม่เอาหมอนั้น (นายควง อภัยวงศ์ ผู้เขียน) ก็เป็นรัฐบาลไม่ได้ (140) ซึ่งแสดงถึงความเชื่อมั่นถึงฐานะของฝ่ายตนในสภาว่าจะไม่เปิดโอกาสให้พรรคประชาธิปไตยเป็นรัฐบาลได้ และก็ปรากฏว่าความเชื่อกังกล่าวเป็นความจริง เพราะท่านได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2490 (141 : 420)

ในเรื่องของ คร.ปรีดีนั้น แม้ว่าท่านจะได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ตาม แต่ก็ยังคงมีอิทธิพลและส่วนสำคัญต่อ พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ และคณะรัฐบาล ก็คงจะศึกษาได้จากคำกล่าวของนายวิโรจน์ กมลพันธุ์ รัฐมนตรีลอยที่ว่า (142)

ผมมีความเห็นว่าควรรอความคิดของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ก่อน ถ้าเห็นว่าจะจัดการอะไรไปได้โดยไม่รบกวนความคิดท่านอีกก็เผด็จการไป ถ้าหากเรายังอาศัยท่านอีกก็ควรรอท่าน เปิดสมัยเรียกประชุมออกก็ออกอย่างไม่เหลือหลัง คิดถึงส่วนรวมแล้วควรรอท่าน ท่านเองก็สั่งไว้ก่อนไปให้เรารวมกันไว้ก่อน แดกแยะจะเป็นการเปิดช่องให้ฝ่ายโน้น (พรรคประชาธิปไตย- ผู้ศึกษา) กำเรียบได้ .....

คำกล่าวเช่นว่านี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่ คร.ปรีดี มีต่อรัฐบาล พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ โดยที่ในขณะนั้น คร.ปรีดี กำลังอยู่ในระหว่างเดินทางไปต่างประเทศ ดังนั้นรัฐบาลจึงยังไม่อาจดำเนินการอย่างใดก็ได้ แต่จะต้องขอปรึกษากับ คร.ปรีดีเสียก่อน ซึ่งข้อเท็จจริงดังกล่าวก็เป็นเครื่องพิสูจน์ถึงอิทธิพลทางการเมืองของ คร.ปรีดีที่ยังคงมีอยู่ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยในขณะนั้นเป็นปัญหาที่รัฐบาลไม่สามารถที่จะแก้ไขได้สำเร็จ จึงได้เกิดความแตกแยกกันขึ้น แม้แต่ภายในฝ่ายบริหารด้วยกันเอง กล่าวคือ นายกว้าง ทองศรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สังกัดพรรคสหชีพ ได้ส่งสัยพฤติกรรมของนายวิลาศ โอสถานนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์เกี่ยวกับการปฏิบัติราชการและการดำเนินนโยบายเรื่องข้าวไม่สุจริต (121 : 268) ซึ่งนายวิลาศ โอสถานนท์ก็ได้แถลงว่ายินดีที่จะให้มีการเปิดอภิปรายเพื่อพิสูจน์ตัวเองและจะไม่ลาออกอย่างเด็ดขาดและยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงที่พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น รัฐบาลก็เริ่มประสบกับภาวะที่เสียงสนับสนุนในสภา เริ่มต่ำลง กล่าวคือ การที่รัฐบาล

ฉัพโหวตร่างพระราชบัญญัติสองฉบับไว้แก่ ร่างพระราชบัญญัติยกเลิกสภาจังหวัดของ นายรังสฤษดิ์ เชาวนะศิริ สมาชิกสภา จังหวัดพระนคร ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีความเห็นชอบ แต่ปรากฏว่าสมาชิกพรรคสหชีพและแนวรัฐธรรมนูญบางคนได้ออกเสียงคัดค้านหรือบางคนถึง ออกเสียง จึงทำให้รัฐบาลเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในที่สุด

ร่างพระราชบัญญัติอีกฉบับก็คือ ร่างพระราชบัญญัติการประตอบโรคติดต่อของ นายยี่น ^{หุท} สิบบุตร สมาชิกสภา จังหวัดสุรินทร์ พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งต้องการให้ขยาย เวลาการกักอายุการจดทะเบียนออกไป และรัฐบาลไม่เห็นชอบด้วย แต่ก็ปรากฏว่าผลของการประชุมสภา ปรากฏว่ารัฐบาลเป็นฝ่ายแพ้อย่างคะแนนเสียง 25 ต่อ 33 เสียง ซึ่งการลงคะแนนเสียงในครั้งนี้สมาชิกพรรคสหชีพได้ยกมือสนับสนุนร่างพระราชบัญญัตินี้ด้วย ความพ่ายแพ้ดังกล่าวนี้ เป็นเหตุให้พรรคประชาธิปัตย์โจมตีว่า รัฐบาลควรลาออกเพื่อให้ถูกต้องตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ (121:269-270) แต่ก็ปรากฏว่า รัฐบาลมิได้ลาออกแต่อย่างใด ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวก็ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกแยกของฝ่ายรัฐบาลและผู้สนับสนุน โดยที่ในขณะนั้น คร.ปรีดี ยังอยู่ในต่างประเทศจึงไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้

ความแตกแยกภายในกลุ่มผู้สนับสนุนฝ่ายรัฐบาล ตลอดจนความไม่มีอิสระในการบริหาร ประเทศของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของ คร.ปรีดี โดยพิจารณาได้จากกรณีที่ไม่สามารถตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่าจะลาออกหรือไม่ โดยจะต้องรอคำแนะนำของ คร.ปรีดีเสียก่อน ก็เท่ากับเป็นการพิสูจน์ว่า คร.ปรีดี ยังคงมีอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองอย่างแน่นอน

กล่าวโดยสรุป การเมืองไทยภายหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกปลด อิทธิพลและอำนาจทางการเมืองลงไปแล้วผู้ที่มียังคงมีอำนาจอยู่แท้จริงก็คือ คร.ปรีดี โดยพิจารณาได้จากกรณีที่ คร.ปรีดี เป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังรัฐบาลชุดต่าง ๆ และแม้แต่ภายหลังที่นายควง อภัยวงศ์ ได้กลายมาเป็นคู่ต่อสู้ทางการเมืองของ คร.ปรีดี อย่างเปิดเผยแล้ว คร.ปรีดี ก็ยังคงมีอำนาจที่แท้จริงอยู่ ทั้งนี้โดยอาศัยเสียงสนับสนุนจากสภา ซึ่งส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนและนิยมในตัวของ คร.ปรีดี ซึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงแล้ว แม้ว่า คร.ปรีดี จะไม่พยายามที่จะควบคุมอำนาจทางการเมืองอย่างเปิดเผยก็ตาม แต่อิทธิพลและอำนาจทางการเมืองของ คร.ปรีดีก็ได้ปรากฏขึ้นในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้โดยพิจารณาได้จาก

ฐานสนับสนุนสมาชิกในสภา ของ คร.ปรีดี ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้จากการที่เกิดวิกฤติการณ์ที่สำคัญ ๆ กับรัฐบาล แต่ คร.ปรีดี ก็ยังคงสามารถยืนหยัดอยู่ได้เป็นอย่างดี หรือแม้แต่การต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามนั้น ก็ปรากฏชัยชนะโดยส่วนใหญ่ก็มาจากชัยชนะในรัฐสภาที่ คร.ปรีดี มีอิทธิพลเป็นอย่างมากนั่นเอง

๗. การจำกัดอิทธิพลและอำนาจทางการเมืองของข้าราชการประจำโดยกลุ่มผู้นำฝ่ายพลเรือน

(คร.ปรีดี พนมยงค์) และการพ้นจากอำนาจทางการเมืองของ คร.ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2490)

ภายหลังที่ผู้นำฝ่ายพลเรือนสามารถจำกัดอิทธิพลและอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลงได้แล้ว สิ่งที่สำคัญที่รัฐบาลพลเรือน (โดยเฉพาะ คร.ปรีดี) ได้ทำขึ้นก็คือความพยายามในการที่จะจำกัดและป้องกันมิให้ข้าราชการประจำ (โดยเฉพาะทหาร) เข้ามามีอำนาจและบทบาททางการเมืองได้อีก ซึ่งในประเด็นนี้หมายถึง จอมพล ป. พิบูลสงครามนั่นเอง ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อฝ่ายพลเรือนสามารถโค่นล้มรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เป็นผลสำเร็จแล้วนั้น ก็นับได้ว่าเป็นโอกาสที่สำคัญที่ฝ่ายพลเรือนจะนำเอาความได้เปรียบนั้นมาเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน โดยได้พยายามที่จะนำเอาแนวทางประชาธิปไตยมาเป็นเครื่องป้องกันการกลับมาใช้อำนาจของฝ่ายทหาร (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ได้อีกครั้ง โดยรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ได้แถลงว่า

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 นี้ พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2475 นับจากวันที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญเป็นต้นมาจนถึงบัดนี้เป็นเวลาถึง 13 ปีเศษแล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก และการปกครองระบอบประชาธิปไตยนี้ก็ได้้นำเอาความเจริญมาสู่ประเทศ นับเป็นอเนกประการ อย่างไรก็ตาม บัดนี้รัฐบาลมีความรู้สึกว่ประชาชนชาวไทยได้ซาบซึ้งถึงคุณประโยชน์ในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเป็นอย่างดี จึงจะเห็นได้จากการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสมัยหลัง ๆ นี้ ประชาชนได้มีความกระตือรือร้นขึ้นเป็นลำดับ ฉะนั้นรัฐบาลจึงเห็นควรที่จะได้มีการสังคายนารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 อีกสักครั้งหนึ่ง อาทิ จะถึงเวลาสมควรพิจารณายกเลิกบทเฉพาะกาลเมื่อใด ควรมีสองสภาหรือสภาเดียว มาตราใดควรยกเลิกหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และเพื่อให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปโดยสมบูรณ์เยี่ยงอารยะประเทศ (142)

ในที่สุด ปรากฏว่า สภา ได้มีมติ ให้แต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญ ขึ้นจำนวน 27 นาย เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญซึ่งประกอบด้วย (143)

1. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ	2. พระยาอรรณการวิญญ์พันธ์
3. นายคิเรก ชัยนาม	4. นายพิชาญ ญูญงค์
5. พล.ท. หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต	6. หลวงจำรูญเนติศาสตร์
7. พล.ต.อ. อุดมย์ อุดมเกษรวิสต์	8. พระยามานวราชเสวี
9. พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร	10. นายเคื่อน บุณนาค
11. พล.ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน	12. นาทวี บุญยเกตุ
13. นายพิน สุพรรณสาร	14. นายเลียง ไชยกาล
15. พระยาวิฑูรธรรมพิเชต	16. นายผล แสนสระคี
17. ศลยสุวิชัย พันธเศรษฐ	18. นายโชติ คุ้มพันธ์
19. นายเขมชาติ บุญรัตนพันธ์	20. นายชิต เวชประสิทธิ์
21. ร.ท. ประจวบ มหาพันธ์	22. ชุนสุคนธ์วิทยาศึกษาการ
23. นายทองเปลว ชลภูมิ	24. นายแก้ว สังคเชนทร์
25. ร.ท. อุทิศ นิตยสุทธิ	26. นายใหญ่ ศวิตชาติ
27. นายเนลา เศลานนท์	

คณะกรรมการวิสามัญชุดนี้ได้ดำเนินการมาตลอดสมัยรัฐบาลชุกนายควง อภัยวงศ์ (ครั้งแรก) รัฐบาลชุกนายทวี บุญยเกตุ และรัฐบาลชุก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช โดยได้พิจารณาให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2475 ในประเด็นสำคัญ ๆ 7 ประเด็น ดังนี้คือ (73 : 123)

1. ให้ยกเลิกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง ซึ่งบัญญัติไว้ในบทเฉพาะกาล
2. ยกเลิกบทบัญญัติซึ่งกำหนดให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง
3. กำหนดให้อำนาจนิติบัญญัติมีสองสภาคือสภาอาวุโสและสภาผู้แทน
4. สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งโดยตรง
5. สภาอาวุโสประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรได้เลือกตัวแทนของตนมาทำการเลือกตั้ง
6. คณะรัฐมนตรีนั้นพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยประธานสภาและผู้แทนและ

ประธานอาวุโสเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ แต่บุคคลที่เป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรี นั้นไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติโดยถือว่าเมื่อเป็นผู้ที่สมควรได้รับความไว้วางใจจาก สภานิติบัญญัติ ก็อาจได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีได้

7. รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนและสมาชิกสภาอาวุโส จะเป็นข้าราชการ ประจำมิได้

อย่างไรก็ดี คณะกรรมาธิการวิสามัญชุดดังกล่าวก็ได้แต่เพียงเสนอความคิดเห็น เท่านั้น เพราะคณะกรรมาธิการวิสามัญต้องสิ้นสุดลง เนื่องจากการประกาศพระราชกฤษฎีกา ยุบสภาของรัฐบาลชุด ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช แต่รัฐบาลชุดรักษาการก็ยังให้ความสำคัญ ในการดำเนินงานของคณะกรรมาธิการดังกล่าว โดยได้ประกาศแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมา อีกคณะหนึ่งจำนวน 7 นาย ประกอบด้วย (๑๔)

1. พระยามานวราชเสวี	เป็นประธานคณะกรรมการ
2. นายพิชาญ บุญยงค์	เป็นกรรมการ
3. พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร	"
4. นายเคื่อน บุณนาค	"
5. พระยาอรราชวรินทร์	"
6. นายถวิล อุกค	"
7. นายไพโรจน์ ชัยนาม	"

เมื่อคณะกรรมการได้ดำเนินการในการรวบรวมความคิดเห็นและเรียบเรียงประเด็น สำคัญทั้ง 7 ประเด็น เพื่อยกร่างขึ้นเป็นรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั้งฉบับ และได้ส่งร่าง รัฐธรรมนูญฉบับที่ยกร่างขึ้นใหม่ไปให้ที่ประชุมคณะมนตรีแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งปรากฏว่าที่ ประชุมคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้รับร่าง รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวโดยมิได้มีการแก้ไข และสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สองก็ได้เสนอร่าง รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั้งฉบับต่อสภา เพื่อพิจารณา รับหลักการในวาระที่หนึ่ง ในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489

โดยข้อเท็จจริงแม้ว่า จะไม่ปรากฏรายชื่อของ ดร.ปรีดี ในการมีส่วนร่วมเมื่อมี การพิจารณาร่าง รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวก็ตาม ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งจะพบว่า ที่จริงแล้ว ดร.ปรีดี เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวขึ้น กล่าวคือ ภายหลังจากกรณีที่ ดร.ปรีดี สามารถโค่นล้มอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นผล สำเร็จแล้ว ดร.ปรีดี ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (เพียงผู้เดียว) ก็เป็นผู้ที่มี

อำนาจทางการเมืองมากที่สุดขณะนั้น โดยแม้แต่การจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดต่าง ๆ ก็ปรากฏว่า คร.ปรีดี เป็นบุคคลสำคัญในการดำเนินการทั้งสิ้น และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การที่ คร.ปรีดีสามารถควบคุมเสียงสนับสนุนในทางสภา ได้เป็นอย่างดี ซึ่งพิสูจน์ได้ตั้งแต่การโค่นล้มจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในสภา นั้นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ว่า คร.ปรีดี จะต้องมีส่วนสำคัญในการจัดทำรัฐธรรมนูญ ฉบับใหม่ดังกล่าว ทั้งนี้เพราะถ้าปราศจากความร่วมมือและความสนับสนุนของ คร.ปรีดีแล้ว โอกาสที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้จะผ่านมติของสภา ได้ก็คงจะเป็นไปได้อย่างยาก และเมื่อพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่ว่า คร.ปรีดี เองก็ต้องการที่จะใช้รัฐธรรมนูญ (วิถีทางประชาธิปไตย) เป็นเครื่อง ค้ำชูและสร้างความชอบธรรมของตน โดยเฉพาะการกำจัดอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ได้ออกให้เห็นถึงเจตนารมณ์ที่เป็นความพยายามที่จะรักษาอำนาจของฝ่ายพลเรือนเอาไว้และในทางตรงกันข้ามก็เป็นการป้องกันมิให้ฝ่ายทหารกลับเข้ามามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง

ในวาระต่อมาที่ประชุมสภา ก็ได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญในวาระที่ 2 จำนวน 15 นาย ซึ่งประกอบด้วย (145)

1. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
2. นายคิเรก ชัยนาม
3. นายเคื่อน บุณนาค
4. นายเตียง ศิริขันธ์
5. นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์
6. นายปรัชญา จุฑามาตย์
7. นายปรีดี พนมยงค์
8. นายพิชาญ บุญยงค์
9. พระยามานวราชเสวี
10. นายเอื้อน พานิชวิทย์
11. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร
12. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี
13. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

14. นายอินทร์ สิงหนะตร์
15. พระยาอรรณการิยนัพนธ์

จากการตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นในครั้งนี ปรากฏว่าที่ประชุมฯ ได้เลือก คร.ปรีดี เป็นประธานคณะกรรมการ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเลขานุการ คณะกรรมการ แต่ต่อมาในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2489 คร.ปรีดี ได้รับเลือกจากสภา ให้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงได้ขอลาออกจากคณะกรรมการฯ (144: 133) ที่ประชุมสภาฯ จึงได้ลงมติตั้ง พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นกรรมการแทน ตำแหน่งที่ว่างและลงมติเลือกพระยามานวราชเสวี เป็นประธานคณะกรรมการ

ในประเด็นนี้ จะสังเกตได้ว่าคณะกรรมการทั้งหมดยกเว้น พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ แล้วไม่ปรากฏว่ามีทหารได้รับการแต่งตั้งให้เข้าร่วมในคณะกรรมการฯ ในครั้งนี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการที่ฝ่ายพลเรือนสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองได้อย่าง สิ้นเชิง และร่างรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวก็จะต้องปรากฏออกมาในลักษณะที่เอื้ออำนวย ประโยชน์ต่อฝ่ายพลเรือน (โดยเฉพาะ คร.ปรีดี) ดังจะเห็นได้จากการที่ รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 นั้น มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยและพยายามที่จะ สร้างสถาบันต่าง ๆ ขึ้นเพื่อรองรับฐานอำนาจของรัฐพลฝ่ายพลเรือน เช่น พรรคการเมือง และการเลือกตั้งที่ถือการยกเลิกสมาชิกสภา ประเภทที่มาจาก การแต่งตั้งลง แต่เป้าหมาย ที่สำคัญของผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็คือการมุ่งที่จะป้องกันมิให้ข้าราชการประจำ (โดยเฉพาะ ทหาร) ซึ่งหมายถึง จอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถแทรกแซงและกลับเข้ามาใช้อำนาจ ทางการเมืองอีกครั้ง ก็จะพิจารณาได้จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ว่า (66 : 30-31, 37)

มาตรา 17 รัฐสภา ประกอบด้วยวุฒิสภาและสภาผู้แทน ไม่ว่าจะประชุม แยกกันหรือรวมกัน

มาตรา 24 วุฒิสภาประกอบด้วย สมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งมีจำนวนแปดสิบคน สมาชิกวุฒิสภาต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ...

มาตรา 29 สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งตามกมหมายว่าด้วย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

สมาชิกสภาผู้แทนต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ...

ด้วยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเช่นว่านี้ เท้ากับการที่ข้าราชการประจำ (โดยเฉพาะ ทหาร) ไม่สามารถที่จะแทรกแซงหรือมีบทบาททางการเมืองได้ ในประเด็นที่จะเห็นว่า ฝ่ายที่ได้ประโยชน์ก็คือฝ่ายพลเรือน (โดยเฉพาะ คร.ปรีดี) ทั้งนี้เพราะนอกจากจะเป็น

การต่อสู้ในทางการเมืองในระหว่างฝ่ายพลเรือนในทางรัฐสภาตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีความถูกต้องและชอบธรรม ตลอดจนเป็นวิธีการที่ปลอดภัยที่สุดแล้ว ก็ยังเท่ากับเป็นการป้องกันมิให้ข้าราชการประจำ (ฝ่ายทหารโดยเฉพาะจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ซึ่งข้อเท็จจริงก็ปรากฏว่าภายใต้สถานการณ์ในขณะนั้นคงจะไม่มีใครเชื่อมั่นว่าการแทรกแซงทางการเมืองจากข้าราชการประจำ (ทหาร) จะไม่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็สามารที่จะป้องปรามหรือหยุดยั้งมิให้ข้าราชการประจำ (ฝ่ายทหาร) กลับเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองได้ในชั่วขณะหนึ่ง แต่เนื่องจากความแตกแยกและความล้มเหลวในการปกครองประเทศของฝ่ายพลเรือนจึงได้เกิดเป็นช่องว่างหรือข้ออ้างที่สำคัญในการที่ฝ่ายทหารสามารถแทรกแซงทางการเมือง กล่าวคือ ได้มีการรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 (67 : 23) ภายใต้การนำของ พล.ท.ฉัตร ชูณหะวัน ซึ่งเป็นนายทหารนอกประจำการ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (40: 93-94)

1. การกระทำรัฐประหาร เป็นการกระทำเพื่อประเทศชาติอย่างแท้จริง มิใช่เพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ
2. เพื่อล้มล้างรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ แล้วจัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่ เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และจะเทอคทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง
3. เพื่อเชิดชูเกียรติของทหารบกที่ถูกเหยียดหยามให้กลับคืนศักดิ์ศรี และเพื่อปรับปรุงให้มีเกียรติและสมรรถภาพเข้มแข็งยิ่งขึ้น
4. เพื่อจัดการปกครองที่เสื่อมโทรมลงให้ดีขึ้น โดยเฉพาะในก้านเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของ ประชาชน
5. เพื่อสอบสวนกรณีสวรรคตให้กระจ่างชัดและแจ้งให้ประชาชนทราบ
6. เพื่อกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ให้หมดสิ้นลง และเชิดชูพุทธศาสนาให้ดำรงต่อไป

ในประเด็นของการก่อการรัฐประหาร ถ้าพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว ก็น่าจะพิจารณาได้ว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นมูลเหตุโดยตรงก็คือการที่สถาบันทหาร ซึ่งเคยมีเกียรติภูมิและอำนาจสูงสุดในสังคมไทย ได้เลิกลาเวระสันคลอนและสูญเสียความชอบธรรม ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถูกฝ่ายพลเรือนโค่นล้มเป็นผลสำเร็จ โดยเฉพาะ

เรื่องของสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น สถาบันทหาร (กองทัพบก) ได้สูญเสียเกียรติภูมิเป็นอย่างมาก และก็ยังปรากฏว่า ขบวนการเสรีไทยซึ่งเป็นองค์การที่จัดตั้งโดยฝ่ายพลเรือนสามารถมีบทบาทที่สำคัญในการช่วยเหลือให้ประเทศไทยรอดพ้นความหายนะจากสภาวะสงครามได้ โดยที่ขบวนการเสรีไทยและสมาชิกก็คือผู้ที่ได้รับเกียรติภูมิทั้งหมดไป ในขณะที่สถาบันทหาร (กองทัพบก) กลับถูกเมินเฉย

สิ่งที่สำคัญที่สุดของประเด็นนี้ก็คือ การที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ได้กีดกันไม่ให้ราชการประจำ (โดยเฉพาะทหาร) เข้ามามีบทบาททางการเมือง ซึ่งในที่สุดก็ได้เป็นมูลเหตุที่ทำให้ฝ่ายทหารต้องกระทำการรัฐประหารขึ้น ทั้งนี้เพราะถ้าฝ่ายทหารจะเคารพตามกติกาหรือยึดถือปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแล้ว โอกาสที่ฝ่ายทหารจะเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองอย่างชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญก็คงเป็นไปไม่ได้ และด้วยผลของการรัฐประหารในครั้งนั้นก็ทำให้ ดร.ปรีดี (ฝ่ายพลเรือน) ต้องหลุดพ้นจากการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างเป็นทางการ โดยผู้ที่เข้ามาแทนที่ก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ฝ่ายทหาร) ซึ่งเท่ากับเป็นความพ่ายแพ้ของผู้นำฝ่ายพลเรือนต่อผู้นำฝ่ายทหารในที่สุด

กล่าวโดยสรุป ในพจนานุกรมการที่ ดร.ปรีดี ได้ใช้รูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญ กลไกรัฐสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง ตลอดจนวิถีทางของกฎหมาย ฯลฯ มาเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองกับฝ่ายตรงข้าม ซึ่งก็สามารถใช้ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ภายในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2490 นั้น คงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า ดร.ปรีดี ได้แนวทางเช่นนี้ในการได้มาและรักษาไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของตนเอง

ยิ่งไปกว่านั้น สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นยังได้ทำให้เห็นอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของ ดร.ปรีดี ว่ามีมากมายเพียงใด โดยเฉพาะฐานสนับสนุนในรัฐสภา สิ่งเหล่านี้ก็เท่ากับเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ดร.ปรีดี ได้ใช้รูปแบบ การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง ตลอดจนวิถีทางของกฎหมาย ฯลฯ มาเป็นแนวทางในการต่อสู้ทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นฝ่ายการต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามที่เป็นพลเรือนด้วยกัน หรือฝ่ายทหารอันหมายถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เป็นอย่างดี จนอาจกล่าวได้ว่า ดร.ปรีดี เป็นผู้นำพลเรือนที่ประสบผลสำเร็จในการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกับผู้นำฝ่ายทหารมากที่สุดท่านหนึ่ง กล่าวคือ ท่านสามารถอยู่ในวงจรของอำนาจทางการเมืองได้เป็นระยะเวลาจนถึง 15 ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2490).